

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

- + *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.
- + *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.
- + *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.
- + *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via <http://books.google.com>

A N T W O O R D

OP DE VRAAG :

„ **WELKE REGELEN BEHOORT MEN IN**
„ **ACHT TE NEMEN IN HET VERRIJ-**
„ **KEN ONZER MOEDERTAAL, DOOR**
„ **HET WEDER INVOEREN VAN VER-**
„ **OUDERDE EN HET SMEDEN VAN**
„ **NIEUWE WOORDEN, OF HET AAN-**
„ **NEMEN VAN DEZELVE UIT VREEM-**
„ **DE OF VERWANTE TALEN ?**”

DOOR

Mr. J. C. W. LE JEUNE,

TE 'S GRAVENHAGE :

**AAN WIEN DE UITGELOOFDE GOUDEN EERE-
PENNING IS TOEGEKEND.**

*„ Uw taël draegt van uw aerd de onlööchenbaerſte blijken ;
„ Zij is uw eigendom , een ongeleenden Schat .”*

WILLEMS Aen de Belgen.

A N T W O O R D

OP DE VRAAG:

„ WELKE REGELEN BEHOORT MEN IN ACHT
„ TE NEMEN IN HET VERRIJKEN ONZER
„ MOEDERTAAL, DOOR HET WEDER INVOE-
„ REN VAN VEROUDERDE EN HET SMEDEN
„ VAN NIEUWE WOORDEN, OF HET AANNE-
„ MEN VAN DEZELVE UIT VREEMDE OF
„ VERWANTE TALEN ? ”

I N L E I D I N G.

Gelijk eene taal *arm* is, naarmate zij denge-
nen, die haar spreekt, een woord laat ontbre-
ken om eenig denkbeeld uit te drukken, zoo
noemt men eene taal rijk, naar gelang zij
hem daartoe, in elk geval, de middelen geeft.
In de taal toch, gelijk in het gemeene le-
ven, is *overvloed* niet hetzelfde, als *rijkdom*.
Men kan van het een of ander zoo veel be-
zitten, dat het de maat der behoefte te boven
M gaat,

gaat, zelfs onbruikbaar en daardoor *overtollig* wordt, en echter, in andere opzichten, niet genoeg hebben.

Een volk van vischERS, van zeelieden, van kooplieden, bezit een' aanzienlijken voorraad van uitdrukkingen over deze takken van bestaan, terwijl het nog lang aanloopt, eer dit volk over wetenschappen van een' anderen aard, zonder uitlandsche hulp, spreken kan.

„ — Grajorum obscura reperta

„ Difficile illustrare Latinis versibus — :

„ Multa novis verbis praesertim cum sit agendum

„ Propter egestatem linguae et rerum novitatem.”

LUCRETIVS I.

De taalverrijking volgt die des verstands op den voet. Uit deze ontstaat de kennis der behoefte aan de eerstgenoemde. Die behoefte gaat tot zekere hoogte, en hare voldoening heeft zekere grenzen. In een land, dat geen bergwerken of mijnen heeft, zal men zich aan dat gedeelte van het woordenboek niet laten gelegen liggen, dat voor den Zweedschen of Hongaarschen grondbewerker onmisbaar is, en de Zwitser, door eeuwige bergen afgesloten, spreekt niet in bijzonderheden over ons scheepsruig. Aan het toenemen der taalverrijking stellen ook somwijlen zedelijke of Staatsoorzaken pa-

palen. Onder magtige beletfelen van dezen aard heeft een volk zijne zelfstandigheid verloren, geflacht na geflacht de taal der meesters met de melk leeren inzuigen, eene wending van gevoelens en denkwijze ondergaan, die het ontwikkelen der eigene taalkrachten eene onmogelijke en welligt niet meer wenschelijke weldaad zouden doen zijn. Nog eens. Lucht- en ligchaamsgesteldheid werken op elke taal, wapenen gindsche met kracht, deze met zachtheid, die met alle de welhuidendheid aan een door de natuur bevoorregt land eigen; en die welhuidendheid, dat vloeiende, dat korte, dat puntige, dat indringende, is door bijzondere oorzaken nog nader en verschillend gewijzigd. Dezen stempel van elke aard kan geen oefenen en geen overnemen veranderen; want de Natuur gebiedt hier verschil, gelijk in de trekken van den Europeër en van den Neger. Mischien mag men hierbij voegen; dat eene taal, op het toppunt van bloei gekomen, zich niet onbepert uit den voorraad van andere mag verrijken, zonder van lieverlede in eene andere taal over te gaan.

§. 2.

Daar, alzoo, de nuttigheid en de mogelijkheid der taalverrijking in het algemeen hare grenzen hebben, oordeelt men met rede, dat dit naar zekere regels moet bestuurd worden. Als ik van besturen spreek, ben ik er ver af van daarmede eenig ander gezag te bedoelen, dan wat het gebruik en voorbeeld (*usus et norma loquendi*) van der tale waarlijk magtige lieden, door den langzamen maar zekeren invloed van spraak en schrift, nooit misfen zal in te voeren. Hoe veel bastaard- of zoogenaamde stadhuiswoorden, zijn er sedert een vijfentwintigtal jaren niet reeds verdwenen, die men te voren onmisbaar achtte!

Het blijkt uit de ter beantwoording voorgehangen vraag, dat de voorstellers drie middelen om den rijkdom onzer taal te doen aangroeijen, in het oog hadden: het weder invoeren van oude, smeden van nieuwe, toelaten van vreemde woorden. Het zal, dunkt mij, niet onnuttig zijn; dat wij ons zelve afvragen, of er nog andere middelen zijn zouden?

Het

Het is algemeen bekend, hoe, de eene onzer Europeische talen meer, de andere minder, gelijkkluidende woorden van verschillende beteekenis hebben; niet slechts zulke woorden, waarin de klank alleen die gelijkkluidendheid aanbrengt, terwijl zij bij 't schrijven der letterteekeus verdwijnt: *un ver verd dans un verre*, en zoo vele anderen, waarop duizend kwinkslagen, die geene andere geestigheid bezitten, berusten: maar ook woorden, waarin, bij het *overdragen* van denkbeelden, de oorspronkelijke meening niet of naauwelijks kennelijk blijft: als b. v. de *oorijzers* der rijke Friesche vrouwen, de *peer* der torenspits, enz. enz. Zoo menigmaal iemand, voor het eerst, een woord in eene tweede beteekenis heeft gebruikt, is het zeker, dat hij de behoefte gevoelde van een tweede denkbeeld uit te drukken. Die nieuwe gedachte verrijkte zijne ziel. Hij *verrijkte* dus wederkeerig de taal? Dit is eene dwaling; want de rijkdom draagt de kenmerk niet der armoede; wat regelmatigheid, schoonheid, voordeel zal aanbrengen, kan geene verwarring tot beginsel hebben. Neen, dit gelijkkluidend uitdrukken van onderscheiden denkbeelden, indien het niet enkel in schijn bestaat, was geen verrijken der nog onvolledi-

ge taal, maar zich behelpen, verduisteren, en hare verrijking krachtig tegenwerken; en dit is de schuld van gebrek aan nauwkeurigheid, aan nadenken, aan een' wijsgeerigen geest.

Mogelijk zal iemand mij het op aangehaalde voorbeelden rustend gevoelen van J. LUBLINK *den jangen*, in zijne *Proeve over de Nederdaitſche taalverrijking*, bl. 91, tegenwerpen. Maar wat zijn zijne *overdragelge*, beter *overgedragen*, beteekenissen anders, dan het uittrekken van eene zelfde betekenis tot andere voorwerpen, als die waartoe het beperkt was geworden in het gewoon ſpreekgebruik.

Zulks blijkt uit een aantal andere woorden, die men kan aanwijzen. Beschouwt men het *bed van eer* als een *overgedragen* woord, dan is het, omdat men daarbij denke aan het ding waarop men zich te ſlapen legt; maar *bed* is in 't algemeen; wat uitſpreid is, en dienen kan om er iets op te leggen: *bed* van de rivier, *bed* in een moes- of bloemtuin. In andere gevallen, bijzonder in den dichtertlijken ſtijl, als bij VONDEL aan de zon een *bed* wordt toegeſchreven, heeft evenmin een *overdragen* der betekenis plaats, maar eene

eene perfoonsverbeelding. En wat woorden aangaat, waarmede men van onzienlijke dingen spreekt, als van onder 't bereik der zinnen vallende, dit is het onoverkomelijk bezwaar, daar het onzinnelijk (metaphysische) denkvermogen van den, aan 't kennen door hulp der zintuigen, vastgeklusterden mensch zich niet van ontslaan kan. Voor 't overige geloof ik niet, dat men een voorbeeld zou kunnen aanwijzen van woorden, die, *oneigenlijk* gebruikt zijnde, in een' *nieuwen eigenlijken* zin zouden zijn aan te wenden. Immers ligt het *reeds* EIGENLIJK gebezigd *zijn* van een woord in dat zeggen, dat het ONBEGENLIJK gebruikt *wordt*. — Men mag dan vaststellen, dat de drie aangevozen middelen de eenige en ware zijn.

§. 4.

Wij vervorderen onzen weg, en beschouwen de voorgestelde middelen van naderbij. Zonder dezelve te kennen zal men moeilijk slagen in het opsporen en voordragen der regelen, naar welke men het bedoelde einde kan bereiken.

Om de denkbeelden wel te bepalen, die

wij te hechten hebben aan *oude*, aan *nieuwe* en aan *vreemde* woorden, dienen wij allereerst een oogenblik te blijven staan bij de wijze, waarop de Nederlandsche taal gevormd en aangegroeid is.

§. 5.

De Germaansche volkstak der Katten bragt, bij het afzakken naar de monden van den *Rhijn*, (want een' nog vroeger' blik in de Geschiedenis zal niemand, denk ik, hier van mij verlangen) dit volk, door TACITUS, 't zij naar 't leven geteekend, of in eenen historischen roman, om aan zijne verontwaardiging over de schandelijke zeden van zijne Romeinen te mogen botvieren, bragt, zeg ik, geen ander erfgoed mede, dan de kudden die het voedden en kleedden, het weinige in zijnen toestand benoodigde huisraad en gereedschap, benevens eenig wapentuig, de onkunde van de ondeugden der beschaafden, en eene taal, genoeg van woorden voorzien om zich uit te drukken over zijne huishoudelijke en maatschappelijke belangen, en over de begrippen, die het vormde. nopens

on-

onzienlijke, zoo zedelijke als godsdienstige voorwerpen. Die taal was echt Germaansch, en natuurlijk ten uiterste arm. Door de gelegenheid, die ons tijdvak ons geschonken heeft om in andere werelddeelen den mensch nog in den natuurstaat te beschouwen; kunnen wij beter over dergelijke oude volkstammen oordeelen; zoo als in het algemeen de Hedendaagfchen boven de Ouden, in dit opzigt, een groot voorregt, van vergelijkingen te kunnen maken, genieten. Die beschouwing leert, dat een nog zeer onbeschaafd volk zich wel, op zijne wijze breedvoerig, somtijds uitdrukt, maar met weinig verscheidenheid; vooral die uitdrukkingen en woordbuigingen misfende, waardoor de talen der beschaafden, de zamenvoegende tusfchenbegrippen, die ons onmisbaar voorkomen, zoo wijdloopig en tot in de uiterste verfijningen der gedachten, aanduiden en onderscheiden.

Nu, onder den naam van Batavieren afzonderlijk gevestigd, kreeg het eenigen omgang met de Keltische en Kimbrische naburen, de Belgen, en welhaast met de toenmalige groote mogendheid, die, naar het zinnebeeld van hare legerteekenen, hare adelaars-wieken over het Westen uitbreidde. Van de eersten, niet

veel beschaafder dan zij zelven, ontvingen de Batavieren, vermoedelijk niet veel, des te meer van de Romeinen. Onaangevoerd de veelvuldige overeenkomst, en hare oorzaken, tusfchen Latijnsche en Germaansche woorden van algemeen gebruik: *Staan, hebben*, (een punt, waarvan wij ons in deze Verhandeling opzettelijk onthouden); verkregen de Batavieren, met de kennis van akkerbouw, van krijgswezen, van huisfelijke inrigtingen en geriefelijkheden, de woorden daartoe betrekkelijk. Wederom leerden zij er anderen door de Predikers van het Christelijk geloof, door nabuurschap en aanraking met de Saksen en Friezen. De Franfische heerschappij bragt nieuwe uitdrukkingen van wetgeving en staatsinstellingen mede. De wetenschappen, meest in het Latijn der middeleeuwen voorgedragen, deelden een' aanzienlijken voorraad mede, en geen' minderen de beoefening der letteren, uit het jongere Zwabisch en Fransch ontleend. In later tijd namen benamingen uit nog andere talen over. Uit dit alles is de Nederlandsche taal ontstaan; waarvan een volledig woordenboek nog een voorwerp is van onze wenschen.

Het is zoo; een groot geleerde getuigt: „on-
 „ ze taal is geen Gotisch, geen Angelfakfisch,
 „ noch

„noch daaruit ontstaan; deze talen zijn bij-
 „takken; zij bestaat onafhankelijk van die,
 „en toont haren Oosterschen oorsprong on-
 „miskenbaar. Het Gotisch of Angelfaxisch is
 „ten opzichte onzer moederspraak niet oor-
 „spronkelijker. Het Oostersche maakt haar
 „wezen uit.” Indien echter dit geschrijf on-
 der zijn oog komt, wenschte ik van hem,
 van wien ik zoo veel geleerd heb, te we-
 ten, waarom „de grondige, de wezenlijke
 „kennis onzer taal *niet dan uit* onze oude
 „*Schrijvers van de XIII. tot de XVI. eeuw*
 „is te putten?”

§. 6.

Bij het aanwinnen van een denkbeeld gaat het woord, dat het noemt, in den woordenschat van den spreker over; maar elk woord, dat de Nederlanders, hunne taal sprekende, gebruiken, is nog geen Nederlandsch woord. Soms tijds was de vreemde munt van inlandsch gehalte, en dan heeft zij, van ouds af, voor echt en oorspronkelijk doorgestaan; somtijds is zij, om den Nederlandschen daarop gezetten stempel, als goede eigene munt gebezigd. Soms tijds als vreemde, bij gebrek van inlandsche,
 ('t zij

(’t zij niet gemunt of niet zoo gereedelijk bij de hand,) toegelaten of, om hare nieuwhed of glinsterendheid, al ware zij ook van mindere waarde, verkozen. De beide eerstgenoemde gevallen verrijkten den inlandfchen fchat, het laatstgenoemde ontvreemde er iets aan. Het is duidelijk, dat men alleen in dit laatste geval, zoo ooit, naar keuze te werk ging. Anders altijd mogen wij het er voor houden, dat de befchouwing van eene nieuwe zaak, hoedanigheid, wijze van zijn, de noodzakelijkheid met zich bragt van het woord te gebruiken, waarmede de vreemdeling zulks uitdrukt. Men handelde daarin op tweederlei wijze. Dan eens gaf de overeenkomst in wortel, in vorm, in geschiktheid voor de spraakdeelen aanleiding om het woord te *verduifchen*; dan eens hechte men er een voorzetfel of uitgang aan naar inlandfchen aard. In ’t kort; inlandfche kern, vreemd bekleedfel; uitlandfche kern, meer of min met andere en met inlandfche bekleedfelen.

§. 7!

Ik geloof, dat ik den loop der zaken genoeg heb ontwikkeld en, gaande weg, aange-

getoond, van waar en, hoe *nieuwe* woorden in eene taal komen?

Hoe woorden *verouderen*? zal men intusfchen vragen; Houdt de beschouwing van deze of gene eigenschap, wijze van zijn van dit of dat ding, op te bestaan? Verliest men derhalve zulk een denkbeeld? Is dan alle *verouderēn* van woorden, verarmen? Ik antwoorde: niet altijd. Het verliezen van een denkbeeld bij een volk zal nauwelijks plaats hebben; zoo lang het zijne taal nog spreekt, en een volk, dat nog zelfstandigheid bezit, heeft hier daarom zoo hoogelijk belang bij dat het zijne taal behoude; maar die zelfstandigheid onherroepelijk verloren gegaan zijnde, vindt het of schadeloosstelling, mogelijk somtijds aanwinst, in de taal des volks waarin het overging, of het zinkt, met denkbeelden en met uitdrukkingen, in armoede en onkunde, in onbeschaafdheid terug.

Het is iets geheel anders, dat deze of gene uitdrukking is in onbruik geraakt. Het behoeft hier niet herhaald, wat men bij schrijvers over de wijzen, waarop de talen zich vormden, vinden kan; dat het beschouwen van eene zaak van eene andere zijde, een ander woord doet geboren worden. Uit de onderscheiden namen

van

van 't zelfde onderwerp, uit de onderscheide-
ne omschrijvingen van dezelfde daad zal de
eene het denkbeeld van die daad of zaak in
haren geheelen omvang, eene andere deze of
gene soortelijke betrekking, eene derde eene
enkelheid van die daad voor den geest roepen.
Merken of *kenmerken*, als bedrijvend werk-
woord gebruikt, wil zeggen: iets door zeker
daarop gesteld teeken van iets anders onder-
scheiden. Een van die middelen, is het in-
drukken van dat merk, men *stempelt* het voor-
werp; als dat indrukken met beandring geschiedt,
brantmerkt men het. — Uie die onderscheidene benamingen nu be-
mint het taalgebruik, door wie weet soms
welke aanleiding gehoopt, deze — en ver-
stoot en vergeet — ginzsche uitdrukking. Die
zeggswijze, dat woord, veroudert.

§. 8.

Er is nog een punt te behandelen, het wel-
ke het aanwijzen van regelen tot het verrijken
van onze taal moet voorafgaan. Over de *vreem-
de* en *aanverwante* talen moet ik iets zeggen.

Wat is er al niet over den oorsprong en
den stamboom der talen geschreven. Op verre

na

na kent men niet alle de takken, niet naauwkeurig den gemeenen wortel, nog minder hoe wortels en loten, met de sappen van afgevallen bladen somwijlen gevoed, door elkan- der gegroeid zijn. Hoe ver breidt eene moe- derlijke aardstreek zich voor de scheuten van denzelfden tronk uit? Over welke zeeën en woestijnen zijn de zaden naar elders gedragen? Niet de hand der natuur, maar de nog niet genoeg kundige, de door staatsbetrekkingen van zijn' broeder afgescheiden, mensch zet hier den scheidpaal voor vreemden en voor verwanten.

Op deze wijze heeft elke taal hare ver- schillende maagschap en graden van maagschap, in de opgaande en afdalende lijn.

§. 9.

Ik kan gerustelijk mijne beoordeelaars be- kend achten met de meeningen, die over de verwanten der Nederlandsche taal zijn te boek gesteld; over hare betrekking met Indië, tot het Perfisch en Grieksch, hare afstamming van het Moeso-Gotisch. Naar de korte schets hier boven (§. 5.) gegeven, en op goede gron- den, zoo ik meen, steunende, weet men wat daarvan zijn mag? Duidelijker spreken de trek- ken

ken van gelijkenis met het Angelsakfisch en Frankisch; zij zijn met het Nederlandsch van hetzelfde bedde wortelwoorden en taaleigen (etymologie en analogie) getuigen, onverminderd de verscheidenheden, van hare gemeene Nederduitsche afkomst.

Het Latijn, daarentegen, en de daaruit geboren talen, vertoonen, in het tweede opzigt, ten klaarste, eene verschillende gedaante. Voor het te behandelen onderwerp is het onnoodig, hier over uitvoeriger te zijn. Mijn oogmerk in het bij te brengen, was te wijzen wat men, met name ook ten aanzien van onze taal, voor onderling verwante en voor vreemde talen te houden hebbe. Alle de Duitfche taaltakken reken ik voor de eerste, die van Latijnschen, Griekschen, Slavischen oorsprong, om geen andere of afgelegenere op te noemen, tot de laatste. En hier mag men de overjuiste waarschuwing overnemen van den beantwoorder der prijsvraag over de Moeso-Gotische taal in het VII. *Deel der werken van de Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde te Leyden*, bl. 49. „Indien de geleerden Grieksche, „Scytische woorden vinden, welke men meent „dat bij geen Germaansche volken in gebruik „waren, zoo dwalen zij grootelijks. Buiten „de hoogste noodzakelijkheid moet men zich „niet

„ niet begeven buiten de palen eener tot nog
„ toe onuitgeputte taal.” En iets hooger:
„ Wij vinden echte Germaansche woorden in
„ eene uitheemsche kleeding: dus zijn wij den
„ Franschen vele woorden verschuldigd, welke
„ zij met de ruwe voortbrengfels van ons land
„ van ons hebben ontvangen en welke wij
„ wederom, gekleed en door eene zekere kunst
„ beschaafd, van hün terug gekregen hebben.”

Ik kan echter de meening van de voorstel-
lers der vraag over de regelen der taalver-
rijking, niet juist gevat hebben, en geef wel-
licht een' te ruimen omvang aan die verwantschap.
Men kan er, haar enger willende beperken,
het Hoog- en Plat-Duitsch, het Friesch, be-
nevens het Engelsch, en nog meer het Schotsch,
of deze beide onder den naam van Angelsak-
fisch (*) onder rekenen. Haar (integendeel)
wij-

(*) Het is hier de plaats niet om de stelling te onder-
zoeken, maar zij verdient toch onze aandacht, welke op
het slot der zoo even aangehaalde verhandeling bl. 66, voor-
komt, als of de Hollandfche taal het hare tot het Angel-
saksisch had toegebracht. Het is moeilijk te begrijpen, hoe
de laatstgenoemde taal, waarvan aanmerkelijke overblijffels
reeds uit de VIII. eeuw voorhanden zijn, kon ontvangen,
eerder dan geven, van de eerstgenoemde, die naauwelijks aan
den Willeram van de XI. eigendom heeft.

N

wijder uit te breiden, dan ik heb voorgesteld, komt mij ongegrond voor.

Het tot nu toe bijgebragte zal ons in staat stellen van tot het werkdadige, hoofdzakelijke, van deze verhandeling over te gaan, en onze regelen als van zelf te ontwikkelen.

Ik zal dit onderzoek in drie afdeelingen splitsen, om rustpunten voor de aandacht aan te bieden.

OVER

OVER DE REGELEN VAN TAALVER-
BIJNING.

EERSTE HOOFDSTUK.

OVER HET WEDER INVOEREN VAN VER-
OUDERDE WOORDEN.

§. 10.

Ten aanzien van het *wederopnemen van verouderde woorden*, zal het wel allereerst van belang zijn TE ONDERZOEKEN, OF EN WAAR-OM ZULK EEN WOORD VEROUDERD IS.

Ik moet aan het hiervoren gezegde §. 7: eenige uitbreiding geven. *Verouderen* doet ons gewoonlijk aan den toestand denken, waarin iets geraakt door ouder te worden, zoodat het, eene aanmerkelijke verandering ondergaande, niet meer geschikt is, niet meer in het tijdperk behoort, waarvoor het aanvankelijk dien-

de; van een *verouderd* woord, derhalve, sprekende, ligt daarin opgesloten, dat het niet behoort tot de gangbare taal. Maar wat is deze? Naar het gevoelen van den Hoogleraar WASSENBERGH, in zijne *Friesche Bijdragen* I. deel bl. 1., bestaat eene taal uit alle hare tongvallen te zamen genomen, en is elk woord, dat nog in een of meer van die tongvallen aanwezig is, een bestanddeel van de taal. Als men eene taal in haren omvang, jeugd, volwassen leeftijd, en ouderdom gadeslaat, zal dit gevoelen weinig tegenspraak ontmoeten; doch ik kan er mij nog niet mede vereenigen, als men van de gevormde, *gevestigde*, *klasfieke* taal spreekt. De tongvallen te zamen genomen maken even zoo weinig dit voortreffelijk geheel uit, als eene vereeniging van krijgsbenden van allerlei wapen hetzelfde is als een welgeordend en volledig leger. Men verlangt daar, bovendien, uitgezochtheid, evenredigheid, doelmatigheid bij. Een verouderd woord is derhalve, wat men in de welgevormde, in geschriften *gevestigde* taal niet meer bezigt. Uit welke nadere beschouwing volgt, dat een woord nog werkelijk in een' tongval kan in gebruik zijn en echter verouderd is, of dat het geheel en al buiten gebruik kan zijn geraakt.

§. 11.

Het is om de zuiverheid der taal van belang, dat men op deze onderscheiding acht geve. Mogelijk is een woord in een' tongval levendig gebleven, die afwijkt en nader aan eene andere afzonderlijk gevormde taal grenst. Omgekeerd vindt men somtijds in een' bijzonderen tongval de echte uitspraak bewaard, die de echtheid der beteekenis staven kan. Waarvan de Vlaamsche uitspraak en schrijfwijze van *odevaere*, dat de Noord-Nederlanders in *ooijevaar* onkennelijk bedorven hebben, een voorbeeld geeft.

§. 12.

Hier behoort men wel te bepalen, hoe ver men gaan kan en mag om *Nederlandsche verouderde* woorden op te sporen. Ruimte en tijd schrijven daaromtrent zekere grenzen voor.

Om de eerstgenoemde te vinden, doorwandelen wij de Nederlandsche gewesten, en luisteren welke taal de inboorlingen er spreken. Het zal niet noodig zijn te zeggen, dat hier niet de vraag is naar deze of gene aangeleerde taal, waarvan sommige standen zich meer

of min doorgaans bedienen, of die men voor den omgang met vreemden noodig acht. Het is derhalve niet in de hoogere volksklassen, en bij lieden en in plaatsen, waar veeltijds vreemdelingen verkeerden, dat men de landtaal zoeken moet. Zich op zulke voorbeelden te beroepen zou even buitensporig zijn, als te beweren, dat het Latijn de volkstaal was in Europa in de zestiende eeuw, omdat er staatsstukken in uitgevaardigd en redevoeringen in gehouden werden, of dat het Maleisch de taal der Nederlanders of der Engelschen is, omdat zij er zich in Indië van bedienen. Den landman en den werkman moet men in den kring van zijn gezin hooren spreken.

Op deze wijze rondgaande, ontmoeten wij drie aanmerkelijke onderscheidingen, zoo dat wie in de eene afdeeling geboren is, de lieden uit eene der andere, niet zonder bijzondere oefening en aanleering, verstaan kan: het *Duitsch* namelijk, het *Friesch* en het *Waausch*. Ik gebruik, bij voorkeur, de benaming van *Duitsch*, die men toch, gelijk zoo even nader blijken zal, in geen' te wijden omvang zal nemen; omdat ik, schoon de Vlaamsche tongval in de jeugd van onze taal de voornaamste was, den eigenlijk Hollandschen niet moet uitzonderen,

zoo min als den Rhijnschen, dien men, in een' ruimen zin, ten aanzien der Hollanders den Overijselschen zou kunnen noemen, en Gelderland en de verdere noordelijke Gewesten, met uitzondering der Friezen, in bevatte.

De taal van deze laatste maakt eene tweede Hoofd-verdeeling. Zij is, offchoon klein van omvang, zeer opmerkelijk, en door vroege gemeenschappelijke betrekkingen zoo zeer met onze Nederlandsche, dat is met onze klassieke taal zamengeweven, dat wij haar, hoe afwijkend zij in uitspraak en idiotismen zijn moge, schier minder als eene verwante, dan als een deel der onze mogen beschouwen.

Met het Waalsch is het geval geheel omgekeerd. Het Waalsch, ik zeg de landtaal in die Zuidelijke Provinciën, waar het Vlaamsch het niet is, is geen Fransch. Het is niet, gelijk men zich te dikwijls voorstelt, een afwijkende en uit het reeds gevormde Fransch bedorven tongval, maar zulk een, die, even als de *lingua romana rustica* naar gene zijde der Alpen, een overblijffel van het Latijn vertoont onder den invloed van de oud Duitfche volken, gelijk het Picardisch en het Burgundisch der 12de en 13de eeuwen doen, N 4 waar-

waarmede het Waalsch veel overeenkomt. En dewijl ik dezen tak hier als in 't voorbijgaan aanroer, zal ik mij alleenlijk op twee of drie getuigen beroepen, die niet verdacht zijn kunnen. De eerste zal zijn c. BOVILLUS van *Amiens*, die van zich en zijne landslieden als „ nos „ Belgæ Samarobrini ” spreekt, en wiens boekje *De differentia vulgarium linguarum* in 1533 het licht zag: „ Praeter eas quas dixi nationes sedent et in Gallia diverso à Gallis „ sermone Germani qui cisrhenani vocantur. „ Inter eos sunt Treveri, Leuci, quos hodie „ Luxemburgos vocant, Eburones, Aduatici!” En, vele voorbeelden aangehaald hebbende, laat hij volgen: „ ex quibus edocemur Belgarum sermonem et ad Latinam et ad Graecam linguam Francorum sermone (bij hem „ het Fransch van zijn' tijd) propius alludere.” En iets verder: „ camp, cosa, cat, „ rursum argumento sunt, Belgarum, seu Picardorum quos vocant; linguam esse minus „ a Latino sermone degenerem.” Volgens zijn' landgenoot JAC. SYLVIUS, die in 1531 zijn *Isagoge in linguam Gallicam* schreef, was „ Sermonis Picardorum cum Gallico atque adeo „ Graeco et Latino, si Erasmo et veritati „ credimus, maxima affinitas: uter vero integrior, „ alio-

„ aliorum sit iudicium.” Welke *Sermo Gallicus* dit nu was, zal JUAN CHRISTOVAL CALVETE DE ESTRELLA, die in dienst was van PHILIPS, en den luisterrijken togt van dezen door de Nederlanden beschreef, en in 1552 uitgaf, ons zeggen: „ la lengua en el condado de Henao, „ que es la baxa Picardia, comunmente es „ Francesa, aunque tambien hablar Flamen- „ go (*). Pero non es tan elegante y polida „ como la que si habla en Paris y Francia, „ sino *antiqua y Romana corrompida que* „ *llaman Wallona*. De la quel usan en He- „ nao, Cambresis, Artois, Namur, Liega, y „ en aquella parte de Brabante *que llaman* „ *Romane o Gallica.*”

§. 13.

Onze aandacht, in de tweede plaats, vestigende op het tijdperk dat de Nederlandsche taal omvat, kunnen wij haar, niet vroeger dan de XIII. eeuw, als zich vormende, en van andere Duitsche takken afgescheiden beschouwen. Het is derhalve van dien tijd af, en niet vroeger, dat wij naar geschriften en overblijfsels

(*) Men verg. *YPERY Ned. tale*, bl. 303.

fels moeten omzien, waaruit men verouderde woorden tot verrijking van den taalschat kan opdelen.

Deze époque nu in verband brengende met het in de vorige paragraaf gezegde, dan laat zich daaruit gereedelijk afleiden:

1°. Dat de taal der Waalsche Gewesten (offchoon uit andere oogpunten, en bijzonder uit dat der etymologie van belang) voor het verrijken der Nederlandsche taal door 't herleven van oude woorden van geen dienst kan zijn. Want hare Latijnsche bestanddeelen zijn of vreemde, of ook buiten haar in de Nederlandsche taal voorhandene, bestanddeelen; en eveneens behoort, hetgene daarin van den Duitschen stam ontleend is, tot den vroegeren tijd, toen de Nederlandsche taal, als afzonderlijke loot, nog niet daaruit ontsproten was.

2°. Dat voor hetzelfde oogmerk het Friesch wel eenige, maar geene zeer groote dienst doen kan. Dit toch is niet een afwijkend overblijffel van eene andere algemeene taal, waarvan, bij voorbeeld, het Hollandsch een' anderen tongval zou uitmaken, terwijl zij beide gedeelten van eene reeds vroeger gevormde Nederlandsche taal zouden zijn; maar, ten tijde toen het Nederlandsch zich pas vormde, stond

stond het Friesch afgescheiden, en bleef zoo en kromp allengs meer en meer in. Men kan in de *Baknopte Geschiedenis der Nederl. taal* van den Heer YPEY, bl. 370—374 enz., zien, hoe het Friesch, sedert de XIII. eeuw en vooral na de helft der XV., weinig geschreven overblijffels oplevert; en, toen G. JAPICK en anderen poogden het te doen herleven, was reeds ons *klasfieke* tijdvak begonnen, en de laatstgenoemden behooren dus tot een jonger tijdvak, dan dat uit hetwelke wij verouderde woorden vragen.

3°. Dat, alzoo, de schatkamers der oude taal in die gewesten moeten gezocht worden, waar het Duitsch of *Dietsch*, gelijk men het destijds heette, later Nederduitsch, werd geschreven.

§. 14.

Wij omschrijven derhalve den kring, binnen welken men zich tot het opzamelen zal moeten begeven, in dezer voege: Woorden van de *Nederlandsche* taal, zoo als die gesproken is in de XIII., XIV., XV. en XVI. Eeuw, in Vlaanderen, Brabant, Zeeland, Holland, Utrecht, Gelderland, Overijsfel en Groningen, en die in de *gevestigde Nederlandsche taal*,
fe-

sedert *het begin der XVII. Eeuw*, niet meer voorkomen. Waarbij wij de woorden zullen mogen voegen, die de Friesche taal met de Nederlandsche taal gemeen had in het eerstgenoemde tijdvak. Alle deze noemen wij *verouderde*.

§. 15.

Mogelijk zegt iemand, dat men in een aan zoo veel vloed en afwisseling onderworpen ding, als de taal is, geene zoo stellige grenzen behoort te vorderen; dat het veranderen en verouderen van eene taal ongemerkt en onophoudelijk voortgaat. Dit toegestemd, blijft het niet minder zeker, dat elke tot rijpheid gevorderde taal haar tijdvak bereikt, vóór noch voorbij hetwelk zij het beeld van volwasfen schoonheid en kracht niet vertoont. Waar dit *klasfieke* tijdvak van eene taal *eindigt*, bepalen degenen, die na hetzelfde leven; waar het *begonnen is*, kunnen degenen, die er in leven, aanwijzen.

§. 16.

Het zal dan niemand bevreemden, dat wij niet, uit hoofde „ der verandering, die sints
„ het

„het begin der XIV. eeuw in onze Vader-
 „landsche taal is ontstaan, tot op heden toe,”
 ons onderzoek uitstrekken, maar, een honderd
 en zeventig jaren vóór het einde der XVIII.
 eeuw stil houdende (*) en van dit punt af
 ons *klasfiek*, nog voortdurend, tijdvak be-
 ginnende, geen jonger Schrijvers in den kring
 van dat onderzoek bevatten. HOOFD reeds,
 CATS, HUYGENS, VONDEL behooren tot dit
 klasfieke tijdvak. Zij hebben wel *oude*, in ons
 dagelijksch gebruik minder gewone, woorden,
 en voor eenige jaren is reeds door de daar-
 op gemaakte *Aanteekeningen* van de Heeren
 YPEY en ACKERSDYK, de aandacht gevestigd ge-
 worden op de *verouderde woorden in den*
Staten-Bijbel. Doch, wat dezen laatste aan-
 gaat, zoo is wel die Overzetting een werk,
 dat om de zuiverheid van de taal doorgaans
 beroemd is, maar het is tevens bekend, dat
 men daarin opzettelijk veel van de oude ver-
 taling heeft behouden; en in het algemeen is,
 naar ons inzien, die benaming van *verouderde*
 woorden, ten aanzien van de evengenoemde
 schrijvers van dat tijdvak, minder gepast, voor
 zoo verre daarmede niet, bij uitsluiting, wor-
 den

(*) YPEY *taalkundige aanmerkingen*, bl. 2.

den bedoeld woorden, die *toen reeds* bijna buiten het spraakgebruik zouden geweest zijn, hoedanige men er maar weinige in aantreffen zal. Het is zoo, dat de schrijvers van de XVII. Eeuw zich niet zelden van woorden hebben bediend, welke de lateren hebben veronachtzaamd of begaanen in een andere betekenis te gebruiken, en welke sommige taalkenners daarom genegen zouden zijn, tot de verouderde te rekenen. Maar, vooreerst, is er een groot onderscheid tusschen minder gewone en verouderde woorden, en bedienen zich ook de beste en met onze taal innigst bekende onder onze jongere schrijvers, van welke wij den eenigen **BILDERDIJK** alleen willen aanhalen, van zulke minder gewone. Ten andere, komt het mij moeilijk voor, omtrent elk woord te beslissen, of het in de, sedert dien tijd, zoo veelvuldige geschriften in onze taal voorhanden, veel of weinig is gebruikt gebleven; en nog moeilijker, een later punt, dan het door mij aangewezen, tot afscheiding tusschen de oude en de klasieke taal te stellen. **VONDEL** en **HUYGENS**, om geen meer te noemen, hadden **OUDAEN** en **ANTONIDES** tot tijdgenooten; aan deze sluiten **BROEKHUIZEN**, **VOLLENHOVE**, en zoo treden wij ongevoelig de

XVIII.

XVIII. Eeuw in. Zal men aan de beschavende schrijvers van de laatstgenoemde, meer dan aan de krachtige toongevers van de voorgaande, den klasieken rang toekennen? Hoe jonger, hoe minder (*).

Ik ben ver af van te willen beweren, dat men in de schrijvers van het klasieke tijdvak volstrekt geen *verouderde* woorden, in den zin dien ik daar aan hecht, zou kunnen aantreffen; maar dan zal het moeten blijken, dat zij het reeds vóór dat tijdvak geworden waren; zoo niet, dan waren en bleven zij gangbare munt. Is die gangbare munt, sedert de laatste honderd jaren, minder bekend of in gehalte verminderd, dan zou men daaruit slechts het aanvankelijk en van lieverlede verloop en onzer klasieke taal kunnen afleiden.

§. 17.

Immers, wat deden de Bijbel-vertalers en de voornaamste Schrijvers van de XVII. Eeuw? Zij bedienden zich, dit mag en moet men onderstellen, van 't gene zij *in gebruik* vonden en voor het beste hielden. Wat

(*) De Heer YPEY zelf begint zijn zesde tijdvak met HOOFD, „*Geschiedenis der Nederduitsehe Taal*, bl 445.

Wat wil men thans nog doen? Opzoeken en tot gebruik aanwenden hetgene *zij niet gekend* of voor hunne behoefte minder dienstig geoordeeld en *niet aangewend* hebben, en op deze wijze eene nalezing doen, op het spoor der grooten mannen, die in de twee laatst verloopen eeuwen onze taal gekneet hebben; want het zou vermetel zijn te gelooven, dat zij dat spoor voor ons alleenlijk hadden geopend. Dat opzoeken, intuschen, is de bedoeling van deze Verhandeling niet; maar slechts het aan de hand geven van regelen, hoe daarbij te werk te gaan.

§. 18.

Tot verdere voorbereiding hiertoe zal eene bredere aanwijzing van de voornaamste bronnen, waaruit men de verouderde woorden putten kan, denkelyk niet onwelkom zijn. Eerstelyk wijzen wij daartoe op de *rijm en dichtwerken*; uit de XIII. tot omtrent het einde der XVI. eeuw voorhanden. Men beschouwe echter de hier achter gevoegde lijst geenszins als volledig. Het is bovendien te wenschen, dat voortdurende nasporingen en het aan het licht brengen van nog weinig bekende stukken

den

den voorraad tot verrijking van onze taal en letterkunde nog vermeederen.

§. 19.

Ten andere komen hier de *Proza-Schriften* van onderscheidene soort in aanmerking. Daartoe behooren:

1°. De *Getijdenboeken*, die, naar den tijd en den tongval, verscheidenheden opleveren, en andere *geestelijke* en *zedekundige Geschriften*, *Reis- en andere Verhalen* en *Romans*.

2°. *Landregten*, *Plakaten*, *Charters*, *Handvesten*, *Keuren*, *Gift- en Koopbrieven*, *Uiterste willen* en andere burgerlijke oorkonden.

3°. *Woordenboeken* en *Woordverzamelingen*.

4°. *Eigennamen* van plaatsen, die binnen dat tijdvak zijn opgekomen, van dieren, gewassen of andere voorwerpen van wetenschap, welke toen een' *Nederlandschen* naam hebben verkregen.

§. 20.

De *oorzaak*, *waardoor* een woord veroudert, valt niet altijd in het oog. Men gevoelt echter dat het van belang is haar te kennen; want, indien de reden van verwerping gegrond is ge-

O

weest

weest en nog bestaat, dan zal zij het veroordeelend vonnis tegen zulk een woord nogmaals bevestigen.

Het is daarom dienstig nog wat stil te staan bij die oorzaken. Eene oplettende beschouwing van verouderde woorden zal ze ons doen ontdekken, en er tevens voorbeelden van aan de hand geven.

§. 21.

1°. Al aanstonds, dan, kunnen wij opmerken, dat een woord somtijds, alleen *naar zijne uiterlijke gedaante*, dat is, in spelling, uitgang of buigingen, in onbruik geraakt is. Zoo schrijven wij *branden*, gelijk de Hoogduitschers *brennen*, waar de ouderen *bernen* en nog heden de Engelschen *to burn* gebruiken, en wij hebben die plaatsing der medeklinkers behouden bij het veranderen van de klinkletter, in *barnen*, als wij van de *branding* der zee tegen strand of klippen, op het denkbeeld gebracht worden van het *barnen* der gevaren. Zoo schrijft M. STOKES, „Daar ne was *tor-tise* (*toortse*) of lantaarne uutghesteken.”

B. IX. vs. 53.

En WALEWEIN, aldaar door HUYDECOPER bij-

ge-

gebragt: *tortytzen*. Zoo laat onze Chronijk-
schrijver die van *Muiden* tegen FLORENS de
vijfde zeggen :

———— „ Doet u liede
„ Keren. Waert dat ons *messiede*,
„ Ghi fouter selve om sterven mede.”

B. V. vs. 15.

Dat is , kwalijk , of leed , *geschiedde*.

§. 22.

2°. Men vindt niet zelden een woord *in*
zekere beteekenis verouderd, en *in eene daarin*
opgesloten andere beteekenis nog in gebruik.
Men moet niet meenen (wij hebben het reeds
gezegd §. 7.) dat een woord niet, zonder
het verloren gaan van de gedachte die het
uitdrukt, kan in onbruik geraken; de zaak
nagaande, bevindt men, dat de reden der ver-
oudering juist gelegen is in het niet genoeg
gevestigd en bepaald zijn van die oude betee-
kenis, en dat men daardoor te ligtvaardig van
haar is afgeweken. Indien men er aan had
vastgehouden, zou men, om het woord te wij-
zigen, dat is, om er een tweede denkbeeld
aan te hechten, het aan een ander woord vast-
geknoopt, en een *zamengesteld* woord er van ge-

maakt hebben, gelijk elke taal, hoe rijker en beschaafder zij wordt, noodwendig meer uit zamenstellingen bestaan moet; over welke in het vervolg nader. Een voorbeeld zal mijn gezegde duidelijk maken.

Metsen, gelijk nog in het Hoogduitsch, beteekende *houwen*. Van het afbikken van gebakken steenen, gebruikte men dit ook, als zij op elkander en in kalk gelegd werden. In plaats van aan de uitdrukking van dit *metsen* der steenen eene tweede en derde te hechten, voor de andere bewerkingen, nam men het woord *metsen* over, in den zin waarin wij het, nog heden, alleen gebruiken, en men noemde het opbouwen met steen, *metsen*:

„ Oft waar dit levend lijk *ghemetst* met dikke
muuren,

„ In onderaardsche tomb' — ”

HOORT, *Geeraardt van Velzen*, Iste Bedrijf. en, dewijl daarbij het gedurig behakken te pas komt, (met een *verbum iterativum*) *metselen*; offchoon dit de zaak slechts van ééne zijde te beschouwen gaf. Men verbijzonderde de algemeenheid.

§. 23.

3°. Het *overbrengen der beteekenis op een an-*

ander voorwerp geeft desgelijks aanleiding tot het verouderen der andere. Gewoonlijk verliest men daardoor de eerste, omdat alle overgedragen beteekenissen, bij gevolgtrekking worden afgeleid en bepaald, en door de behoefte, die men er aan heeft, worden in stand gehouden. Op deze wijze noemde men in vroeger tijd, *bekkeneel* (van een *bekken* dat de hersenen bedekte) den ijzeren hoed, waarmede men zich in den oorlog beveiligde. Anders verstond men daardoor het bovenste deel van den schedel, waarom HOOFT in het *Gespan van Schoonheden* opnoemde de:

- „ Braeve *bekkeneel* - *sieraadtjes*,
- „ Wel gevlochte dunne draadtjes,
- „ Zachter dan het geen u bindt,
- „ Fijner dan de worrem spint.”

Tegenwoordig gebruikt men, geloof ik, *bekkeneel* nauwelijks van een nog levend wezen, ten zij in het ontledkundige, en gewoonlijk slechts van het dor gebeente, gelijk:

- „ Indien gij hier of ginds op Bato's vrije kusten
- „ Gestrande menschenbeen of *bekkeneel* ontmoet.”

A. VEREUL, *dichtregels voor het monument op Camperduin.*

Evenmin spreekt men meer van den Dui-
vel te *belezen*, dat is, te verbannen door het

lezen van zekere gebeden en teksten; eene zeer gebruikelijke uitdrukking, toen men nog aan de noodzakelijkheid van die kunst en aan haar vermogen geloofde. Een ander voorbeeld levert het woord *verzoeken* op, 't welk thans alleenlijk gebruikt wordt van te pogen iets te bekomen: *om iets verzoeken; iemand verzoeken*, d. i. bij zich noodigen, terwijl het in onderscheiden andere beteekenissen verouderd is (*).

§. 24.

4°. Het *in bijzonderheden beschouwen van eene zaak* brengt ook somtijds de *algemeene uitdrukking* in onbruik. Als een voorbeeld hoe zich dit kan toedragen, willen wij het werkwoord *kristenen* nemen, 't welk men, om het gemak der uitspraak, doorgaans *kerstenen* schreef. In den tijd dat er nog vele niet-Christenen waren, noemde men aldus de plegtigheid, door welke iemand *tot het Christendom werd toegebracht*. Later, toen de Baptismale plegtigheid niet meer uitsluitend in het Latijn geschiedde, gebruikte men, een' eigennaam

VOOR

(*) Vergelijk YPEY EN ACKERSDYK, *Taalk. Aanm.*, *vervolg blaaz.* 102, en WACHTER, *Glossarium*, op *Suchon*.

voor de *plegtigheid* zoekende, uit de woorden van den zelfden wortel: *doppen, dompen, doopen, dompelen*, een van de twee laatste, naar mate dat het water een' nieuw-gewaschenen minder of meer schein te overdekken.

§. 25.

5°. Meermalen gaat het *enkele* woord verloren, terwijl het daarvan afgeleide *zamengestelde* woord in zwang is. De reden is, dat men de *algemeene wijze van zijn* zoo zeer naar alle hare wijzigingen beperkt en bepaald heeft, dat zij daardoor, als ware het, in die bijzonderheden is ontbonden en overgegaan. Dus zijn de onderscheidene beteekenissen die in *togen* (*) liggen, ontwikkeld in vatten, halen, trekken, slepen, *zieltogen, betoogen*, en is het werkwoord zelf nog overgebleven in de vervoegingen van den verleden tijd: *wij togen, getogen, overtogen*, en misschien (†) in *betoog*, door BILDERDIJK gebruikt: Ik

(*) Van den zeer ouden en zeer algemeenem wortel, waarvan het denkbeeld *vatten* is, en waaraan het Latijnsche *sangere* (oudtijds *tagere*) het Spaansche *tocar*, het IJslandsche *saka* en het *M. G. tekan* verbonden zijn.

(†) Ik zeg *mischien*; want de wolk *betoog*, een Redenaar *betoogde*. Dit wijst ons op eene onderscheiding, waarover ik moet verwijzen naar WACHTER op *togen* en *zihen*.

- „ Ik zie terug naar de oude dagen,
 „ Maar duister scheinren ze in mijn oog;
 „ Als 't maanlicht in de zomervlagen,
 „ Wanneer een nachtwolk haar *betoo*g.”

Kathloda, in *Wit en rood*, II. Bl. 113.

Een ander voorbeeld levert ons het algemeene bedrijvende denkbeeld, dat in het oude *geren*, ligt opgesloten, waarvan OUDAAN zich bedient:

- „ Ach! alderijdelste van wat er leeft en zweeft,
 „ Van wat er voelt en *geert*, of geen gevoelen heeft,
 „ Hoe robbelt uw gemoed en leven in een zee
 „ Van arbeid, ijdelheid, zielsmerte, ramp en
 wee!” (*)

Dezelfde opmerking geldt omtrent de werkwoorden die eene herhaling uitdrukken (*frequentativa*.) Bij voorbeeld: *revelen* van *reyen* (Eng.: *to rave*, Fr.: *réver*,) 't welk KILIAEN heeft aange teekend, en van waar men vindt:

- „ Met malle *revery* en sinneloose waan.”

Spel van Chriseide en Arimant.

§. 26.

(*) Vergelijk WEILAND op *begeren*, KILIAEN op *gheren*, PLANTIJN op *geren* gesten, en 't gene VOSSIUS *Etym. Ling. Lat.* zegt van de oude Latijnsche beteekenissen van *gerere*; waarin wij denzelfden wortel vinden.

§. 26.

6°. Vindt men verouderde woorden die *deze of gene tongval* behouden heeft; hetzij dan dat die tongval minder zuiver is en verbasterd, hetzij dat de behoefte aan het oude woord nog gevoeld wordt in die landstreek, of dat men er het nieuwe minder kent. Zoo kent de Drentenaar *marken*, de bewoner der Zuid-Hollandsche Duinstreken *krogten* en *pannen*.

§. 27.

7°. Bij het *zuiveren* en *verrijken van de taal* verdwijnen de *bastaard-* of *vreemde* woorden, waarmede men zich in ouden tijd had beholpen; wanneer zij niet, door redenen, die buiten ons tegenwoordig onderzoek liggen, het burgerregt hebben bekomen.

§. 28.

Het aangevoerde te zamen vattende, bevinden wij, dat het verouderen der woorden betrekkelijk is tot hunne gedaante, en derhalve invloed kan hebben op de *spelling*, *uitspraak*,

spraak, maat en toon; of tot de beteekenis; in welk geval het opnemen of het afkeuren van een verouderd woord van gewigt is, waar het aankomt op haar *naauwkeuriger uit te drukken*, te *beperven*, te *wijzigen*, *over te brengen*, en door aanwijzing van wortel en afleiding *verstaanbaar te maken*.

De kennis van dit een en ander is ons noodig bij het beoefenen van een' tweeden regel: **DAT MEN ONDERZOEKE, WELKE NUTTIGHEID HET WEDER OPNEMEN VAN EEN VEROUDERD WOORD HEBBEN ZOUDE.**

§. 29.

Laten wij beproeven hoe dit te verrigten, en daartoe eenige van de reeds bijgebragte woorden nogmaals tot voorbeelden opnemen, en het gezegde met nog andere versterken. Eerstelijk dan met betrekking tot het uitwendige, den *inyloed van de gedaante* der woorden.

KILIAEN zegt ons dat *wanckel* een oud woord is, doorgaans door *wankelbaar* vervangen. Wij willen ons nu niet ophouden met het onderscheid dier beide uit te pluizen, maar

maar aantoonen, dat het eene plaats in de goede taal volkomen waardig is. Zoo gebruikt het, onder anderen, JACOB VAN DER DOES in zijn *'s Gravenhage* met voordeel voor de wel-luidendheid, sprekende van den Koning van Bohemen.

- „ ————— Die ons strekt tot een beeld,
 „ Hoe dat het *wank'le* lot met kroon en schep-
 ter speelt;
 „ Hoe dat de koningen, die 's morgens heer-
 lijk blinken
 „ In hoogheid, 's avonds met de zon haar glans
 zien zinken,
 „ En hoe dat Vorsten, die den eenen dag ge-
 biên,
 „ Den anderen balling zijn en voor den vijand
 vliên!”

Waar hij, bij het, door hem bedoelde, herhalen der aanwijzing: hoe dat, het kortere woord behoefde.

Die korthed kwam HOOFD zeer te pas, toen hij zich van het oude woord *pel*, 't welk in 't algemeen bekleedfel beteekent, bediende om van het kleed, dat, als ware het, onzen dampkring omvat, door de overzetter's in den Staten-Bijbel het *uispansel* genoemd, naar de on-

222 OVER HET WEDER INVOEREN

onderfelde begrippen der Germaanfche Fabel-
leer door den rei der Nonnen te doen zingen:

- „ Wie doch, Godinne groot, zoud' opwaarts
ooge slaan,
„ Had gij niet 's hemels *pel* vernaait met goude
draên,
„ Dat ze, met zoo menigh beeldt bemaalt,
„ Als een voettapeet der Goden praalt? ”

Baeto II^{de} Bedrijf.

Dezelfde groote taalvormer geeft mij een
voorbeeld aan de hand, bij hetgene ik, over
de verandering van spelling, in *barnen* en
branden reeds aanmerkte. Voor het Hollandsch
draaijen, in den Nederrhijnschen tongval *dreijen*,
gebruikt hij:

- „ ————— Elk van mij af zich *dreit*,
„ Gluurt overdwers en zwijght: maar dat 's ge-
noegh gezeidt.”

Baeto I^{ste} Bedrijf.

en

- „ ————— Zinnen stijf verbetert
„ Doorzellefkennis, een vernufte recht *doorwetert*,
„ In 't vlugge paerdt zijn bron', geen fmaak van
lekkernij
„ Kan vinden in de galm van ijd'le tuyterij.”

Paris Oordeel.

Zoo

Zoo verkiest hij het werkwoord, gemaakt van het, in Kiliaens tijd, nog in alle de tongvallen gebruikelijke *door*, thans algemeen door *dwaas* vervangen:

- „ Hoort hoe Palemon kalt,
- „ Die zeit dat hij *verdoorde*,
- „ Toen hem de lust bekoorde
- „ Van 't hof te volgen.”

Granida 1ste Deel.

En zoo schreef ook, om het rijm:

- „ De grootste wijsheid van de *dooren*
- „ Is, dat s' er niet en laten hooren”

J. WESTERBAEN in zijne *Vertalingen* uit het *Handboexken* van den Engelschen Dichter F. QUARLES.

Deze uitdrukking van dwaasheid brengt mij een woord te binnen, dat zekerlijk niet algemeen wordt aangetroffen, en echter tot onze oude taal zoo wel als tot hare verwante takken behoort, terwijl het eene uitdrukking aanbiedt ('t gene ik hier in 't voorbijgaan aanteeken) die wij, mijns wetens, niet hebben, voor: *iemand*, door onbezonnen vreugde, uit brooddronkenheid, gelijk men zegt, *kwellen*.

J. VAN DER VEEN heeft het:

- „ Preek dozijn werk op de koop,
- „ Preek vrij alles over hoop,

„ Preek

- „ Preek vrij dat de huysen vallen,
 „ Preek om land en luid te *gallen* (*),
 „ 't Minnen gaat zijn oude gangh”

Adams Appel, bl. 271.

Doch, indien een bekwame en stoute hand in den ouden voorraad mag toetasten, wachte men zich wel van rijmshalve te doen, wat de rede moet afkeuren. VONDEL kon zeer goed schrijven.

- „ Nadien ghy nimmermeer ———
 „ Uw dochter trotzer kunt *uithylik* dan zoo”.

Maagdebrieven, EULALIA aan JULIA.

Vs. 10.

Maar *huwen*, *hylicken*, *houwelijken*, (†) *trouwen*, zie daar vier woorden van schier gelijke beteekenis. Hoe geheel te onpas is derhalve deze herhaling van de algemeene beteekenis: *mede verbonden zijn*, die zich VAN DER VEEN in zijn 1ste Zinnebeeld veroorlooft.

- „ 't Geslepen staal en 't donderende schut,
 „ *Getrouw*t aan trom, *gehylikt* aan trompetten.”

Laat

(*) Van het zingen van den *Nachtegaal*, het, tot be-
 toovering, zingen bij de Noordsche Volken, het gejuich als
 dat van Bacchanten, zie men WACHTER *Glof*: op *Galder*.
 NONIUS op *Gallars*, MENAGE op *Galand* (edit. 1750) p. 638.
 In het Engelsch is de overgedragen beteekenis gebleven in
to gall.

(†) Verg. KILIAEN op *houwen*, *houden*.

Laat mij nog een paar voorbeelden bijbrengen, hoe men, maats- of klankshalve, verouderde of tot de provincialismen afgedaalde woorden kan benuttigen. Wij vinden ze vereenigd in de volgende regels uit zeker hekeldicht, bij de gebeurtenissen van 1795, 't welk blijken draagt van uit eene losse maar fiksche pen te zijn gevloeid, en aldus aanvangende:

- „ Rampzalig land, tooneel van dwaasheid,
- „ Den naam van Vaderland onwaard,
- „ 'k Moet nog een woordje tot u spreken,
- „ Eer gij geheel verdwijnt van de aard,
- „ Eer nog de *puit*, de *stork*, de reiger,
- „ Gediert dat in moerasfen leeft,
- „ Weêr in hun vaderlijke poelen,
- „ Waar kunst hen van beroofde, zweeft.”

Een gebrek, daarentegen, aan welluidendheid, of het opwekken van een onvoeglijk denkbeeld door de gelijkkluidendheid met een woord van eene andere betekenis, is somtijds oorzaak van het verouderen. Bewijst men dienst aan den spreker, als men hem zulk eene uitdrukking weder in den mond wil geven? In geenent deele. Laat ik mogen volstaan met te verwijzen naar hetgene WACHTER in zijn *Glossarium Germanicum* op *kot* aanteekent; welk woord, *kate* in den Gelderschen en Overijsfelschen
tong-

tongval, men met eene andere spelling aantreft in eene oude kaart van Vriesland van 't jaar 1568. En wie BILDERDIJKS *Nieuwe verscheidenheden* gelezen heeft, zal zich een ander voorbeeld uit zijn II^{de} Deel, *bl.* 112, herinneren. Evenzeer houde ik het voor af te keuren, als men een woord, naar zijne verouderde uitspraak, zou willen opnemen, om er eene onderscheidene beteekenis door aan te duiden.

§. 30.

Het wordt tijd, en het is van meer belang, dat wij ons gaan bezig houden met *den invloed der beteekenis* van een verouderd woord, waarvan men het weder opnemen overweegt.

Ik heb, hier boven, *kristenen* bijgebracht. Van het overgaan tot de Christelijke Kerk gebruikt men de algemeene uitdrukking, *Christen worden*; voor het bepaalde denkbeeld iemand *tot een Christen maken*, in den zin zoo als PAULUS het bijna AGRIPPA deed, misfen wij een werkwoord. In dezen zin zoude men *christenen* kunnen zeggen, schoon de naauwst beperkte beteekenis, welke het *doopen* bedoelde, door dit laatste woord federt te regt is vervangen.

Ghesmyde, bij Kiliaen en oude schrijvers
voor

voor allerlei gesmede versierfels aangewezen en gebruikt, is door de Staten-Bijbelvertalers zeer goed gewijzigd, met een bijvoegfel: *arm-gesmijde*. Gesmede armversierfels zijn zoo goed als buiten gebruik geraakt, en daarmede de benaming; echter gebruiken onze vrouwen nog *bracelets*, *hoofd-* en *oorijzers*. Met vrucht, immers, zou men hier *gesmijden* kunnen hernemen, en in meer dan ééne bijzondere beteekenis aanwenden.

Hal, een groot openbaar gebouw, gelijk de groote *zaal* op het Binnenhof te 's Gravenhage, is, nadat vergaderplaatsen, op dergelijke wijze gebouwd en ingerigt, in onbruik geraakt zijn (*vleesch-* en *lakenhallen* uitgezonderd), verouderd, of door *zaal* vervangen. Dit laatste wekt bij ons gewoonlijk de gedachte op aan een ruim en met behangfels en sieradiën pronkend vertrek, tot bijeenkomsten ingerigt, terwijl wij ons bij eene *hal* meer de hooge zoldering, den ruimen omvang der wanden, voor den geest brengen. Juist gelijk deze:

„ De woeste Starno zendt uit Lodaas Konings-
hallen

„ En noodigt Morvens Vorst ter feest.”

Kathloda, BILDERDIJK, *Wis en rood* II. 90.

226 OVER HET WEDER INVOEREN

en gelijk TOLLENS de „hel verlichte Zaal” beschrijft in de *Romance der boeteling*, II^{de} *Stuk*, bl. 83.

STOLBERG, in het oorspronkelijke, heeft de beide benamingen gebezigd:

„Bei der krummen Hörner schalle

„Führt er den erfrornen Mann,

„Einen windelsteig hinan,

„In die kerzenvolle *Halle*.

„Seine Väter standen alle,

„Aus gegösfenem Metalle,

„Schön gewapnet, ohne zahl,

„In dem ungeheuren *Saal*.”

Ook het Deensch kent de beide woorden, M. E. BRUUN, die in zijne *poëtiske Forsög* STOLBERG een en andermaal gelukkig nagevolgd heeft, laat het holle ledige der slotzaal van den ouden *Ridder* RUDOLF, nog beter dan de beroemde Duitfche Dichter, uitkomen:

„En bemooste muur tilbage

„Tönede hans bittre klage

„Giennem slottets öde *Hall*.”

De algemeene aanduiding van het voortdrijven der lucht, in *blazen*, is, om het heen en weder bewegen dat de wind veroorzaakt, wanneer men van dezen spreekt, bij ons ge-

VAN VEROUDERDE WOORDEN. 227

wijzigd (*), zeggende daarvoor *waaijen*.
M. STROKE schreef nog:

- „ — De selve wint de wayde,
„ Was so clene, dat hi *blayde*,
„ So lettel, dat de groote scepe,
„ Metten andren gheselscepe,
„ Niet conden ghecomen voor de Arne.”

B. VII. vs. 87-89.

Verlangt men te beschouwen, hoe de algemeene en onbepaalde beteekenis van een woord is beperkt geworden tot ééne wijze van zijn, b. v. tot de beweging *te water* in eene schuit of schip; terwijl er van de andere slechts enkele spreekwijzen, en, in een' der tongvallen, de *rijdende* beweging, is overgebleven, zoo strekke daartoe *varen*, in eenen algemeenen, beweging aanduidenden, zin:

- „ Dan leert men luchtig ten zachten bedd
uytlyghen,
„ En in een onderkeurs ter venster *vaaren*,
„ Op zang en snaaren.

HOOFDS *Zangen*.

„ Mij

(*) Het Zweedsch en Deensch hebben nog in alle de beteekenissen *bläsa* en *blase*, offchoon, voor het Zelfstandige *wind*: *wädrat* en *vind*. Het Engelsch heeft *to bläse* behouden, van het vlammen van een vuur of toorts.

» Mijn moeder, reeds voor lang ten starren *in-geyaren*»

VAN MERKEN, *Brief van Charlotte van Bourbon.*
en andere voorbeelden door HUYDECOPER aangewezen op OVIDIUS VI. 248.

Zou het eenig nut aanbrengen, is het niet bijna onmogelijk, het woord in de algemeene opvatting te behouden?

Eindelijk, hoe jammer is het niet, dat deze onze oude taal door een' vloed van basterdwoorden, die er ten deele indrongen vóór dat zij nog rijk was, en vooral in de XV. en XVI. Eeuw, is ontluisterd! Die smet moet haar niet aankleven.

Het is aan M. STOKE te vergeven, dat hij op geene andere wijze het Priester-Latijn van zijn' tijd uit te drukken wist:

» So dat hine verwan met eren
» In 't *carnacion* ons Heren
» Ses honderd neghentich ende viere.»

I. vs. 94.

» Als men screef *incarnacioen*
» Ons Heren MCC mede
» En XCVI teenre stede,
» De men noch heet de Haghe.»

IV. vs 1126.

Be-

Behoeven wij, om het vonnis, sedert lang tegen de zoodanige uitgesproken, onherroepelijk te doen verklaren, er de zuivere en verstaanbare omschrijving van VOLLENHOVE tegen over te stellen?

„ Het *vleesch* geworden Woord.”

Feestzangen, bl. 122 en 265.

en deze van SCHIM:

„ God die weleer in 't *vleesch* verscheen.”

Bijbel- en Zededichten, bl. 306.

Even min kunnen wij pleiten voor het behouden van benamingen, uit eene andere taal ontleend, voor zoodanige natuurlijke of kunstvoorwerpen, die wij eigenaardig en verstaanbaarder hebben leeren noemen, b. v. *klipgeit* in plaats van *gems*, (*) in den Staten-Bijbel Ps. 104, vs. 18 *steenbok* vertaald, en door de meesten gevolgd, gelijk in *Laus Deo*, en in *den Honiggraat der Psalmdichten* aldus:

„ Ook heeft hij voor den *steenbok* en de *geit*,

„ Het hoog gebergt, dat *steenig* is, bereid.”

HOOFT heeft nog:

„ De *steen*en scherp, en *steylten* yfelijk

„ Verkiest de *gems* 't *zaaghachtich* tot een *wijk*.”

§. 31.

(*) Zie YPEY en ACKERSDIJK, bl. 44.

§. 31.

Uit het aangevoerde blijkt, dat het weder in-
voeren van verouderde woorden, in sommige
gevallen, is af-, in andere is aan- te raden, en
hieruit is, als slotsom, deze derde regel za-
mengesteld: **DAT MEN GEEN IN DE DAAD VER-
OUDERD WOORD BEHOORT TE VERLEVENDIGEN,
INDIEN HET DOOR EEN ANDER EVEN GOED VER-
VANGEN, OF OM EENE WETTIGE REDEN, AFGE-
KEURD IS; en dat, om het weder in gebruik
brengen te verdedigen, DE EIGENHEID DER BE-
TEEKENIS, DE ECHT NEDERLANDSCHE AARD IN
WORTEL OF VORM, DE NUTTIGHEID OF SIER-
LIJKHEID, bijzonder in den gebonden' stijl, zulk
EEN WOORD BEHOORT AAN TE BEVELEN.**

§. 32.

Laat ik, bij wijze van aanhangfel, het ge-
zegde mogen uitstrekken, offchoon niet regt-
streeks in de vraag voorgesteld, tot het op-
sporen, toetsen, te regt en in gebruik bren-
gen van *verouderde spreekwijzen.*

TWEE-

TWEEDE HOOFDSTUK.

OVER HET SMEDEN VAN NIEUWE WOORDEN.

§. 33.

Nu wacht mij een moeilijker arbeid. Tot nu toe hebben wij uit den voorvaderlijken schat ons voorzien; nu moeten wij zelve de handen aan 't werk slaan, en *nieuwe woorden smeden*. Wij hebben er behoefte aan; want wij gaan voort in kundigheden, in ontdekkingen. De tegenstelling tusfchen het *smeden van nieuwe*, en het *overnemen van vreemde* woorden, toont genoegzaam, dat dit laatste niet voldoet, om die behoefte te bevredigen. Het nieuwe woord zal een Nederlandsch woord moeten zijn. Mogelijk zal iemand, in den eerften opslag, denken, dat een nieuw woord te vinden, hetwelk niettemin met de taal overeenkomt, eene tegenftrijdigheid is, en dat de

nieuwheid de overeenkomst uitfluit met hetzelve gene alreede bestaat; maar men moet de nieuwheid hier niet in den volstrekten, afscheidenden zin opvatten, doch in een' betrekkelijken. Er is geen denkbeeld, dat zich niet aan een vroeger denkbeeld aanknoopt; en even zoo is een nieuw woord eene versche loot van een' bestaanden tak.

§. 34.

Zal, derhalve, een woord voor nieuw gelden, dan moet dit niet alleenlijk in den klank, maar in de nieuwe beteekenis, of *nuance* van beteekenis, liggen.

In de eerste plaats, behoort men dus DE BETEKENIS NAAUWKEURIG TE BEPALEN, DIE MEN AAN HET NIEUWE WOORD WIL HECHTEN. Zonder deze voorzorg zwerft men af, verwacht zich, veroorzaakt misverstand, en wet men voor twistenden het gevaarlijkste wapen, die alleen door het nader bepalen der beteekenis kunnen verzoend worden. Elke fijnere onderscheiding, elke wezenstrek, om zoo te zeggen, eener gedachte vordert eene gelijke onderscheiding in hare uitdrukking. Het is bekend, hoe rijk en regelmatig de Grieksche taal is in dit opzigt. Hoe meer een volk toeneemt

in

in kundigheden, hoe helderder het denkt, des te onderscheidener en naauwkeuriger zullen zijne uitdrukkingen zijn. Laat uw oog gaan over het veld der wetenschappen. Langs vele trappen is men, van de eerste, door geene regels nog voorgelichte, handeling, gedurig beoefenende voortgegaan en geklommen tot het op redenering en ervaring gevestigde en doordachte stelsel, dat den rang van Wetenschap verworven heeft. Zij is geboren; hoe zult gij haar noemen? B. v.: voor de, langen tijd, niet of ondoelmatig verzorgde armoede is in de laatste halve Eeuw veel gedaan, en, mischien, nog meer geschreven. Naarmate men zich nu die kundigheden in den ruimsten omvang, of het bespiegelend gedeelte, of de verzorging, of het toezigt en de ktrekkingen van den Staat, meer bijzonder voorstelt, zal men de benaming van Armen-wezen, van Armen-verzorging, en wat dies meer zij, bezigen. Hierin heeft het natuurlijk gezond verstand, aan wiens hand alleen de ware wijsbegeerte gaan kan, altijd veel meer deel gehad, dan men oppervlakkig denkt. Merk slechts, in alle talen, de analogie op, naar welke men woorden van onderscheidene beteekenis van den-

zelfden wortel heeft afgeleid. „Een gezond „verstand,” schrijft te regt ALEWYN in de *Werken der Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde te Leyden*, III. D. bl. 199, „zal „in de bijzondere gevallen meer helpen dan „honderd fijn uitgedachte regels.” Niets echter zou gevaarlijker zijn, hde wijsgeeriger eene taal wordt, hoe meer zij zich met het afgetrokkene bezig houdt, dan het blindelings volgen van het taal-instinkt. De voorbeelden daarvan staan niet minder bij de hand. Hoe onzamenhangend en duister zijn niet de overgangen, in de reeks van begrippen die men van *magneet-steen* af, tot op dierlijk *magnetismus*, aan die eerste benaming verbonden heeft!

§. 35.

Bij het toepassen van dezen regel komt de waarschuwing van den opmerkzamen J. LUBLINK DEN JONGEN te stade, *Proeve* bl. 46, „dat „wij in het zamenstellen vermijden, om geen „tegenstrijdige denkbeelden bijeen te voegen, „noch zoodanige woorden te vormen, welke „nuttelooze nevenbegrippen aan de hand geven.” Zijne voorbeelden echter van de woorden dier eerste soort schijnen minder gelukkig ge-

gekozen: want de vraag, als men, bij voorbeeld, *Sanctificatie* door *heillgmaking* vertolkt, is niet, of zoodanige zaak of denkbeeld verstandelijk, logisch, waar zij, maar alleent of het woord de opgevatte beteekenis in 't Nederlandsch overbrengt? Mij dunkt niet dat men, om die reden, *paard-mensch* voor centaurus, zou kunnen wraken. Er zal nadere gelegenheid zijn; om op het onverstaanbare in 't woorden smeden, terug te komen. Wat de woorden der andere soort betreft, zijne tegenstelling van *handschoen* en *vingerhoed* bewijst, dat de Fransche *gant* en *dé* beknopter zijn, maar in verstaanbaarheid en regelmatigheid winnen het *dé* onze. Een bekleedfel ter afkeering van beschadiging, een *schoeifel* (aan een waterkant noemt men het *schoeijing*) eene *schoen* voegt even zoo goed voor de hand, als voor den voet. Eene bedekking van den top des vingers dient te regt om hem te *behoeden*, (vergelijk h. b. §. 3.)

§. 36.

In de Inleiding van deze Verhandeling (§ 3.), merkte ik in het algemeen aan, dat het gelijkkluidend uitdrukken van onderscheidené denk-

denkbeelden niets minder is, dan de taal verrijken. Het is hier de plaats, om van die aanmerking nader gebruik te maken.

Het is bekend, hoe wij een aantal woorden in meer dan ééne beteekenis bezigen; vooral werkwoorden met een voorzetsel. Men neme, bij voorbeeld, *afloopen*, en (welk voorzetsel dan eens afscheidbaar dan weder onafscheidbaar gebruikt wordt) *overtrekken*; terwijl de plaatsing van den klemtoon de beteekenis nog duidelijker aantoon. Een woord, nu, vormende voor de beteekenis, waarin men het bezigen wil, behoort men het vervolgens niet in eene andere beteekenis toe te laten. Van het algemeene aan iemand schrijven, heeft men *aanschrijven*, en *aanschrijving* gemaakt, om een schriftelijk bevel; briefswijze gegeven, aan te duiden. Of dit woord, in dien zin, te regt aangenomen zij, is niet wat ik hier toetsen wil; maar zeker is het niet juist, en dit bewijst dat het niet algemeen verstaan wordt, wanneer ondergeschikten er zich van bedienen, zoo als men 't somwijlen hoort, jegens hunne meerderen. Door zoodanig verwisfelen van beteekenis, verliest men het onderscheid dat men beoogde, en men wint niets met het nieuwe woord dat men verkreeg.

§. 37.

Indien een denkbeeld volstrekt nieuw is, zoo is er, ontegenzeggelijk, nog geen woord in de taal, dat het uitdrukt. Maar dikwijls bedienen wij ons, voor een bekend denkbeeld, van een vreemd woord, of wat wij gewoonlijk een bastaard woord noemen. Wij doen dit door hebberigheid, uit onachtzaamheid, gemakshalve. Willen wij, offchoon wij ons op onze zuivere taal en taalkennis nog al wat laten voorstaan, goed en zuiver Nederlandsch spreken en schrijven, dan voelen wij ons niet zelden verlegen, om die juiste *nuance*, of om het *naïve*, het *emphatische* aan te wijzen; onderscheiden van eene uitdrukking die er naast staat,

„ — diverfa tamen, qualis decet esse fororum.”

Die verlegenheid is nog geen bewijs, dat onze taal geen woord voor die uitdrukking bezit, en dat er derhalve een nieuw moet gesmeed worden. Zoo lang eene taal haar volledig woordenboek niet heeft, en waarin de beteekenis van elk woord door eene *definitie* vastgesteld is, wie kent zijne taal zoo door en door, wiens geheugen is zoo onbedriegelijk, dat hij, voorshands en in elk geval, zich vermeten zal het te beslissen?

§. 38.

§. 38.

ZORGVULDIG TE ONDERZOEKEN, OF DE TAAL NOG GEEN WOORD VOOR DIE BETEKENIS HEEFT, is derhalve een tweede vereischte. Ook onze Nederlandsche taal bezit het woordenboek niet, zoo als ik het mij daar voorstel. De geleerde vervaardiger van het uitvoerigste dat tot nu toe bij ons het licht ziet, erkent dit rondelijk in het Voorberigt van zijn II^{de} Deel, bl. 10. Dit onderzoek is derhalve niet gemakkelijk, en valt niet onder het bereik van iedereen. Wie heeft zoo veel Nederlandsche letters gegeten, is zoo overal in Nederland te huis, en laat ik er mogen bijvoegen, voelt zoo juist altijd elke fijnere onderscheiding? Gelijk die van BILDERDIJK, als hij den gelukkigen grijsaard, wiens veld *onverloren* is, tegen den balling, wiens verlies onherstelbaar is, overfelt, en niet tegen duizenden, die het, tot nu toe, *niet verloren*. *Buitenleven* bl. 154. Wat er dan al tot zoodanigé kennis noodig is, laat zich uit het aangestipte afleiden, en ik zou te ver uitweiden en van het voorgeschreven spoor afwijken, indien ik in bijzonderheden trad.

§. 39.

§. 39.

Hier behoort men op zijne hoede te zijn tegen de analogie welke fomtijds in vreemde woorden bestaat, en zeer kan bedriegen als men haar in het overbrengen van die woorden blindelings volgt. *Logia*, de bekende uitgang van een aantal woorden, die kennis, eene wetenschap, kunde van iets aanduiden, met *astro* van mengefteid, beteekende, ten tijde der goede Latiniteit, toen het kwade geloof aan den invloed der fterren op het lot der menfchen, alleenlijk bij wijsgeeren tegenspraak ondervonden, den geheelen omvang der toenmalige fterrenkennis, waartoe ook deze voorkennis behoorde. Men leze slechts CICERO *de divin.* II, c. 42 waar hij de verdienstelijke mannen, die deze *monstra Chaldaeorum* verwierpen, noemt. ISIDORUS, de geleerde Bifchop van *Seviliä*, in later tijd, tufchen *astronomie* en *astrologie* onderscheidende, zoo dat hij de eerfte op den ftand der hemelligchamen en de kennis van den fterrenhemel, in het algemeen betrekkeijks maakt; de andere, daarentegen, tot hunnen loop en voortgang en aanwijzing der jaargetijden, rekent de „*astrologia fuperftitiofa*, quam magi thematici fequuntur, qui in ftellis augurantur”

als

als een deel dezer laatste wetenschap. Men zou verwachten, dat eene zoo oude en welgegronde onderscheiding, die federt niet is verloren gegaan, aanleiding tot tweederlei woord zou hebben gegeven, in de nieuwere talen. Bij onderzoek zal men bevinden, dat, zoo sommige al de tweederlei benaming naar de Grieksch-Latijnsche vormden, andere, en met name onze Nederlandsche, zeer laat hebben begonnen, die onderscheiding aan te wijzen. PLANTIJN: *Sternkycker*, astronomus, astrologus. Desgelijks KILIAEN, MELLEMA en anderen tot diep in de tweede helft der XVII. eeuw. NATH. DUEZ (1664) had echter reeds: *astrologue* ein sterndeuter, *astronome* ein sternkundiger. Lang heeft het bij ons aangeloopen, eer men *sterrekunde* van *sterrekijkkunde*, *sterrekrachtkunde* (astrologia medica) *sterrenvoorzegkunde*, heeft onderscheiden. Men ziet, dat in het later gesmede woord denkbeelden zijn ingelascht, die door de regelmatige overbrenging niet aan de hand gegeven, maar noodig bevonden en van elders gehaald zijn; schoon, oppervlakkig, astrologie met sterrenkunde gelijk staat. In ons gewoon, en goed en welluidend *sterrewigchelarij*, ligt dit alles duister en onvolledig.

§. 40.

Met deze aanmerking staat eene andere in verband. Zekere uitdrukking, die wij in eene andere taal aantreffen en voor ons gebruiken willen, is in 't Nederlandsch voorhanden. Maar nu gebeurt het wel eens, dat een schrijver zich die uitdrukking veroorloofd heeft in eene ongewone, afwijkende beteekenis. Het kan derhalve somtijds onmisbaar, en het zal althans verkieslijker, naauwkeuriger zijn, voor die tweede beteekenis een nieuw woord te smeden, waardoor wij inderdaad de taal verrijken zullen. SHAKESPEAR, die met zijne taal zoo vrij omgaat, als met den tijd en plaats, waarop hij zijne vertooners ten tooneele voert, besluit het graflied in *Cymbeline* met den volgenden tweezang:

No *exorciser* harm thee!

Nor no witchcraft charm thee!

Ghost unlaid forbear thee!

Nothing ill come near thee!

Quiet consummation have!

And renowned be thy grave!

Hier laat zich voor *exorciser* het gewone *bezweerder* gebruiken; doch nader achtgevende, bemerkt men, dat SHAKESPEAR, hier en elders meermalen, niet van 't verdrijven of bannen

Q

van

van geesten spreekt, maar van *ze te doen opkomen*, gelijk het 1 *Sam.* XXVIII genoemd wordt. Geen opwekker, geen tooverkracht, geen onbegraven geest moest dien dooden hinderen van zijn slaap in rust te voleinden. Welk woord hebben wij voor *exorciser* in dezen zin?

§. 41.

Intusfchen, al rust op elken Nederlander in zekere mate de verpligting van zijne taal niet te helpen verbasteren, zoo kan men, zelfs niet van elk, die openlijk de pen opvat, om zijne gedachten mede te deelen, vergen, dat hem de tot taalverrijking noodige kennis, in haren geheel omvang, eigen zij. Zoo veel echter is hem onmisbaar, als zijn onderwerp vereischt om het duidelijk te behandelen, en om de nieuwe uitdrukkingen, die hij, willens, of buiten zijn weten, daarbij bezigt, te verantwoorden, of wel het niet bezigen van reeds bekende te verdedigen. De Schrijver dezer Verhandeling beeft levendig, hoeveel verschooning hij in beiderlei opzigt noodig heeft van zijne kunstregters.

§. 42.

§. 42.

Het nieuwe denkbeeld is dan bekend, bepaald. Het is getoetst aan den voorhanden woordenschat, en de uitslag daarvan bevestigt, bij ontkenning, de behoefte aan een nieuw woord. Hoe zal men te werk gaan om dit te *smoden*?

Het woord moet *echt Nederlandsch* zijn (§. 33.) Daartoe reken ik drie vereischten, dat het in *afleiding*, in *vorm*, in *regelmaat* gelijkfoortig zij met den aard onzer taal. De wortel, het zakelijk deel, niet Nederlandsch zijnde, zou moeilijk voor den Nederlander een in zijne taal verstaanbaar denkbeeld kunnen opwekken; een ongebruikelijke vorm zou de beteekenis twijfelachtig maken; onregelmatigheid in de zamenstelling zou mishagen, en van lieverlede tot verbastering kunnen geleiden.

§. 43.

Het zou overtollig zijn, deze drie eigenschappen in 't breede te ontvouwen.

De *wortel* van een woord is, en kan in den eigenlijken zin niet anders zijn, dan een *eenvoudig* denkbeeld, hetwelk hij uitdrukt; en die wortel is *éénlettersgrepig*.

Q 2

Dit

Dit is door verscheidene schrijvers aange-
toond (*). Het ligt in den aanleg van den
mensch voor taalvorming; immers willen wij
hierin liever de hand van zijnen alwijzen
Maker, die de orde der dingen alzoo bestem-
de, erkennen, dan ons met DE GROOTS over-
drevene loffpraak vereenigen, die er, als ware
het ook aan onze taal bijzonder eigen, aan
het doorzigt onzer voorouderen dank voor
weet. *Parall. Rerump. c. 25.*

De samenstelling van dit eenvoudige, in
uitdrukking, dat is in een *woord*, overgegaan
denkbeeld met een tweede, of met deze of
gene toevoegfels of buigingen, tot wijziging,
doet een tweede woord ontstaan, dat, op zijne
beurt, de wortel is voor nieuwe wijzigingen
en zamenvoegingen. Het is voor het tegen-
woordige onderwerp onverschillig, of wij van
een Nederlandsch *wortelwoord* in den laatsten
of in den eersten, meer volstrekten, zin spre-
ken. In het eene zoo min als in het andere
geval, kunnen wij ons een *Nederlandsch* woord
voorstellen, indien het niet de voor eenen Ne-
derlandcr verstaanbare uitdrukking is van eene
ge-

(*) *LE JEUNE's Geschied- en letterkundige nasporingen over
de afkomst der talen. Inleiding bl. 27 en volg.*

gedachte; zijne taal moge dien wortel al of niet met andere talen gemeen hebben. En hier geldt volkomen de aanmerking, die de Heer SIEGENBEEK tegen de Fransche taal inbrengt, en die op de andere van 't Latijn ontleende talen eveneens toepasselijk is. „ Zij heeft zich „ voor 't grootste gedeelte vergenoegd met de „ woorden, die zij ter uitdrukking van zekere „ denkbelden in gebruik vond, op te nemen en zich de vruchten toe te eigenen, „ maar de zaden ter aankweeking verwaarloosd, „ en daardoor die vruchten van hare kracht beroofd. Zeer vele woorden hebben voor hen „ eene onbepaalde duistere beteekenis, omdat „ zij de grondwoorden misfen, of de wezenlijke bestanddeelen niet kennen, of alleen de „ overdragtelijke beteekenis hebben in zwang „ gebragt.” *Prijsverh. over den rijkdom der IV. T.* bl. 129 en volg. Gelijk het er dus op aankomt, zoo menigmaal men een woord ontleedt, dien Nederlandschen wortel weder te vinden, zoo gevoelt men, dat het onmisbaar is dezen tot kern te nemen van alle de bekleedselen, waarin men het wikkelen en voor uitbreiding vruchtbaar maken wil.

De wortel, zeide ik, ontvangt wijziging door toevoegfels: aan deze, gelijk de kuns-

tenaar de klei of het was tot vormen kneedt voor zijne beelden, heeft het gebruik eene bepaalde gedaante gegeven in elke taal. Het gebruik als werkmeester noemende, willen wij daardoor te dezer plaats het nasporen affnijden, als van onze tegenwoordige taak zich te ver verwijderende, van de oorzaken dier verschillende gedaanten en vormen. Het zij genoeg, dat wij door deze de voor- of achter- of somtijds tusfchen-gezette letters of lettergrepen verstaan, welke den zin des woords in elke omstandigheid vaststellen. En nu verstaat men gereedelijk, waarom een onbepaald of verkeerd te werk gaan met deze vormen de voor te stellen gelijkenis aan het beeld zou ontnemen.

Maar het is niet alleen op deze wijze, dat het afdrukfel der gedachte zou mislukken of verloren gaan. Bestanddeelen zamenvoegende uit verschillende talen, of gelijke en op zich zelf bruikbare, op eene met den aard en het gebruik van onze taal strijdige wijze, verdienen wij met den fchilder bij HORATIUS uitgelagchen te worden:

- „ Credite — isti tabulae fore librum
- „ Perfimilem, cujus, velut aegri fomnia vana,
- „ Fingentur species; ut nec pes, nec caput uni
- „ Reddatur formae.”

Naar-

Naarmate toch dat eene taal gewoon is het eene of het andere der te zamen gevoegde deelen eerst te beschouwen, verandert de wijze van zamenvoeging. *Μισανθρωπος*, *menschenhater*. Dan eens ligt een tweede denkbeeld in één woord opgesloten, dat eene andere taal met een tweede woord uitdrukt, *antiquarius*, *oudheid-kenner*. Dan weder omschrijft de eene taal door woordkoppeling, wat de andere door eene wijziging van haar wortelwoord te kennen geeft, *ἄγω*, *breken*; *ἀγων*, *strijd*, *ἀγωνία*, *angst*, *ἠγωνίζω*, *strijden*; van daar het verfranschte *agoniser*, den doodstrijd strijden, op sterven liggen. De Latijnsche verba iterativa en diminutiva leveren gelijke voorbeelden op, als men ze vertaalt.

De stijfheid en oneigenheid, die het gevolg is van het zondigen tegen dit grondbeginsel, treft zoo zeer het oor, dat men bijna aan niets ligter den vreemdeling in schrift of spraak kan ontdekken.

§. 44.

Laat ik het tot nu toe gezegde over de nieuwe woorden, in een voorbeeld, ontwikkelen. Iedereen weet, wat een *scherm* is, en *beschermen*. Op dat *beschermen* doordenkende, stelt men

Q 4

zich

zich niet alleen bewaren, maar ook bedekken voor. Aldus in de zamengestelden, *zonnescerm*, *regenscerm* en de spreekwijze *achter het scerm zitten*. De Hoogduitschers hebben ons het voorbeeld gegeven, om *parapluije* te vertalen. Toen deze pas hier te lande bekend werden, noemden de boeren het een *groen hemeltje*; want zij kenden den hemel van een ledikant, die er in zeker derde meê overeenkwam. Dat, oorspronkelijk, *hemel* bedekking aanduidt, wisten zij niet; wie de Noordsche raaltakken raadpleegt weet het, zonder mijne herinnering. Om terug te keeren. *Parapluije*, *regenscerm*; zeer goed. Maar de met *para* zamengestelde woorden laten zich daarom nog niet, voor den voet en zonder schifting, in het Nederlandsch overbrengen. *Paravent*, *paratonnerre*, *parachute*. Voor het eerstgenoemde gebruiken wij sedert lang *kamerscerm*, met zoo veel te meer reden, daar het niet alleen tegen togt, maar ook tegen het kijken beveiligt. Het tweede, dat *donder-* of *bliksem-scerm* zou heeten, is veel gelukkiger door *afleider* uitgedrukt. Wat dunkt u van *valscherm* voor het derde? Ontbreekt hier niet het denkbeeld van bedekken? en geleidt niet het er naaststaande *valdeur* van eene fluis, om aan een

scerm

fcherm te denken, waarvan de hoofdeigenschap niet zou zijn, dat het beschermde, maar dat het viel? Men heeft ook nog valschermen op het tooneel. *Valscherm*, in den zin van *parachute*, zoude ik derhalve voor niet goed houden. Mogelijk zou men niet kwalijk of onduidelijk van een' luchtreiziger kunnen zeggen, dat hij zijn *valkleed* of *valzeil* uitspreidde.

§. 45.

Ik geloof echter, dat men de omzigtigheid hierin al te ver zou kunnen drijven. Immers, dat men niet, zonder aanmerkelijke redenen, gerechtigd zou zijn om aangenomen woorden, uit hoofde van een gebrek in dit opzigt, te verbannen. Wat onderscheidt een *kruiden-lezer* van een *planeet-lezer*? Is het alleen, dat de een naar de aarde, de andere naar den hemel ziet? Beider bezigheid is *verzamelen*, maar beide doen dit niet omtrent het voorwerp zelf. De eerste doet het, naar de letterlijke betekenis van *lezen*; de andere, het schrift raadplegende, dat de gesternten schijnen aan te bieden, verzamelt, verbindt de letters van dat schrift, hij leest het. Hier onstaat de ongelijkheid tusschen de beide uitdrukkingen alleen uit het *overgedragene*, dat in de tweede gelegen is.

Nog meer afwijking is er in de twee volgende. Strikt onderscheidende is een *luchtpijp*, die de lucht doorlaat, zeer ongelijk aan een *kagchelpijp*, in welk woord de twee werktuigen aan elkander zijn gepast; het had moeten zijn *rookpijp* of, nog nauwkeuriger, *kagchelrookpijp*, ten einde de dubbelzinnigheid met *tabakspijp* weg te nemen. Maar zoo zorgvuldig gaat de groote taalvormer, het oppermagtig gebruik, zelden te rade. Er kunnen gevallen zijn, waar het dienstiger is het nieuwe woord te vormen, door aanhechting aan een denkbeeld, dat uit een ander oogpunt gezien is, mits men daarin naar goede en bekende analogiën te werk ga. Zulke gevallen kunnen strekken, om stroefheid in de zamenstelling te vermijden, en om de duidelijkheid te bevorderen. Beschouwen wij de woorden van naderbij, die zamengezet zijn met *val*. Dit grondwoord, de daad van te vallen, is overgegaan op een werktuig, hetwelke door die daad iets te weeg brengt; het is vervolgens door eene bijvoeging gewijzigd: *mollenval*, *muizenval*. De reden, waarom *val* hier achter-, en elders voor- staat, zal in het vervolg blijken bij het breeder ontwikkelen van de zamengestelde woorden. „ Te dezer plaatse zij het genoeg het on-
„ der-

„derfcheid op te merken tusfchen een *val-*
 „*lende* deur, in *valdeur*, en een touw, langs
 „hetwelk het *bootsvolk valt*, de *valreep* of het
 „*valblok*, dat langs het fcheepsboord hangt voor
 „het gemak van het afklimmen.” Desgelijks
 als behoedmiddel, in *valhoed*. Wederom is
 in dit *valhoed* eene geheel andere analogie,
 dan in *rozenhoed*, *stroohoed*, hoed van rozen,
 van stroo, en nog een andere, dan in *vinger-*
hoed, die den vinger befchermt. Indien men
 nu, in plaats van aan dit befchermente of
 voorkomende te denken, meer op de gedaante
 of stof van dien hoed gelet had, zou men,
 gelijk in het Fransche *bourelet d'enfant*, van zulk
 een gevuld kusen, een *kinder-kusfenhoed*
 gemaakt hebben; maar in kortheid of duide-
 lijkheid niet hebben gewonnen. Nog eens:
 gelijk in een *muur- of kelder-gewelf*, waar
 de analogie niet volkomen dezelfde is, het
 achterfte woord het denkbeeld der holrond over-
 dekkende gedaante uitdrukt, zoo heeft men
 dit denkbeeld en het woord *gewelf* overgebracht
 op het luchtruim, hetwelk over den *aardbol*
 gespannen fchijnt. Doch hoe welluidend, hoe
 verfraaid, hoe verheven is de uitdrukking ge-
 worden, in *stargewelf*, door, naar eene an-
 dere analogie, de stof en het bekleedsel, die
 zich

zich aan het oog voordoen, en het prachtige versierfel op te merken?

§. 46.

In het zoo even gestelde voorbeeld van een *scherm*, zal men de drie aangewezen vereischten vinden. Laat ik, in een paar voorbeelden, het misfen er van aantonen. Van het Latijnsche *Jurisdicție* werd de omtrek, waar het iemand toekwam regt te spreken, het regtsgebied, in onze staats- en regtsgeleerdheid altijd *Jurisdicție* genoemd. Wortel en uitgang vallen in 't oog als vreemden. In het Latijnsche *scribere* is de wortel dezelfde, als in ons *schrijven*, en de afgeleiden *adscribèren*, *rescribèren*, *rescriptie*, *inscriptie*, *praescriptie* zijn ons gemeenzaam. Men ontwaart dadelijk dat hier, noch naar de afleiding, noch naar de uitgangen *éren*, *ie*, of de voorzetsfels *ad*, *re*, *prae*, een Nederlandsch woord is.

Hetzelfde is het geval met eene menigte van bastaardwoorden, waaraan de uitgang *teit*, 't zij naar het Fransche *té*, het Engelsche *ty*, of vroeger het Latijnsche *tas*, geknoopt is. *Nationaliteit*, *populariteit*, *indemniteit*, *universiteit*; alwaar het denkbeeld, dat wij aan die

woor-

woorden hechten, duidelijk toont, dat de uitgang van de beide eerste woorden met ons *heid*, dat eene eigenschap aanduidt, die van het derde met *ing* in *houding*, *stelling*, *vergoeding*, dat eene daad aanwijst, die van het laatste met *schap*, de aanduiding van verzamelden, vereenigden, zouden moeten worden overgezet, Dit verschil bewijst, dat de uitgang *teit* geen regelmatige gelijke beteekenis meëbrengt (vergelijk h. b. §. 39.) en derhalve niet geschikt is, om aan woorden in onze taal vast te hechten; of, wil men het omkeeren, dat vreemde woorden op *teit* uitgaande geen Nederlandsch burgerregt kunnen verkrijgen. Evenmin maakt men een Nederlandsch woord, al hecht men ook den zuiversten Nederlandschen vorm aan een vreemd. Zoo maakte WARNAAR, er geen, offchoon 't analogisch is met *gij part*, *gij knort*, toen hij ontdekte, dat de notaris zija Portugeesch door een ander liet vertalen:

„ En hij schrijft daaronder: quod attestor,

„ wel ik moet zeggen

„ Dat my dat vreemd voorkomt. Laat jy

„ op 't zeggen van een ander dingen

„ aankomen, daar dikmaals zoo veel aan

„ gelegen kan leggen?

„ Wel jy lui *attestort*: dit is mij een leer.”

Noch

een vurigen, driftigen slag, die van klink was?) en vooral niet waarom, in zijn toon, eene onaangename gewaarwording ligt, die hij er bij gevoelde? de man kreeg op de jagt zijnde een *geweerfchot* in den arm (*un coup de feu*). Om u dit in het Nederlandsch te zeggen, neemt hij een verkeerd wortelwoord. Het woord, dat onze taal er voor gebruikt, teekent het denkbeeld van de perfsing op het werktuig, het fchietende, een *fchot*; de uitwerking daarentegen, het treffen, vergezeld van zekeren klank, een *slag*, is veel onbestemder, door velerlei werktuigen en middelen voortgebracht wordende. Waar wij, om het in 't voorbijgaan te zeggen, alweder den rijkdom van onze taal bemerken. Doch het was, bovendien, geen *vuur*, dat gefchoten werd, zoo als men met *hagel* of *fchroot* fchiet. Eindelijk, hij plaatfte de werkende oorzaak verkeerd. Deze toch, en in het algemeen (gelijk dit door kundige fchrijvers reeds lang is opgemerkt) datgene, hetwelk het voorwerp bepaalt en wijzigt, staat in de zamenftelling bij ons vooraan; doch het kan tevens, om te toonen, dat de bepaling van het aangehechte denkbeeld van dit voorfte afhangt, met het teeken van den tweeden naamval en ach-

achter gevoegd worden. B. v.: ezelseoren, of ooren van ezels. „Zelfs wordt,” naar de aanwijzing van den Heer SIEGENBEEK in zijne *Prijzverh.* bl. 110 „bij langere zamenstellingen, waarvan men er van vijf woorden zelfs vindt, telkens dat woord vooraan geplaatst, hetwelk den zin der geheele zamenkoppeling nader bepaalt, b. v. *veeartsenijkunstoefenschool.*” Wil men een nog langer, men vervaardige een *marmersteengroefwerkershandboek.* Dergelijke gerekte zamenstellingen, nochtans, zijn onaangenaam voor het oor en onnoodig, al strekken zij ook nog niet zoo wijd als VAN EFFEN's (*)

„Wind - regen - hagel - weerligt - donder -
„ blixem - buijen.”

Omtrent welken spotachtigen inval het evenwel goed zal zijn, niet uit het oog te verliezen, dat de zoo even aangevoerde grondregel er bij verloren is gegaan.

Alles wat hij daar zag

„ — met schrik en angst aannad'ren uit
„ het zuyen.”

is los en niet zamenhangende; in de ware zamenstelling moeten de woorden, even als de gedachten, zich uit elkander ontwikkelen, gelijk zich een groeiende bladerknop opent.

§. 48.

(*) I. Deel, 2de Verhoog.

§. 48.

Voorts volgt, om het bij deze gelegenheid aan te merken, uit dezen grond de juiste waarneming van J. LUBLINK DEN JONGEN in zijne meermalen aangehaalde *Proeve bl. 30*, dat, in de zamenstelling van twee woorden, het eerste den zin van het laatste wijzigt, 't zij ten goede of ten kwade. Bij welke waarneming ik deze zal voegen, dat het eerste woord, zoo dikwijls het, om die wijzigende kracht, het aanmerkelijkste wordt, naar ons taaleigen den klemtoon op zich brengt: *moordhol, vadermoord*. Want, zonder deel te nemen in de *lis, quae sub judice pendet*, of men TEN KATE's regel nopens den klemtoon voor al of niet geldend hebbe te houden, geef ik in bedenking, of de uiteenloopende bewijzen, die men wederzijds heeft aangevoerd, zich niet laten overeenbrengen door te zeggen het *aanmerkelijkste deel* van het woord? Het ligt toch in den aard van elk' sprekenden mensch, dat hij nadruk tracht bij te zetten, door klank of zelfs door gebaren, aan 't geen hij voor het belangrijkste houdt in zijn gezegde. Het misfen van de klem-eigenschap is hem zekerlijk daarin hinderlijk, en zij zou hem ook weinig

R

ba-

baten, als hij de bestanddeelen van elk woord, waarvan hij zich bedient, niet verstaat; waarom, mischien, die volken het sterkst gesticuleren, die de minst oorspronkelijke talen en in welke de drukking werktuiglijk en doorgaans op dezelfde lettergreep valt, spreken. De Duitser en bepaaldelijk onze landaard, wiens veelal oorspronkelijke, eigen gevormde taal, bijna in elke lettergreep, een voor hem verstaanbaar denkbeeld inhoudt, het kan, dunkt mij, niet anders of hij moet drukken op het aanmerkelykste van die denkbeelden, dat is op hetgene, naar deze of die zamenstelling van zijn gezegde, het aanmerkelykste is.

Die waarneming, nu, dient voor het tegenwoordig onderwerp, in zoo verre de smeder van een nieuw woord het in eene zinsede plaatsen wil, waar hij door de gebondenheid van zynen stijl, 't zij dichter of redenaar, de profodie niet mag uit het oog verliezen.

§. 49.

Het is geen overdrevene stelling, dat weinig talen zoo zeer, als de Duitse, en de Nederlandse in het bijzonder, geschikt zijn om woorden zamen te stellen. Deze geschiktheid strekt

strekt zich tot de meeste taaldeelen uit. Ons eigenlijk oogwit, in dit gedeelte dezer Verhandeling, behoort wel te zijn het aanwijzen van algemeene gronden, waaraan men zich, bij het smeden van nieuwe woorden, te houden hebbe; de kennis echter van die gronden en regelen staat in een zoo naauw verband met ons taaleigen, dat het allezins, zoo ik vertrouw, dienstig en der moeite waardig zijn zal, hieromtrent eenige bijzonderheden bij te brengen en, nopens de voornaamste taaldeelen, in eenige voorbeelden aan te wijzen. Ik zal te dien einde van de werkwoorden en van de naamwoorden spreken; kunnende wij gevoegelijk de andere taaldeelen, die voor zamenstelling vatbaar zijn, als wijzigingen van een der opgenoemde aanmerken.

Ieder weet, hoe voorvoegfels en achtervoegfels of uitgangen der woorden de beteekenis en kracht van het hoofdzakelijk deel des woords wijzigen, en wat, ten aanzien van de Duitse taal, door WACHTER in *Proleg. Glosarti Germanici: sect. V. et VI.* TEN KATE *Aanleiding tot de Ned. Spraak.* II. 15 en volg., en anderen, uitvoerig geschreven is. Men mag van dengenen, die een nieuw woord smeedt, vorderen, dat hij, deze vormen der taal

kennende, den eigen aard van elken vorm onwankelbaar behoude. Tevens, terwijl ik van WACHTER spreek, zal den beoefenaar onzer Nederlandsche taal de noodzakelijkheid niet ontgaan zijn van in dezen bijzonder op zijne hoede te zijn tegen Germanismen, waartoe de gelijkkluidendheid somtijds kan verleiden; waarvoor 't genoeg zal zijn de voorzetsels *er* en *ver*, in hunne onderscheidene beteekenissen, aan te halen.

§. 50.

De zamenstellingen in onze taal laten zich tot de navolgende brengen: werkwoorden met voorzetsels; naam- met werk- en daardoor met deelwoorden, naamwoorden met naamwoorden, bijwoorden met naam- en werkwoorden. Terwijl ik daarover iets nader ga zeggen, sta men mij toe hier en daar een' uitstap te doen, ten aanzien van eenige dingen, die de woorden, welke de voorwerpen zijn van onze zamenstellingen, meer in het algemeen betreffen, en men vergeve het mij, indien ik in het ter nederstellen meer aan mijne gedachten den vrijen loop laat, dan dezelve aan de juiste orde verbindende, die een vertoog, streng genomen, vereischt.

§. 51.

§. 51.

In eenige van onze werkwoorden hebben wij eene regelmatige verwisfeling van de klinkers *e* en *i*, maar welker verwaarloozing de uitdrukking onduidelijk maakt. De werkende beteekenis van het woord gaat dan over in zulk eene, waar die werking ondervonden wordt, *leggen, zetten, liggen, zitten, drenken, drinken, zogen, zuigen*; blijvende nogtans eene werkende hoedanigheid aan de laatste verbonden, men *drinkt thee, het lam zuigt zijne moeder*. Maar gaan wij nu een voorzetfel er bijvoegen, dan moeten wij niet denken, dat zij zich bij alle deze verschillende woorden plaatsen laten, omdat sommige ze aannemen. Men kan eene plaats *bezetten* of haar *bezitten*, een' steen *inzetten* in een' ring, een pand *inzetten* op zekeren prijs in de veiling; maar van *inzitten* spreekt men niet. Nogmaals: men kan een voorwerp *opzetten*, maar *opzitten* neemt alleen de onzijdige beteekenis aan. Het voorzetfel *be*, daarentegen, geeft altijd werkende kracht aan het te voren onzijdige werkwoord: *lagchen, treuren, iets belagchen, betreuren*.

Dat de deelwoorden der zamengestelde den gang der onzamengestelde werkwoorden volgen,

behoeft geene herinnering; maar er is nog iets omtrent de deelwoorden aan te merken. In sommige werkwoorden is de samenstelling met eenige verandering in het woord geschied. Van het knikken of suizen van het hoofd, heeft men *knikkebollen*, *suizobollen* gezegd, van het knarsen met de tanden *knarsetanden*, zoo ook *watertanden*. Zulke woorden zijn vervolgens als één werkwoord beschouwd en vervoegd; en deze eigenschap blijft de deelwoorden bij: *knikkebollende*, *knarsetandende*, *watertandende*.

Onze taal levert nog eene andere wijze van samenstelling op, welke wij in *stokebrand*, *waaghals*, *brekebeen*, *tooverheks*, en vele anderen aantreffen. Men meent, dat in zulke woorden eene afwijking van den eersten regel der samenstelling plaats zou hebben, naar welken het omschrijvende, nader bepalende woord voor-, het omschrevene achter-komt. Bestaat werkelijk die uitzondering? Als wij die woorden ontleden en wel beschouwen, geloof ik: neen. Men vergelijkt ze daartoe, b. v., met *brandstoker*. Maar nu geve men acht, dat in dit woord twee zelfstandigen bijeen staan, die, van elkander gescheiden kunnende worden, *stoker van brand*, te kennen geven, en men toetse aan die omschrijving de soort, waarover

ik

ik nu spreek; deze zijn daarvoor onvatbaar. Waarom? Omdat wij hier geen tweede zelfstandig woord hebben, dat in den gebogen naamval vooraan staat. De uitdrukking in *stokebrand* enz., zegt eigenlijk zoo veel als een mensch stokende brand, een wagende zijnen hals, eene tooverende heks. Hier zijn derhalve deelwoorden, die in de zamenstelling verkort zijn. Dat zij op hunne regte plaats, en niet, gelijk men beweert, omgekeerd staan, blijkt hieruit, dat in deze voorgezette woorden het omschrijvende, nader bepalende denkbeeld ligt. Wil men er zich nog meer van overtuigen, dan lette men op het onderscheid tusschen *dwingeland*, en *landdwinger* (*), *stokebrand* en *brandstoker*. In de eerste wijze van zamenstelling is de werker, de dwinger, de stoker, het hoofdenkbeeld; in de tweede wijze is 't het voorwerp, het *land*, dat gedwongen, de *brand*, die gestookt wordt. En dat inderdaad deze onderscheiding gegrond is, leert de klemtoon, zoo als die naar eisch van de eene of van de andere wijze geplaatst wordt. Niemand toch, der tale magtig, zal deze woorden, *dwingeland*, *stokebrand*, of *landdwinger*, *brandstoker* uitspreken. Hoe

(*) Verg. *WEILAND* op *dwingelana*.

Hoeveel wij intuschen met onze deelwoorden uitvoeren, wij kunnen onzen lust tot zamenstellen niet zoo bot vieren, als sommige andere talen.

§. 52.

Hoe vele schoonheden ontleent het Engelsch niet van zijne zamenstellingen, die er de kernrijke korthed nog van bevorderen!

„ Too well the *lovelorn* maiden knew

„ The solemn boding found.”

zegt ons vrij wat meer, dan

„ De *krankte maagd* gevoelt in 't hart

„ Wat voorspook deze teekens dragen.”

Allerschilderachtigst hangen in Corsica

—— „ on the fearful edge

„ Of the rude precipice, the hamlets brown

„ And *strawroofd* cots ——”

A. L. AIKIN; *Poems.*

Of, hoort eens den storm in BILDERDIJKS *Osfian*,

„ Worstlend met het baldrend weér,

„ Tuimelden de krakende eiken van de heuvel-

„ hoogten neér.”

En daartegen in één woord hoe zijn alles omrukkend woeden, bij LUCRETIVS;

„ — mon-

„ ——— montes ——— supremos
 „ *Sylvifragis* vexat flabris ——— ”

Een' overwinnaar noemt de Zweed *lager-krönt*, eene vloot *wimpel-krönt*.

Ons staan de voorzetsfels, welke de kracht der woorden wijzigen, of de vervoegingen uitdrukken, en in zulke gevallen *tusfchenzetsfels* worden, voor onze deelwoorden, *ver*, *ge*, *be*, in den weg. Hoe het dan gemaakt, daar de afkapping tegen den aard van onze taal zijn zou, en alleenlijk mag plaats vinden, als men opzettelijk van een der tongvallen gebruik wil maken, waaraan zij nog eigen is? Men vergelijkte de *Werken van de M. v. N. L. te Leyden* II^{de} D. bl. 146 §. 47; wij zijn genoodzaakt *stroodak-hutten*, *gelaauwerd*, *wimpelvoerend* te fchrijven, en wat aan het oorspronkelijk denkbeeld ontbreken mag, door een ander, zoo veel het kan, te vergoeden.

§. 53.

Het is met de *uitgangen* der werkwoorden, als met de voorzetsfels, gelegen. Onze meeste bastaard-woorden zijn kennelijk aan dien uitgang *eren*, niet ongelijk aan den Latijnschen, maar doorgaans als eene verlenging van het

R 5 Fran-

Fransche er tot ons gekomen. Voor zoo verre deze uitgang een' Nederlandschen zweem heeft, daar ook de meeste werkwoorden op *en* eindigen, zou hij te dulden zijn, indien hij niet, om de zwaarder wegende reden, dat hij doorgaans geene beteekenis meëbrengt, ware te verwerpen; weshalve wij ons zegel niet kunnen hangen aan de vrijheid, die dichters zich somwijlen veroorloofd hebben. Zie *Werken van de M. van N. L.* te Leyden, II^{de} D. bl. 105.

Ik zeg, doorgaans: want aan sommige woorden zet hij eene herhalende werking bij: *kwinkeleren*, van kwinken, *redeneren* van 't verhandelen van redenen; dus is: *pinteleren* (*) bij pintjes vol drinken, niet af te keuren:

— „ Staag te *pinteleren* schaadt.”

S. LE FEBVRE, *Mengel-Poëzij*.

In den gewonen regel derhalve, moeten de nieuwe werkwoorden, die wij smeden willen, zich naar onze uitgangen voegen, en kunnen voegen, om aannemelijk te zijn.

S. 54

Niet minder zijn de uitgangen of aanhechters van de bijvoegelijke woorden bepaald: *ig*,
ach-

(*) *Pinteleren*, *pintelen*, bij KILIAEN.

achtig, baar (*), *lijk*, enz., offchoon het schrijf- en spreekgebruik er niet altijd voor-
zig-

(*) Men schijnt het thans nog niet eens te zijn onder de taalkenners, ten minste nog niet volkomen en duidelijk omschreven te hebben, wat bepaaldelijk de beteekenis en het gebruik zij van den uitgang *baar*, vooral in tegenstelling van *lijk*. Men zie deswegens WEILAND op *baar* en *lijk*, BILDERDIJK, *Spraakleer* bl. 134, den Schrijver van het *Kort Begrip van het Zamenstel onzer taal.* (Amst. 1827) bl. 245, WITSEN GREYSBEEK, *Woordenboek der N. D.* IVde D., bl. 318 en Vde D. bl. 99.

Laten de verschillende begrippen daarover zich niet eenvoudigst op deze wijze oplossen? Dat, terwijl de uitgang *lijk* het *bezitten* van zekere hoedanigheid door het voorwerp, hetwelk men beschouwt, aanduidt, de uitgang *baar* het denkbeeld met zich voert van een tweede ding, hetzij zelfstandigheden of werkingen, (Substantiva of verba) het eene van welke den invloed *ondergaan kan*, dien het andere aanbrengt. „Zijt niet *ongeloovig*; de zaak schijnt wel *ongelooflijk*, maar zij wordt door *geloofbare* getuigenis bevestigd.“ Zeer sterk laat zich ook de onderscheiding hooren in deze regels, in den *Middernachts-zang* in BILDERDIJKS *nieuwe Dichtschakering* I. D. bl. 94.

„ Ontzettend is dit oogenblik,

„ waarin uw wraakgezant

„ Geheel Egypten sloeg met schrik

„ In 't liefste huwlijkspand.

„ Maar zalig tevens is die stond,

„ Geteekend met een bloed,

„ Den Engel (dien uw gramschap zond)

„ *Verschrikbaar*, daar hij woedt.“

De Engel zelf was *verschrikkelijk*.

zigtig genoeg meê omgaat. Zoo is, b. v., van *einde*, *eindig*, wat uit zijn aard een einde heeft, beperkt is, en daarvan *on-eindig*, wat zulks niet hebben kan of niet is; een eindig mensch, de oneindige God. *On* teekent de ontkenning, de tegenoverstelling. In *einde-loos*, daarentegen, ontbreekt het denkbeeld van *eindigheid*, en het zegt alleen even zoo veel, als *zonder einde*. Dezelfde onderscheiding blijkt uit *onredelijk* en *redelijk*.

Onnaauwkeurig, derhalve, schrijft K. BRANDT in 't *Laatste oordeel*,

„ Ach bleef hun oor *oneindig* doof

„ Voor 't naar muziek der helfche feesten.”

Andere voorbeelden heeft men in *waard*, *waardig*, *levend*, *levendig* enz.

Sommige talen veranderen de beteekenis door al, of niet op een' klank te drukken, en het schrift wijst dien door een enkel streepje aan. *Indigne*. *indigné*; *pâte*, deeg, *pâté*, het uit deeg gevormde. Eenigen hebben er, in 't Nederduitsch, den klank door zoeken aan te wijzen, offchoon geene verandering in de betee- nis medebrengende (*). Met die verandering schrijft men vrij algemeen *één*, om op het be-

(*) OVERSCHIE, *Oid Nuws*. w. SPIRING, *Becgouwing en Redewuuring over de ygençappes* enz.

bepaald getal te doen letten; waarvoor de Deenen *en* en *een*, de Engelschen *a* en *one* gebruiken.

§. 55.

Eindelijk heeft dit mede plaats bij de zelfstandigen, onder welke ook de vreemde aan hunne uitgangen kennelijk zijn (*). Zoo drukt *er* of *aar* den werker uit. Gelijk men dus zeer goed het Opperwezen, dat op alles zegeningen uitstort, den *Alzegenaar* noemt, is het eene geheel verkeerde zamenstelling om het wezen, dat alles, als eerste oorzaak, in zich bevat, *Alwezenaar* te noemen. Dit woord, en *Opperwezenaar*, dat hetzelfde zal moeten beteekenen, gebruikt ZARA MARIA VAN ZON gedurig; doch ik herinner mij niet het elders ontmoet te hebben. Met dat al geloof ik niet, dat het van de vinding is van deze beschaafde en omzigtige Schrijfster, eene vriendin van den ernstigen dichter P. BODDAERT.

Met in 't oog houden der analogie vormt men ook zeer goed van mannelijke zelfstandige naamwoorden, vrouwelijke, b. v.:

HOOFD,

(*) Waarover men zie. BILDERDIJK over de Geslachten bl. 115.

HOOFD, in *Bato: tiramin.*

VONDEL, in *Maria Stuart: Eilandin, lufpaardinne, stuardin.*

HUIGENS, in zijn *Ander proeve van gemeten Onrijm:*

„Muyden, ick kom, hergunt mij de gunst,

„die 'ck lange geleden

„Van uwen aardigen Heer, van uw *Heerinne*

„genoot.”

Korenbloemen. I. D. 491.

§. 56.

Dit brengt mij op de regelmatigheid in de geslachten. Hoe veel er nog in dit opzigt duister zijn mag, en waarvan de oorsprong niet gereedelijk kan worden opgegeven, onze gevormde taal is daarin niet te min tot eene groote regelmatigheid gevorderd, waarover met name de Heer BILDERDIJK veel licht heeft verspreid. Het belang van haar niet te verwaarloozen behoeft geen betoog, of voorbeelden tot staving.

§. 57.

Bij de zelfstandigen komen ook de verkleinwoorden in aanmerking. Hoe er eene geoffen-

fende hand vereischt wordt om er een gepast gebruik van te maken, leeren taalkundige schrijvers en vooral onze goede dichters: het zou overtollig zijn mij op te houden bij het aanwijzen er van. Een woord alleen over de uitgangen, die voorheen *lijn, kijn, ken*, waren. Indien men mij vroeg, of men, even als verouderde woorden, ook deze verouderde uitgangen behoort toe te laten en weder in te voeren, geloof ik met onderscheiding te moeten antwoorden. De reden van het weder aannemen van een verouderd woord ligt, gelijk wij gezien hebben, in het eigenaardige, bruikbare, nuttige van de beteekenis van dat woord; maar een verouderde uitgang door een hedendaagschen vervangen zijnde, is datgene, wat er kenmerkend in gelegen was, in dien hedendaagschen overgegaan of overgebleven, en er bestaat geen reden, om tot dat verouderde spraakgebruik terug te keeren. Eene uitzondering nochtans, zoude ik hierop verlangen, wanneer namelijk, en vooral bij dichters, die oude uitgang dienen kan om de kleur van oudheid, die zij aan hun stuk geven wilden, te verhoogen. Zoo deed R. FEITH, *Brieven*, L. D. 48.

„ In

- „ In ouden tijd in Frankenland
 „ Een goelijk *maagske* leefde,
 „ Die al de *maagskens* van het land
 „ In schoonheid overstreefde.”
 minder gewoon en minder zacht dan *maagdelijn*.

§. 58.

De zamenstelling van een woord kan somtijds nog in een' bepaalden zin goed zijn, en in andere niet deugen. Aldus wijst de uitgang *dom* dikwijls op eene vereeniging van wezens: *menschdom*, *godendom*. Van de stroomen, die zich in één anderen of in de zeeën ontlasten, zal men echter niet zeggen, *vloedendom*. Hoe gelukkig, niet te min, zegt HOOGVLIET; daar hij ze bij persoonsverbeelding voorstelt:

- „ Maar gij ϕ grijze stroom, die met uw bieze
 „ pruike
 „ Op 't hoofd, veel eeuwen lang, uwe opge-
 „ zwolle kruik
 „ Met al het *vloedendom*, dat uw kristallen wa-
 „ gen
 „ Omsingelt en geleidt, hebt zeewaart aangedra-
 „ gen —.”

Eerkroon voor Vlaardinge.

Zoo

Zoo als hij die zelfde waterbewoners, of watergoden, iets lager *golvelingen* noemt.

Onze taal is vol van woorden uit twee zelfstandigen zaamgesteld; door de gewooneheid merkt men ze bijna niet op, en welk een rijkdom van sieraden en vloeiendheid zij er door verkrijgt.

De omvang van deze verhandeling brengt niet mede, uitvoerig over de koppelwoorden, gelijk men zulke zamengestelden noemt, te handelen. Met reden is er veel voor, en tegen dezelve aangevoerd. Hier zij er alleen zoo veel van gezegd, als dienen kan om dezen regel te staven, DAT ER GEPASTHEID VAN ZAMENVOEGING ZIJ. Deze *gepastheid* moet hoofdzakelijk *in het zamen gaan der denkbeelden* liggen.

Ik heb reeds (§. 34) van de noodzakelijkheid gesproken, dat de beteekenis niet twijfelachtig zij, en zal er op 't einde dezer verhandeling (§. 86) op moeten terug komen. Thans zal ik nog aanmerken, dat men het niet genoeg bepaalde (*vague*) der beteekenis zorgvuldig heeft te vermijden. De kundige J. LUBLINK DE JONGE, die zelf, in zijne *Proeve*

over de *Nederduitsche Taalverrijking*, dezen regel voorschrijft, zondigt er, naar mijn inzien, tegen, door *oorenwijn* aan te bevelen, om eene lekkernij uit te drukken die men met het gehoor smaakt: waarom? omdat *wijn* de denkbeelden van versterking, van pleging bij offers, even zoo veel als dat van vergasting, medebrengt. Men mag die gepastheid ook vorderen, in de *zamenstelling van den klank*, vooral indien het woord den redenaar of den dichter ter dienst moet staan, en niet door wantoonigheid, door naast elkander stelling van lange of korte lettergrepen, of door bovenmatige gerektheid onbruikbaar zijn.

Aldus zou die gepastheid verbieden de *zamenstelling*, in *tempelgalm*, *wapenkreet*, *wiegedaan*, om te keeren, en van een *tempeldaan* of *kreet*, of *wiegegalm*, te spreken, ten zij dat men opzettelijk dit afstekende (contrast) bedoelt, zoo als men een' belagchelijken snorker, die voorgeeft alles te kunnen dwingen, een *ijzerreter* noemt.

Dit onpassende daar gelaten, zal men doorgaans bevinden, dat het hinderlijke, gezochte, stijve, aan hetwelk men zich stoot, niet in de woorden maar in het onrijdig aanvoeren en vooral in het opeensapelen ligt. Zoo is het,
waar

waar POOT, *Uitgang van Gods Zoon* in zijne *Gedichten*, I. Deel bl. 24, er veertien in vier regels laat volgen. Er zijn er naauwelijks twee of drie onder, die men, afzonderlijk en ter rechte plaats aangebragt, zal afkeuren. In „*visch'ronluk*”, bij voorbeeld, hindert mij meest, dat, bijna alle de anderen met een' wenker zamengesteld zijnde, „*brootsdeeler*”, „*zeetredner*”, men dien in *geluk* mist, waarvoor „*mischien vischren-hulp*” zou te verkiezen zijn. In „*windbekijver*” mist men *deftigheid* en nog meer in „*duivlezweep*”, gelijk het *stafge* der uitdrukking „*doodenwekker*”, naar mijn gehoor, weggenomen wordt door de zamentrekking tot „*dobnwekker*.” Daarentegen ontvangt in dit zelfde gedicht deze regel:

„Als Rome, 's werelds angst, zijne *adelaarstandaer-*

„Op Salems vesten plant ~~—~~” (den van het laatste lange woord eene bijzondere *deftigheid*: en welk eene treffende *uiterwerking* doet niet bij D. SMITS

„dees doofche oel,
„Waar *alsoosprangende zwaarmoedigheden wa-*
„*ren*.”

Evenmin vinden wij bij POOT, ter aangehaalde plaats iets verder, onwelluidend:

„Dat ik mijn *lijksimbaal* en *martyrsnaren* stel,”

of de *leuwbanieren* van Juda's stam minder
woegelijk,

of bij SMITS:

„ een krans —
— van *paradijslaurier*.”

N. Ged. III: bl. 60.

Zelfs hindert ons de opeenstapeling niet:

„ En gij, o *Nijdverpletster*,

„ o *Heldenlofstrompetster*,

„ Voert met *trionfmuzijk*,

„ Den *krijgsgedrochtverwinner*

„ En *kuischetrouwbeinner*

„ Naar 't *hemelheldenrijk*.”

aldaar bl. 190.

De reeks van zamengestelde namen die
CATS (*) aan het „dertel vleys” geeft, mis-
shaagt, daarentegen, almede om hunne onge-
paste plaatsing in een zoo ernstig stuk.

Dit punt is hier geen voorwerp van verder
onderzoek, en het toetsen van elk koppel-
woord aan voorbeelden uit onze schrijvers zou
een zeer dik boek opleveren. Wie er eene
menigte wil zien, sla P. POERAAFS *Vervolg van*
Gedichten open.

Nog zij hier herinnerd, dat in een woord,
uit

(*) *Zelfrijd*, (bk 99, van den druk van 1620.)

uit meer dan twee woorden zamengesteld, de reeds vroeger zamengezette als één beschouwd, en van het later aangevoegde in de uitspraak afgescheiden worden: *Vaderlands-liefde*, niet *vader-landsliefde*; het *palmbloom-rijke strand*, eene *aller-overdrevenste* vordering. De reden hiervan is duidelijk uit het gezegde in §. 48.

§. 60.

In het vinden van nieuwe woorden mogen wij de welluidendheid niet uit het oog verliezen. Ik acht het genoeg, hier het lezen aan te bevelen van de verhandeling van den Hoogl. SIEGENBEEK, *over den invloed der welluidendheid op de Spelling*, door het uitlaten, verwisselen of inlaschen van eene letter; bl. 58, 60, 66. Men zal daarbij ligtelijk opmerken, dat de schrijver genoegzaam toont, die veranderingen geenszins aan te raden, waar de duidelijkheid der beteekenis er door lijden zou. Evenmin kan men ze goedkeuren, als dichters er zich, maatshalve alleen, van bedienen. Als J. OUDAEN in zijne schildering van den Nederlandschen Leeuw:

- „ — daar hy 'tral vermaakt en kraakt,
 „ Tot gruis verbryzelt met zijn tanden,
 „ — gansch Britanje lilt van schrik,
 „ En daveret elken oogenblik,
 „ Wanneer de donders van zijn brullen
 „ Haar krytstrand en rotfen vullen.”

eene *e* in *krijt strand* inlascht, vinden wij het jammer, dat deze dichter het krachtige dat, hier, in bijna ieder woord uit het opeendringen der medeklinkers ontstaat, om de maat van den regel, niet slechts verzwakt, maar bovendien de gedachte aan een *krijtend strand* opwekt.

Dit voorschrift omtrent de welluidendheid zal ook gelden ten aanzien van het inkrimpen van eene lettergreep, waarmede men zeer voorzigtig behoort om te gaan, gelijk in *prijswaarde*, *heldhafte*, voor *prijswaardige*, *heldhaftige*. De duidelijkheid der beteekenis, of de zuiverheid der taal kan daarbij ligtelijk gevaar loopen.

§. 61.

Ik heb gezegd (§. 42) dat de onregelmatigheid van de zamenstellingen zou mishagen. Dit kan niet anders, voor het oor van elk die zijne taal kent, dat is voor wien geen ge-
 deel-

deelte van een woord zonder uitdrukking, zonder insluiting van een denkbeeld is; al mogt ook zoodanige zamenstelling oppervlakkig iets aangenaams voor 't gehoor en weglepends hebben. En indien de reden, welke tot het verwaarloozen der regelmatigheid dreef, de overhand bleef behouden en het gebruik wettigde, zou de taal aanvangen te verbaseren.

De talen, die, zich uit het Latijn vormende, eenen of anderen Casus onverbogen, en zonder acht op het beteekende, voor uitgang behielden, zijn daarvan een sprekend bewijs.

§. 62.

Welken invloed in het Nederlandsch het onregelmatig zamenstellen uitoefenen zou, wil ik door eenige voorbeelden nader toonen.

JAN BENT, in zijn *Kersfeest*, schrijft:

„Terwijl de droeve kudde —
„Den droogen uijer boodtaande *afgedorste* jongen.”
dat is, afgemat van dorst.

Ik zal hier *afgedorcht* niet tegen over stellen om de gelijkkluidendheid bij eene zeer verschillende beteekenis, maar om het verschil in de zamenstelling te ontleden. Als men van het

graan zegt, dat het *afgedorcht* is, dan zijn de korrels uit den halm, of de geheele schoof, *gedorcht*, en *af* staat voor het *deelwoord* van *dor-schen*; desgelijks, als *af* voor dat van *martelen*, van *pijnen* (gebruikelijker *pijnigen*) is geplaatst, zegt het, dat het werk ten einde gebragt is, dat het voorwerp, door de daar aan gepleegde daad, door het afmatten, het pijnigen, het martelen, tot het uiterste is gebragt, alle krachten er aan benomen zijn. *Afgedorst* zou dan moeten beteekenen, dat de dorst een einde had genomen, of wel, tot het uiterste was gekomen. Maar nu is de *dorst* een naam- en geen werkwoord; zelfs *dorsten* is niet, gelijk de bijgebragte werkwoorden, *werkend*, maar onzijdig, en verwekt derhalve, bij deze zamenstelling, geen verstaanbaar denkbeeld.

Wie iets *wenscht*, begeert; wie het *verwenscht*, betoont afkeer; *verwenschelijk* is, wanneer iets geen reden tot dat begeeren, maar tot *verwenschen* gaf; meer niet; zonder dat in die tegenstelling eenige voortreffelijkheid is opgesloten, gelijk een *onberispelijk* gedrag nog geen uitmuntend is. Als echter de reeds genoemde

BODDAERT schrijft :

— „ een

— „ een Cristen , die in God
 „ Verheugd, zich zegent in zijn *onverwensch-*
lijk lot,”
 en N. HEYNS, op de *Geldersche Geschiedenis-*
sen van A. VAN SLICHTENHORST :

— „ O *onverwenschlijk* pandt,
 „ Sijn Vaderlandt aan hem, hy aan zijn Vaderlandt.”
 't gene immers moet te kennen geven, dat er
 geene verandering in *te wenschen* is, zoo komt
 het mij voor, dat het in deze zamenstelling op-
 gesloten denkbeeld van *verwenschen* een onaangenaam
 en onvoegelijk voorkomen aan de geheele uitdrukking geeft.

Wie niet slaapt, *waakt*, wiens slaap ophoudt
ontwaakt. Het woord is gevormd van het thema
wagen, en drukt de *beweging* uit, die in *het*
voorwerp is; *wekken*, van 't zelfde thema, teekent
 de beweging, die EEN ANDER *op dat voorwerp* VER-
 OORZAAKT. Onnauwkeurig dus en onregelma-
 tig gebruikt BROEKHUIZEN *ontwaken*, in den
 werkenden zin :

„ De forsche leeuw, der dieren vorst,
 „ *Ontwaakt het bosch* met moedig brullen.”

§. 63.

Er is eene meer bedekte onregelmatigheid,

S 5 en

en die de zuiverheid der taal nog meer ondermijnt. Voor woorden, die den openlijken stempel der bastaardij dragen, wacht men zich vrij gemakkelijk, maar er zijn er, die onzuiver zijn door de zamenstelling van de zinsnede, waarin men ze bezigt. Dit is eene zaak, die wel voornamelijk tot den stijl, en niet tot de woorden behoort; maar, gelijk men zich geen zuiverheid van taal bij een' onzuiveren stijl, en dus geen taalverrijking uit een onzuiver woordgebruik kan voorstellen, zoo staat die verbastering in een naauw verband met het hier behandelde onderwerp.

Men kan toch zich bedienen van woorden, die zeer zuiver Nederlandsch zijn, op zich zelf genomen, en tevens zeer onzuiver Nederlandsch spreken of schrijven.

Dit is een gebrek, dat men niet enkel bij vreemdelingen ontdekt, die de kracht of juiste beteekenis van een woord niet vatten; niet zelden vallen ook inlanders er in, die, veel een andere taal sprekende of lezende, er de wijze van uitdrukking (*phraseologie*) van overnemen, of die, 't gene nog erger is, hunne moedertaal niet genoeg kennen, om, bij het overbrengen uit eene vreemde, zich niet te laten wegglepen door den aard dezer laatste. Aan dit

dit euvel gaat menige, zelfs vlotte vertaler mank. Een boek, dat in vele handen, en om den arbeid van onzen s. styl, zeer getrokken is, geeft er een aanmerkelijk voorbeeld van. Ik weet niet, wie de verhandeling van Turpin, die (*) de eerste helft uitmaakt, vertaald heeft; maar in dit gedeelte herkent men gedurig Fransche taalvormen en wendingen. „Het „ schijnt zeker dat deze nieuwe overheden de „ gesteldheid van LYCURGUS zochten te onder- „ mijnen;” (bl. 19) ondermijnden zij dan zij- „ ne gezondheid? neen, doch die van *den* door hem *gegrondyesten Staat*. Maar deze onjuistheid van uitdrukking ontstaat niet uit het uitspreken van drie woorden, het is omdat hier „ la constitution de LYCURGUE,” door *Staatsinrigting* of grondwet, moest zijn vertaald: „ *Applaudisfement approchant de l'ivresse,*” is, naar onze wijze van spreken, geen toejuiching, die *ten naastenbij aan dronkenschap komt*, maar die aan uitzinnigheid grenst. Want al is men bij ons eens *dronken* van vreugde, die hebbelijkheid, welke *dronkenschap* uitdrukt, is in dien overdragtigen zin, (alleen, helaas!) niet eigen aan ons volk. Nog elders: „ La- „ ten

(*) In den druk van 1774.

„ten we hen (de oorlogshelden) als *weldoem-*
 „*de vernuften* eerbiedigen, die langs onze
 „grenzen zweven, om voor onze verdediging
 „te waken.” Er wordt toch meer dan ver-
 nuft, tot verdediging vereischt. De oorspron-
 kelijke schrijver betrouwde het toe aan *génies*
biensaisans, aan *beschermgeesten*, in wier
 aard het ligt dat zij weldadig zijn.

Later legt het Hoogerhuis van Engeland een
breidel aan de ongebondenheid van het volk.
 Men herkent hier terstond *mestre un frein à*,
 maar de Nederlander legt den breidel niet aan,
 maar *op*, of *doet* hem het paard *aan*; kor-
 ter en krachtiger, hij *beteugelt* het.

Zulke fouten zijn gevaarlijk in zulk een
 boek. In op één na het laatste voorbeeld, is
 het eené vollagen woordverwarring. Zij bringe
 er mij eene te binnen in een vertaald Hoog-
 duitsch gezegde: „de vader was een man van
 „verstand, maar zijn zoon een *penfeel*,” een *pin-*
fel; wij maken 't wat grover en noemen een zot
 een *kwast*. Maar waartoe in zoo veel bijzon-
 derheden vervallen, over 't gene waarover een
 BILDERDYK zoo kort en krachtig geklaagd heeft,
 in zijne voorrede tot *de Geslachtlijst*, bl. 15?
 Heeft het ook wat gebaat? In 't laatst van
 het jaar 1827, is er een Prospectus versche-
 nen.

nen met een „Lijst van: *Inteekening aan de*
 „verzameling van onderrigtingen en modellen
 „over de stokerijen en brouwerijen.” „Zij
 „zal” (heette het daarin verder) „een groot
 „getal lezingen en onderzoekingen vermijden.”
 (denkelijk heeft de opsteller willen zeggen:
évitera des lectures et des recherches.) „Mo-
 „dellen van vaten die er zich *ten afgeschei-*
 „*dene planken*” (*planches séparées?*) „ge-
 „litographieerd bevinden.” „Het boekje, *gebrocheerd* en op velin pa-
 „pier gedrukt met *gelitographieerde planken*,
 „kost” enz.

Behoorde men zich niet te schamen, hoe
 nuttig de inhoud anders zijn mogt, van, door
 het voorstaan der inteekening, dergelijke bas-
 taardtaal aan te moedigen van een slag van
 lieden, die nog voor weinige jaren het *jar-*
gon de la Hollande verachtten, waarin zij nu
 een stuk brood willen verdienen?

§. 64.

Gallicismen, Germanismen en wat er al *bar-*
barismen meer zijn. Zoo ben ik genaderd
 aan het derde *postulatum*, voor welks beste
 beantwoording eene *medaille* is uitgelooft.

Hier

Hier valt, naar mijn inzien, vrij wat meer af te breken, dan op te bouwen. In dat puin zijn echter hoogst nuttige, niet te verwaarloozen, bouwstoffen. Terwijl wij dan, van den eenen kant, hebben gezien, hoe wij onze taal, door haar eigen woorden, met verwerpen van de vreemde, kunnen verrijken, blijft nu nog te toonen, in welke gevallen, en naar welke regels, wij dit beter doen door het aanwenden en behouden van vreemde woorden, te zij volstrekt zoodanige, te zij meer of min aan de onze vermaagichapt.

DER-

DERDE HOOFDSTUK.

OVER HET AANNEMEN VAN WOORDEN UIT VREEMDE OF VERWANTE TALEN.

§. 65.

Ik moet hier beginnen met eene bedenking voor te stellen, die de lezer welligt bij zich zelf reeds maakte, toen ik (§. 6.) deze wijze van taalverrijking in het algemeen aanvoerde, maar die ik tot nu bespaard heb, omdat de bedenking, van hare oplossing vergezeld, dit geheele punt, zoo ik vertrouwd, zal duidelijk maken.

Het verrijken van het uitdrukkings-vermogen, waardoor men in staat geraakt een voorwerp aan te duiden, is heel iets anders, dan het verrijken van de taal. Dit laatste is iets bijzonders, hetwelke aan deze taal, dit — aan gene, een ander — woord aanbrengt; het eerste

ste is iets algemeen en behoort tot de algemeene taal. In dezen zin is eene menigte van benamingen, offchoon oorspronkelijk in het gebied van ééne taal gelegen, een gemeengoed, waarvan alle mogen gebruik maken.

Ik hoor *Zebra* noemen, een dier dat in de binnenlanden van Afrika te huis behoort, en ben nu ook in staat het aan een Kaffer of aan een Franschman aan te duiden; maar daarbij heeft mijne landstaal niets gewonnen. Naderhand het dier ziende, dat het viervoetig is, tot de ezelen behoort, en vernemende dat men het, vermoedelijk aan de Kaap de Goede Hoop het eerst aan de Nederlanders bekend geworden zijnde, gewoon is *kaapschen ezel* te noemen, kan ik er bepaelder over spreken, en wij deelen elkanderen een denkbeeld mede dat onze taal te voren niet uitdrukte. Zij is dus met dit woord *kaapsche ezel* verrijkt.

Intusschen deze benaming is geen *vreemd* woord. Daaruit ontstaat de bedenking: hoe kan een *vreemd* woord de taal verrijken?

§. 66.

Laat mij, eer ik antwoord, nog iets verder gaan. Er bestaat in het zuiden van Afri-

ka

ka een dier van hetzelfde geslacht, onderscheiden evenwel door minder gestreept en kleiner te zijn, de *Kwagga*. De naam van *kaapsche ezel*, die op de beide soorten zien kan; dewijl hij het onderscheidende van de eene noch van de andere uitdrukt, geeft er geen voldoende denkbeeld van.

Men bemerkt dat, even zoo ontwijfelbaar als het is, dat *Kwagga* en *Zebra*, in de taal waartoe deze namen behooren, een *duidelijk* denkbeeld voor den genen, die haar verstaat, opleveren, zij even zoo *niets-beteekenend* zijn; als men niets anders van die voorwerpen weet; terwijl intusschen die namen *eenig* denkbeeld verwekken, als men er sommige hoedanigheden van kent.

Deze tegenstelling (dit is het punt daar ik op komen wilde) wijst op drieërlei toestand: voldoende — onvoldoende — geheel geene — beteekenis.

§. 67.

Nu is ook het antwoord gereed, en de regel is klaar, die uit deze tegenstelling voortvloeit: „ HEEFT MEN HET VREEMDE WOORD

T

„ VOL-

„VOLDOENDE KUNNEN VERTOLKEN EN DUS EEN
 „NIEUW WOORD NAAR DAT DENKBEELD SME-
 „DEN, DAN MOET MEN HET VREEMDE WOORD
 „LATEN VAREN.” Wij hebben gezien, hoe men
 zulks in vele gevallen gedaan heeft en doen
 kan. Omgekeerd: Kent men het nieuwe voor-
 werp niet, dan is men, 't spreekt van zelf,
 genoodzaakt; of „LAAT ZICH HET KENMER-
 „KENDE DENKBEELD NIET VOLDOENDE, niet
 „zonder moeilijke omschrijving, niet zonder
 „den aard der taal dwang aan te doen, OVER-
 „BRENGEN, dan is het verkieslijker, ja DAN
 „BEHOORT MEN DEN VREEMDEN NAAM TE BE-
 „HOUDEN.” Er het burgerregt aan schenkende,
 zal men er de taal mede verrijken.

§. 68.

Op deze wijze heeft men in onze taal en
 in andere talen, in de meeste gevallen, gehan-
 deld. Grootendeels hebben zij zich op deze
 wijze, meer of minder willekeurig, of zorgvul-
 dig, gevormd, (§. 6). Thans gevormd zijn-
 de, de standaard, gelijk de Engelschen het
 noemen, daar zijnde, vordert de regelmatigheid
 en duidelijkheid, dat men naar wetten te werk ga.

Ik

Ik wil hier nog een voorbeeld aanhalen, waarin die gang gevolgd is, en zich zeer duidelijk teekent. De inboorlingen van 't vaste land van Zuid-Amerika noemden zekere bij hen groeiende plant, *petun*, en de eilanders dezelfde plant *yoli*. Waarom zij die zoo noemden, zou hij mogen zeggen, die deze talen doorgronddig kende. De Fransche gezant JEAN NICOT deze plant, bij zijne terugkomst uit Portugal, hebbende doen kennen, gaf men er in Frankrijk, ter eere van hem en die van CATHARINA DE MEDICIS, hunne namen aan; iets dergelijks had elders plaats. Al die namen hadden zoo min-eenig verband met het gewas, als wanneer men bij ons van Judasooren, van Duivelsbrood of van Duivelsnaagaren spreekt. De Spanjaarden noemden het naar het gewest, waar zij 't het eerst vonden, en die naam *Tabaco* had ten minste iets plaatselijks, en 't welke het gewas van die landstreek, als bij uitnemendheid, kenmerkte. Indien men dit nu *nieskruid* wilde noemen, zou men eveneens, niet de hoofdeigenschap, niet eene hoedanigheid, die er bijzonder aan eigen is, uitdrukken, en bovendien eene dubbelzinnigheid veroorzaken met een ander kruid, dat een ouder recht op dien naam verkregen heeft. *Tabak* is derhalve met recht

behouden en bij ons met de plant verin-
heemscht (*).

§. 69.

Uit den algemeenen, zoo straks voorgedragen
regel, korter aldus luidende: „is het nieuwe
„denkbeeld niet voldoende met een Neder-
„landsch woord uit te drukken; dan behoort
„men het vreemde te behouden,” zijn de bij-
zondere regels af te leiden, die de omstandig-
heden bepalen, in welke men de vertolking
al, en in welke *niet* behoort te ondernemen.

Zoeken wij tot dat einde eenige kenmerken
van onderscheiding in de vreemde woorden op:

§. 70.

Ik heb op drie soorten gewezen. *Woorden*,
voor ons, *zonder verstaanbare beteekenis*. De-
ze behooren naauwelijks tot ons spreekgereed-
schap, en dienen ons niet meer dan *abracada-
bra*.

(*) Ik volg het verhaal, dat de meeste schrijvers er van
geven. Dat eigenlijk de plant *cohiba* en de rookpijp *tabac*,
zou heeten, volgens anderen, doet hier niets ter zake. In
het laatste geval is ons *tabakspijp* een onopgemerkt pleonasmus.

bra. Aan zulke mag men noch moeite, noch tijd verkwisten. **MEN KAN ZE NIET OVERBRENGEN.**

§. 71.

Tweede soort: *woorden van onvolledige, halfheldere beteekenis.* Tot deze behooren de meeste *soortelijke* benamingen van allerlei natuurlijke voorwerpen uit andere landen. Deze zijn moeilijk in één woord, dat is, zonder breeder omschrijven, en dus ONDIENSTIG, OVERTE BRENGEN. Voor *kina koortsbast* zeggende, behoeven wij er den bijnaam *Peruviaansche* bij, om haar van onze *wilgenschorste* te doen onderkennen. Waarom vertalen wij *electriciteit* niet? Is het niet, omdat wij de werking alleen, en niet de zaak kennen, en gevoelen, dat de aantrekkende eigenschap, die wij in den barnsteen (*electrum*) ontdekken, die vertaling niet aan de hand geeft?

§. 72.

Derde soort: *woorden, die eene tot duidelijke en onderscheidende aanwijzing voldoende beteekenis hebben.* Van deze soort zijn: *woorden*. Die woorden, die eenigermate *algemeen* zijn.

zijn. Elk weet, wat een *steen* en wat *schrijven* is; WIJ VERTALEN DUS gemakkelijk: *lithographie* door *steenschift*, of, met eene nog eigenaardiger aanduiding, *steendruk*; waarbij wij zelfs het voorregt hebben van het werk desgenen, die op den *steen schrijft*, te kunnen onderscheiden van het *overdrukken* van dat schrift op papier.

§. 79.

b. Eigennamen en soortelijke benamingen, voor eigennamen geldende, (*collective* genomen) *waarvan de beteekenis*, offchoon genoegzaam duidelijk over te brengen, *het voorwerp* of de zaak zoo *bepaald kenmerkt*, dat daarbij niets gewonnen zou worden, ja veeleer bij verloren.

Huidbeprikking drukt met voldoende nauwkeurigheid de kunst-bewerking uit, die bij vele wilde volken in gebruik is, en naar aanleiding van de taal der Zuidzee-eilanders *tatoueren* genoemd wordt. 't Zij men dit nu huidbeprikken, huidtekenen, of op welke andere nog eigenaardiger wijze, zou willen noemen, zal echter de oorspronkelijke benaming de voorkeur verdienen, omdat zij in één woord het denk-

denkbeeld der bewerking, en der genen, die haar plegen, bevat. Zoo is het koele, kort af-beknopte van een gezegde vereenigd in wat wij *Laconisch* noemen.

Op gelijke wijze spreken wij van den Staatsdienaar voor de buitenlandsche zaken van het Turksche rijk, onder den naam van *Reiseffendi*; van den bij onsterfelijke opvolging voortdurenden opperpriester, den *Lama* der Thibetanen; van het geheimzinnig schikken en verklaren der Hebreeuwsche letteren, de *Kabbala* enz.

§. 74.

c. Eigennamen, waarin niet meer aan de beteekenis gehecht wordt, maar de aandacht geheel door overgebracht wordt op het daarmede bestempelde voorwerp. „Zoo denkt men „ niet aan eene *parel*, bij het noemen van „ *Margarita*. Zinspelingen, gelijk deze, in het „ met regt door J. DE VRIES geroemde lijk- „ dichtje van D. SMITS:”

„ Een rei van eng'len zag

„ Door 't dunne wolkfloers heen,

„ Of ergens hier beneên

„ Een zuivre parel lag. —

„ In 't einde viel het oog

„ Op Margareetje ———”

zijn voor de meesten onverstaaubar zonder de aantekening. Het zinspelen op namen was algemeen, ja bijna een vereischte, in de gelegheids-gedichten, in de vorige Eeuw, die ons nu zoo gezocht en niet zelden plat voorkomen (*). Zoo denkt men, bij den naam van de *Protestanten*, aan de leerstellingen meer, dan aan het *protest*, dat zij inleverden. „Desgelijks kunnen verscheiden kunstwoorden,” (het is eene aanmerking van den Heer SIBGENBEEK, in zijne Prijsverhandeling *over: den rijkdom der N. Taal*,) „wier beteekenis meer op eene algemeene overeenkomst, dan op eene inwendige blijkbaarheid van zin berust, niet zonder verloochening der duidelijkheid verduitscht worden.” Voor zoo verren, namelijk, die woorden zou trachten te vertalen, niet, ze door andere te vervangen; bij welke laatste poging toch somwijlen de kortheid lijden zou, die voor het spraakgebruik niet te verwaarloozen is.

Het

(*) „Het zou belagchelijk zijn den Hebreëuwſchen *SALOMON*, *FREDERIK* te noemen. Waarom? Omdat wij de personen door den klank van den naam hun toegelegd, onderscheiden, en niet door zijne beduiding. Wanneer zij hem herinnerd wordt, vloeit haar denkbeeld op eene dikwijls nadeelige wijze over, op dat van den persoon.” *BILDERDYK Aant. op FINGAL* II. 189.

Hetzelfde is het geval (om het bij nog één voorbeeld te laten berusten, daar wij regels aan de hand geven, maar niet in uitvoering brengen moeten) met die menigte van titels en rangs-aanwijzingen: *Maarschalk*, dat etymologisch 's konings stalmeester zijn zou; *Admiraal*, waar voor vlootvoogd in meer dan één opzigt niet zeer juist is; *kolonel*; *klerk*, die toch geen blad- of af- of na- schrijver heeten kan, en dien men, beter nog dan tot *Urist*, tot *Uurling* zou hebben kunnen maken, welk laatste alleen in Zeeland dubbelzinnig mogt zijn. Men zou echter hierin, langzamerhand, eenige zuiverheid, en daardoor meer bepaaldheid kunnen invoeren, een *boutefeu* in *haardknecht* (wie zou thans niet voor een *stokebrand* vreezen!) hervormen. Zoo las ik onlangs, zeer verstaanbaar, in een dagblad, van een *vierkant* (*carré*) door eene afdeeling krijgsvolk in een gevecht gevormd.

Om dezelfde reden is men van den verwaanden inval terug gekomen, naar welken de geleerde HOLZMANN zich *Xylander*, DE THOU *Thuanus* noemden, en die nog in de afgelopen eeuw regeerde. Men weet, hoe het beroemd historie-werk van den laatstgenoemden duister is, door de naamsvertalingen. Even zoo

verkeerd is het voor Canterbury, Kantelburg te zeggen, of voor Yarmouth, Jarmuyen, zoo als onze visfchers doen. Omdat het verouderde Angel-Sakfifch *mude*, in de uitspraak alleen van *mouth* verfchillende, in onze taal door *mond* is vervangen, zoodat men b. v.: Arne-monde, Ijfelmonde diende te zeggen; waaruit, in 't voorbijgaan, blijkt dat die plaatfen in dat tijdvak zijn opgekomen. **IN ALLE DEZE GEVALLEN MOET MEN DEN NAAM ONVERANDERD GEBRUIKEN.**

- Bij het vermijden van het aangewezen misbruik, behoort men zich echter voor een ander te wachten: van de in onze taal algemeen aangenomen felling, geheel en al, door die van de taal, waarin het woord behoort, te doen vervangen. (*)

Tot den gegeven regel behooren niet zulke eigennamen, waarin aan de eigenlijke beteekenis wel niet meer gedacht wordt, doch *die eene algemeene beteekenis verkregen hebben*, en die wij onder de bij *a* gerangfchikte brengen. Toen het vlammenfpuwend ondie, met een' leeuwenkop, geitenlijf en flangenftaart, als een

vuur-

(*) Gelijk BILDERDYK te regt waarfchuwt in zijne *Aant.* op FINGAL, II. bl. 180, 184, 187.

vuurberg, waarop zulke dieren woonden, en als een schrik-verdichtfel, was bekend geworden, bleef men, om dit laatste aan te duiden, den naam van *Chimaera* (*χιμαίρα*) gebruiken, zonder aan geit of berg of gedrocht te denken, en het Nederlandsch verving dat schepsel der verbeelding uitmuntend schoon door *hersenschim*.

§. 75.

Wanneer wij de nu gemaakte onderscheidingen zamentrekken, kunnen wij den algemeenen regel dus voorschrijven: „ZOO DIKWILS „ EEN INLANDSCH WOORD ALLES AAN DE HAND „ GEEFT, WAT IN HET UITLANDSCH LIGT OPGE- „ SLOTEN, MOET MEN HET EERSTE IN DE PLAATS „ VAN HET LAATSTE STELLEN.”

„ WANNEER, daarentegen, HET VREEMDE WOORD „ ZICH DOOR EENE BIJZONDERE, OVERTREF- „ FENDE, HOEDANIGHEID AANBEVEELT, „ MOET MEN HET BEHOUDEN,” of, om met TEN KATE'S woorden te spreken: *vreemd, dat meerder dienst doet als eigen, behoort niet verschoven te worden.*

§. 76.

Het zal, zoo ik meen, onnoodig zijn, na-
de-

dere bewijzen tot staving van deze regels aan te voeren, maar niet ondienstig, ze door nog eenige bijzonderheden toe te lichten.

Zoo te dezer plaatse, als met 'betrekking tot de aanwijzingen en herinneringen, waarin ik mij, nopens het vormen van nieuwe woorden, heb ingelaten, vergunne men mij de woorden van den Heer ALEWYN, in zijne *Verdediging der Dichterlijke Vrijheden*, over te nemen:

„ Oordeelt iemand, dat ik mij somtijds heb op-
 „ gehouden met dingen, die niet ongemeen zijn,
 „ hij bedenke, dat ook dit zijne nuttigheid heb-
 „ ben kan, — de dingen, al zijn zij ge-
 „ meen, in een zekere schakel bij elkander
 „ te hebben.”

In het leenen van woorden van eene andere taal, steekt de neiging tot gemak niet zelden door. Men hoort of leest zulk een woord, verstaat het, zonder acht te geven, waarin eigenlijk hetgene gelegen is, wat het verstaanbaar maakt. Zoo is er een aantal uit het Grieksch, uit het Latijn, uit het Fransch, genomen woorden, die de spreker, als hij die taal niet magtig is, niet kan ontleden, en waarvan hij nogtans de meening begrijpt. Waarom? Hij heeft, of door 't veelvuldig gebruik, of door gelijksoortige, hen leeren verstaan. Hij

weet

weet, wat *Geographie* is, hij kent een *Diligence*. Heeft de Nêderlandsche taal er geen eigen woord voor? Die arme, die miskende, die door hare landskinderen zoo onregtvaardig en ligtvaardig gehoonde en verachte taal? Ja zij heeft er, en ondanks de verbastering, ondanks de onverschoonlijke vervreemding en achteloosheid, waarvan openbare stukken de droevige getuigen zijn, heeft zij, onder allerlei worsteling, en ten deele door die worsteling, veel van hare regten herkregeu en gewonnen. Is het vreemde woord *overtollig*, MEN WERPE HET BUITEN; want het geeft geen nieuw denkbeeld.

§. 77. *De naam van de zaak is niet veranderlijk, en de naam van de zaak is niet veranderlijk.*

Men versta dit wel. Het is eene erkende waarheid, dat elke benaming ontstaat uit zekere wijze van de zaak te beschouwen. Indien deze waarneming onzen voortreffelijken DE GROOT niet ontsnapt was, zou hij voorzeker in zijn *Parall. rerump.* C. XXV. niet geschreven hebben: „qui ex natura volunt esse verborum significationes, non vident hoc etiam sequi unam esse omnium gentium linguam, posteaquam res eadem ubique sunt; *neq. posse rem unam pluribus verbis notari.*” Zij die
 „ be-

„beweren dat de beteekenissen der woorden
 „op de natuur gegrond zijn, zien over het
 „hoofd, dat hieruit ook dit volgt; dat alle
 „volken dezelfde taal zouden moeten hebben,
 „dewijl de zaken overal dezelfde zijn, en dat
 „men ook zulk *eene zaak niet met verschillen-*
 „*de woorden zou kunnen uitdrukken.*” Dat
 hij nogtans op het spoor was, blijkt genoeg-
 zaam uit hetgene hij terstond daarna volgen laat:
 „humanam industriam imitari in derivandis nec-
 „tendisque vocibus ipsam rerum naturam.”
 „Dat de menschelijke schranderheid de natuur
 „nabootst in het afleiden en aaneenknoopen
 „der woorden.” Het is juist in dat beschou-
 wen eener nieuwe hoedanigheid, die uit geene
 vroeger opgemerkte hoedanigheid voortvloeit,
 of er zich aan hecht, dat nieuwe denkbeel-
 den, en naar deze nieuwe woorden, ontstaan.
 Het is, derhalve, duidelijk, dat een woord of
 benaming in onze taal, eene zaak van deze
 zijde beschouwd, het woord of de benaming
 in eene vreemde taal, die zaak van eene an-
 dere zijde beschouwd, uitdrukken kan. Wan-
 neer nu dit onderscheid van beschouwing geen
 verschil maakt ten aanzien van de zaak *in haar*
geheel gevat, dan is één beeld, dat haar, als
 zoodanige, aan onze gedachten voorstelt, vol-
 doen-

doende. Bij voorbeeld: *Historie*, in 't algemeen, kennis, voorstelling van wat geschied is, *geschiedenis*. Er zou geene reden zijn, om zakenkunde, gebeurtenis-verhaal, of welk woord men uitdenken wil, in de plaats te nemen. Maar komt men in de *bijzonderheden*, dan is een *geschiedverhaal* de tolk van het gebeurde, de *geschiedenis* het zamenstel, dat de gebeurtenissen bevat en bewaart, de *geschiedkunde* de als wetenschap beoefende kennis dier daadzaken. De eerste uitdrukking beschouwt - en hecht aan - de *zaken*, de tweede aan dat *zamen vatten*, de laatste aan den *persoon*, die er zich mede bezig houdt. Geeft ons nu eene vreemde taal woorden voor deze drie onderscheidingen, dan vertalen wij elk, zonder eene overtolligheid te begaan.

In het voorbeeld, dat ik heb bijgebracht, is de Nederlandsche taal, zoo ver ik weet, rijker, dan de andere Europeesche talen; omgekeerd mist zij nog de onderscheiding van *historien* en *historiographie*, welk laatste reeds een woord uit de Latiniteit van de derde eeuw is, en maar ten deele in ons algemeener *Geschiedschrijver* ligt.

Uit het gezegde vloeit de regel voort, dat
men

men AAN ONDUIDELIJKHEDEN VAN DEZEN AARD
GEEN VOEDSEL BEHOORT TE GEVEN (*).

§. 78.

Er zijn evenwel, hoor ik zeggen, woorden, erkende bastaard-woorden, en welke niemand, die alleen Nederlandsch verstaat, uit den wortel kan leeren verstaan, doch die tevens zoo algemeen aangenomen zijn, den redenaar en den dichter zoo zeer ten dienste staan, dat het onbillijk, schadelijk en bekrömpen zijn zou, hun die te willen ontnemen. Wij noemden reeds *historie*; denkt ook aan *glorie*, *triumpf* (†), *harmonie*, en eerte menigte anderen. Ik erken, dat onze ooren er aan gewoon en niet zonder reden door gestreeld zijn, doch als wij, zonder vooringenomenheid, met de ware taal-philosophie raadplegende, haar hoofddoel, het welke is onderrigting en duidelijkheid, in 't oog houden, dan zullen wij toch wel allereerst

(*) „Barbaarschheid is een zeer onbestemd woord, het laat velerlei graden en wijzigingen toe.” BILDERDYK, *Aant. op FINGAL*, II. 121.

(†) Door KILIAEN gerangschikt onder de *voces peregrinae*, *adulterinae*.

eerst aan deze vereischen de waarde toetsen van de woorden, die wij verlangen te behouden, en dan zal het, zoo de regels, in deze verhandeling voorgesteld, den toets kunnen doorstaan, genoegzaam uit dezelve blijken, wie het burgerregt verkrijgen of genieten mogen, wie te verbannen zijn, wie eene eervolle uitzondering verdienen. Dit uitvoeriger aan te wijzen, behoort niet tot mijne taak, en zou welligt het gepast onderwerp eener afzonderlijke prijsvraag zijn kunnen.

Men dringt op het behouden van die Synonymen nog nader aan; oordeelende, dat overtoelligheid in de taal, ten minste, den meer behagelijken naam van overvloed dragen mag, en dat die overvloed allezins wenschelijk is. Laat ik dit beantwoorden met te vragen: of niet MATTHIJS DE CASTELEYN, *excellent poëte moderne*, en de meeste schrijvers van dat tijdvak, even zoo hoog ingenomen geweest zullen zijn met hunne

Blomme der schoonheit in 't 's hemels fundatien,

Vul alder Gratien:

Schoon Gemme van eeren, zeer excellent;

Met Christo bezittende vul Jubilatien

De hoogste Statien.

(p. 175.)

V

als

als de Advokaten van een later, met hunne *impertinente, irrelevante exceptien*? En waarom niettemin HOOFT en gelijktijdige taal-hervormers die menigte van bastaardwoorden met kracht hebben weggedrongen, en door zulke vervangen, die hun sieraad ontleenen van de echtheid van hunnen Nederlandfchen ftem-pel? Er zijn (ook deze opmerking rust op de ervaring) lieden, voor wie eene naauw toeziende taal-critiek, niet op vitterijen, maar op wijsbegeerte gegrond, tot last is; aan fcherp-zinnig doordenken even zoo weinig gewoon, als aan het naauwkeurig uitdrukken van hunne gedachten, fcheppen zij fchier behagen in aangename uitdrukkingen, waarvan het onbepaalde juist overeenftemt met de mindere helderheid van hunne voorftellingen (*). Met

Ne-

(*) Het is eene befchamende, maar ware en hier toepaasfelijke waarneming, hetgene SIGARD aanmerkt, omtrent de doofftommen, als hij fchrijft: „ Il réfultera de l'education „ de ceux ci, qu'ils feront plus et mieux instruits, que le plus „ grand nombre des jeunes gens de leur âge; mais ils devront „ cet avantage au malheur d'être nés sourds-muets. Les pre- „ miers prononcent longtems des mots fans y attacher an- „ cune idée et en confervent souvent l'habitude pendant le „ reste de leur vie; les seconds n'emploient un figne que „ parce qu'ils ont une idée à exprimer. Les premiers n'ont „ que des notions vagues, recueillies parmi ceux de qui „ ils

Nederlandsche, voor hen verstaanbare en voor ontleding meer vatbare woorden, in de plaats aan te bieden, doet men zulke lieden geen dienst, ja geeft men hun somwijlen ergernis. Maar mag dit pleiten voor het behouden van zulke woorden? Nog minder, voorzeker, zal men ze mogen behouden, indien een nog onverschoonlijker slag van lieden in die duisternis wapens opvat tegen verlichting en waarheid.

§. 79.

Men gevoelt, waar deze aanmerking ons heen geleidt. Er kunnen onderscheidingen in een vreemd woord opgesloten liggen, welke niet

ZOO

„ils reçoivent les premières impressions, où l'erreur se mêle souvent avec la vérité! Les seconds ne pouvant recevoir aucune notion de ceux qui les entourent, présentent à celui qui les instruit une âme toujours neuve, ou, comme on dit, une table rase, sans mélange d'idées hétérogènes, qu'il n'auroit pas communiquées. — Il peut faire entrer dans leur esprit, comme dans un vase pur, que rien n'a pu altérer, les idées les plus justes, sans aucun mélange d'erreur; les premiers ne connoissent, ni la propriété de la langue qu'ils parlent, ni aucune loi du raisonnement; les seconds deviennent d'exactes raisonnéurs.” — *Cours d'instruction d'un sourd-muet de naissance. Discours préliminaire*, p. XX.

zoo gereedelijk, niet zoo duidelijk, niet zoo afgebakend, in onze taal zijn. In dit geval zal men ZICH OP HET TOETSEN VAN DIE ONDERSCHIEDING, met nut en met een wijsgeerig genoegen, TOELEGGEN, en tot regel stellen mogen, (of wil men het een bijvoegfel bij den algemeenen regel noemen?) **NEEM HET WOORD OVER, ALS HET EENE BIJZONDERHEID VERDUIDELIJKT, die gij nog niet hadt geleerd uit te drukken.**

§. 80.

Er kan ook iets in den vorm, of in den klank van 't een of ander vreemd woord liggen, dat het bijzonder geschikt maakt om 't in een bijzonder geval te gebruiken. De *Gongs* der Chinezen klinken anders in 't oor, dan het bijna gelijke koperen speeltuig, dat wij *bekkens* noemen, en men kan van geen Nederlander de *rodomontaden* van een dolenden ridder in hare buitensporigheid verwachten.

Hier moge dan nogmaals dezelfde regel, met eene kleine verandering, gelden: **NEEM HET WOORD OVER, ALS HET EEN DENKBEELD, MET BIJZONDERE KRACHT OF SIERLIJKHEID, UITDRUKT.**

Men

Men behoort hier echter op zijne hoede te zijn tegen 't verrassende der nieuwheid. De schijnbare sierlijkheid moet ons niet *éblouiseren*, de nadruk, door gewoonte, ons niet *imposeeren*, de vermeende *subtiliteit* ons niet beletten van door te denken.

§. 81.

Somtijds heeft de taal, op zekere hoogte gevorderd, een woord gemaakt, dat goed en destijds voldoende was, omdat men alleen dat voorwerp kende, hetwelk het aanwees. Naderhand ontstonden er onderverdeelingen, en de algemeene uitdrukking, aan een dier onderdeelen gehecht, voldoet nu niet meer voor algemeenen naam.

Een *teleskoop* beteekent letterlijk en zeer juist een *verrekijker*, en thans zijn echter *verrekijkers* en *teleskopen* zeer onderscheiden. Een bijzonder kenmerk van deze laatste moet derhalve bij *kijkers* gevoegd worden, om *teleskoop* te vervangen, gelijk men aan eene bijzondere soort den naam geeft van *nachskijkers*. En somtijds zal een nieuw aangekomen vreemd woord hiertoe moeten dienen. Het zij dan dat zoodanig vreemd woord door overdracht, of

door gelijkkluidendheid, meer dan eene betekenis bezit, gelijk *constitution*, *restauration*, dat ik te voren aanhaalde; die meerzinnigheid moet bij het vertalen verdwijnen, of zoo lang men dit niet kan bewerken, moet men zich van het vertalen onthouden. *Magneet*, zeilsteen; het denkbeeld is voldoende overgebracht. *Magnetismus*, zeilsteenkracht, voldoet nog in zooverre, als wij op de werking van een met zeilsteen aangestroken ijzer zien, al bedienen wij er ons niet van in het werktuig, om te zeilen; maar in een ander, om aan te trekken. Maar dierlijk *magnetismus*, dierlijke *zeilsteenkracht*! Noodwendig moeten wij HIER onze TOEVLUGT IN EEN ANDERE UITDRUKKING ZOEKEN; deze wordt onverstaaubar.

§. 82.

Men doet eene vraag, die het tegenwoordig onderwerp raakt, in zoo verre als het overnemen van vreemde woorden de taal kan verrijken. — Er zijn eigennamen, die in alle talen niet volkomen even eens worden uitgesproken. Hoe moeten wij het doen? mogen wij ons afkapping veroorloven? Ik beken niet te weten, of deze vraag beantwoord is, en

en vergenoeg mij op de voorbeelden, bij onze beste schrijvers en in ons algemeen spraakgebruik, te wijzen, uit welke het mij duidelijk schijnt: 1°. Dat wij, vooral wat doóde talen aangaat, ons meest naar de letterrijke schrijfwijze regelen van die taal, waardoor zij tot ons zijn gebragt, of waarin wij voornamelijk geleerd hebben ze te gebruiken. Van daar dat wij *Homerus*, *Olympus* schrijven, naar de Latijnsche; niet, gelijk men thans in Duitschland doet, naar de Grieksche: *Homeros*, *Olympos*. 2°. Dat wij aan ons taaleigen, ten behoeve der uitspraak, iets toe geven: *Lisboa*, Lisfabon, *Capitolium*, kapitoool. 3°. Dat wij ons meer gewoonlijk in dichtmaat afkappingen veroorloven, waarin Franschen en Engelschen ook in prosa ruimschoots te werk gaan: *Herkules*, *Demokriet*, *Virgiel*; terwijl wij, van den anderen kant, geene verlengingen, gelijk de Spaansche en Portugeesche dichters, gebruiken; die met hunne deftigheid zeer goed strooken: *Phaetonte*, las aguas de *Aqueronte*, el monte de *Helicon*.

§. 83.

Nog eene andere vraag, die niet geheel te

verwaarloozen is. Sommige van de even bedoelde namen verwisfelen, in eene andere taal, de klem-lettergreep: *Mērope*, *Agamēmnon*; 't Fransch en Italiaansch: *Agamennōn*, *Mērope*. Waar behooren wij die te plaatsen? Dit laat zich uit het voorgaande beantwoorden. Men behoude die ter plaats, waar de taal, die men volgde, haar heeft. Bij woorden, die men aanvangt uit de taal te ontleenen waarin zij te huis behooren, is dit nog minder aan zwaarigheid onderhevig. In afgekapte woorden valt de toon, veelal, op de laatste lettergreep, en zülks, zoo hij er niet uit zijn' aard behoorde, ter vermindering van den wanklank, die uit het toonlooze van die lettergreep zou ontstaan. De dichters binden zich hieromtrent niet stiptelijk; VONDEL in de *Hecuba*, III. *Hand*.

„ De forsse Amāzon plach te sloopen Griek-
sche scharen.”

daarentegen *Encas*, I, *boek*:

„ Penthesilea sterkt hare Amazōonsche vanen.”
Wil men een bewijs zien, dat het van belang is den klemtoon over te nemen naar de taal, waaruit het woord, althans voor ons, oorspronkelijk is, men herinnere zich het betwistte *altaar*; waarin men, bij onze schrijvers, niet minder onzekerheid in de lang- of kort-
heid

heid van de lettergrepen waarneemt. Bij voorbeeld: VONDEL *Altaargeheim*: I. Boek vs. 1, 7, 24 en elders: *altaar*. Hoort, in *Bato*, bij afwisseling, *altaer*; *outaer*, *alters altaar*; terwijl zij toch in 't meervoud *altären* schrijven, overeenkomstig met het Latijn *altaria*; doch in de zamentrekking *outers*, verplaatsen zij den klemtoon; welke, mijns inziens, op de eerste lettergreep behoort, naar het reeds aangemerkte; omdat, 't zij men het woord in de oorspronkelijke beteekenis, voor vuurhaard (*eald-er*) of hooge haard, (*alta-ara*) neme, het aanmerkelijke gelegen is in het eerste van deze te zamengezette woorden. De Zweedsche en Deensche uitspraak komt hiermede overeen. Maar hoe maken wij het nu met *pilaar* (van *pila* of *πυλα*)? De Noordelijke talen drukken ook hier op de eerste lettergreep, en echter

„ De dennen zijn, daar ze opgaan als *pilären*,
„ Het stijl verblijf der kleppende ooijevaren.”

De hoorbare reden van 't verplaatsen van den klemtoon, eene lettergreep achterwaarts in de meervouden, is de welluidendheid, daar anders de twee laatste lettergrepen te toonloos zouden zijn: *pilären*, *altären*. Van daar ook *Orion*, *Orionen*.

§. 84.

Het tot hiertoe gezegde is op het aannemen van woorden uit allerlei talen toepasselijk. Ik ga voort, om onderscheiden te handelen over de zulke, die tot *verwante*, en andere, die tot *vreemde* talen behooren.

Onder de verwante talen, die van den *Duitschen Stam*, (§. 9.) heeft onze Nederlandsche geene, thans nader aan haar vermaagschapte, dan de Hoogduitsche; want woorden, die de Ijslandsche, Zweedsche en Deensche met de onze gemeen hebben, en die men in de Hoogduitsche niet meer aantreft, zijn uit oudere betrekkingen herkomstig. De regtvaardigheid zou mischien vorderen, dat ik de landtaal der Noordelijke deelen van Duitschland daar nevens noemde, aan welke wij, ter onderscheiding van onze Nederduitsche, gewoonlijk den naam geven van Laag- of Plat-Duitsche; onder de geschreven talen van Europa heeft zij wel, gelijk 't Provençaalsch en andere, haren rang verloren, maar zij leeft nog in het bezit van een' rijken voorraad.

§. 85.

Toen de vroégere Duitsche taal zich in takken

ken gesplitst heeft, hebben er afwijkende beteekenissen van woorden moeten ontstaan; want de onderscheiden voorzetsels, uitgangen en andere vormen eener taal zijn niet het enkel gevolg der uitspraak, maar worden metter tijd ook kenmerken van een verschil in de beteekenis. Ware dit zoo niet, dan zou bezwaarlijk de verandering der uitspraak de gedaante, tot mis-kennens toe, veranderen, en voor de vroegere stamgenooten somtijds raadselachtig maken.

§. 86.

Wanneer derhalve eene verwante taal een woord aanbiedt, waarvan geen Nederlandsch woord het denkbeeld schijnt uit te drukken, behoort men omzigtig te letten, „DAT MEN „ ZICH NIET DOOR DE GELIJKLUIDENDHEID TOT „ HET AANNEMEN VAN EENE VERKEERDE BETEE- „ KENIS LATE VERLEIDEN; en omgekeerd: „ DAT EEN GERING VERSCHIL VAN WOORD- „ VORM NIET LIGTVAARDIG HET WOORD, ALS OF „ 'T REEDS IN DE TAAL VOORHANDEN WARE, „ DOE AFWIJZEN.”

§. 87.

Ik moet hier iets naders van zeggen. Twee woorden kunnen volmaakt gelijkkluidende zijn, en

en nochtans aanmerkelijk verschillen in beteekenis. Het Hoogduitsch heeft *erkundigen*, dat, naar onze uitspraak, *verkondigen* zijn zou. Maar hier beteekent het: iets aan anderen bekend maken, daar: trachten met iets bekend te worden, onderzoeken, nagaan. *Niedermetzeln*, Hoogd., is ons *neêrhouden*, doodslaan, terwijl wij, *metfelende*, opbouwen. Gelijke voorbeelden geven *vertreten*, voor verdedigen, *abspreechen*, voor ontzeggen.

Zoo schijnt het Hoogd. *haupt*, in *hopman*, *hoplieden*, dat WAGENAAR EN VAN MERKEN nog gebruiken, schoon de Staten-Bijbel *hoofdman* schrijft, die verbastering in de uitspraak te hebben te weeg gebragt. Indien wij dezulke derhalve in de Hoogduitsche beteekenis toelieten, zouden wij ééne uitdrukking voor twee denkbeelden, en slechts het eene woord in plaats van een ander stellen, ons verarmen en niet verrijken.

Het is vooral ten aanzien van het Hoogduitsch, uit hoofde van de tweeling-verwantschap der beide talen, (waarbij ik den invloed der vertaal-zucht en vertaal-speculatie wel mag voegen) dat men op zijne hoede zijn moet. Er kruipen gedurig *Germanismen* in: *toeverzicht*, voor *vertrouwen*; *omgevingen*, voor *omstre-*

streken; vervallen, voor onderscheiden, verdeeld zijn. Men zal er hier geen lijst van verlangen. Van den anderen kant, veroordeelen niet alles als Germanismus, wat er den schijn van heeft, zonder het te toetsen.

§. 88.

Wat het andere geval, dat men niet ligtvaardig behoort te meenen een woord reeds te bezitten, betreft: wien schiet het lang betwiste *bewonderen* niet te binnen? Wie menschen, menschelijke meeningen en menschelijke hartstogren, ook omtrent dingen, waar 't koel verstand alleen uitspraak kan doen en geen duister gevoel voor reden mag gelden, heeft gade geslagen, zal zich over dezen twist niet *verwonderen*. Maar wien het tastbaar is, dat in *V. WINTERS Jaargetijden*: „Schoon 't ongodsdienstig oog u vol *verwonderen* doet dring zien, „O wonderbarend rond! 't bemerkt in u Hem niet, „Wiens altoeswerkende arm den aardkloot rond doet draaijen.” dat hier, zeg ik, de gewaarwording van den Ongodsdienstigen juist het omgekeerde is van deze in VAN ALPHEN: „Hoe

- „ Hoe schoon schiet daar de bliksem neêr!
 „ Hoe statig rolt de donder!
 „ De wolken pakken saam of drijven heen en weêr,
 „ Terwijl ik in dat al, geduchte Hemelheer!
 „ Uw Majesteit *bewonder*.”

zal ze niet onverschillig gebruiken, daar toch het gevoel van het wondere, vreemde, in de eerste uitdrukking opgemerkt wordt, zoo als het zich in het voorwerp opdoet, in de tweede, zoo als het voorwerp het in den verwonderden persoon te weeg brengt; waaruit voortgevloeid is, dat men in *bewonderen* minder op de maat der verwekte aandoening, dan op de grootheid van het beschouwde hecht. Men *bewonderst* te Rome de St. Pieters Kerk, offchoon honderd gedenkteeken er van uitmuntende bouwmeesters getuigen. Daarentegen, wie overblijffels van beschaafdheid, in woeste landen, en mam-mouts-beenderen aantrof, stond *verwonderd* (*). Genoeg om het belang van wel te onderscheiden, bij 't gebruiken of verwerpen van nagenoeg gelijke woorden, op te helderen.

§. 89.

(*) De doof-stommen drukken *admirer* uit door het teken eerst van verrassing (surprise) en door een tweede, van een vrolijk en vergenoegd gelaat, te toonen; *s.tonner*, alleen door het eerste, zonder eenig bijvoegsel van het laatste. SICARD, *Cours d' instruction d'un sourd-muet de naissance*. Chap. de la théorie pratique des signes. pp. 458, 459.

§. 89.

Deze zelfde kenmerken zullen ons moeten geleiden, indien, in het reeds genoemde Zweedsch, of Deensch, of Ijslandsch, in het Engelsch of Schotsch, zich iets ter overneming voordoeft. Neem eens in het Engelsch, waar het voorzetsel *be* veelal dezelfde kracht heeft als in den Duitschen tak, to bespeak, to order something to be made; even zoo zeggen wij: eene plaats bespreken; maar wanneer Lucy

„ thus in dying words bespoken

„ the virgins weeping round,”

zal zij, bij ons, de „ om heur bestorven magden ” aanspreken.

Zeer nabij aan ons Nederduitsch is het Zweedsche *förråd*, voorraad beteekenende; doch *förråde* is verraden, verraad *förråderi*. Wat wij door *ver* en *voor* onderscheiden, geschiedt hierdoor 't achterzetsel *erij*, waarvan ook wij ons dikwijls bedienen.

§. 90.

In de Noordsche taaltakken is eene bijzonderheid, die het gezegde (§. 42) over de noodzakelijkheid van de *analogie* in de vormen, be-

bevestigt; de wijze namelijk, op welke het lijdende werkwoord uitgedrukt wordt, door achteraanvoeging van eene *s*, in het IJslandsch zelfs uitvoeriger naar wijzen en tijden. Indien wij beproefden dit over te nemen, zouden wij, zoo 't gelukte, ons taaleigen veranderen, en een grenspaal omrukken, die ons van een ander gebied heeft afgescheiden. De voorgestelde taak, noch mijne krachten brengen het mede, den invloed te ontwikkelen, van de oudere talen tot de tegenwoordige afdalende, van eene voortgelijke vorming van het *passivum*; maar men kan zich ligt voorstellen, hoe dit, ten aanzien van de korthed, de welluidendheid, de samenstelling der zinsnede, verschil zou opleveren.

§. 91.

Laatstelijk, overgaande tot hetgene van de *vreemde* woorden in 't bijzonder nog te zeggen is; zij zullen, om tot het verrijken der Nederlandsche taal iets toe te brengen, en mitsdien, in zoo verre, Nederlandsche te worden, dezelve eigenschappen behooren aan te nemen die hier boven (§. 42) zijn aangewezen. Het nirlandsche kenmerk, uit den vreemden *woortel* ontstaande, is niet weg te nemen.

Het

Het vorderen van de beide andere eigenschappen, overeenkomst in *vorm* en in *regelmaat*, hoewel voor woorden uit verwante talen gereedelijk toegestaan, zal, in den eersten opslag, welligt onbestaanbaar en *paradox* schijnen, daar het vreemde voor een groot deel uit het verschil in die eigenschappen ontstaat. Van naderbij beschouwd, verdwijnt deze bedenking. Het is ons toch niet te doen, om een vreemd woord in zijn geheel zoo te behouden, dat de reine, schoone taal er onder lijde, om haar met uitheemsch blanketsel te bezoedelen, te vermommen, en haar, als gretig tastende naar elk geschenk, en elke gift behoevende, die de vreemdeling aanbrengt, voor in- en uitlander afzigtig en verachtelijk te maken. Wie wil, geve een *rendez-vous*, en late, gelijk de Engelschen, schepen aan een afgesproken haven *rendezvouze*; (*) de Nederlandsche zelfstandige taal kiest uit de beste uitlandsche vruchten, met wijze matigheid, wat zij op haar' eigen' grond wil aankweeken, en wijst van de hand, wat weigert zich naar haren zin te voegen.

§. 92.

(*) „ Nothing could be more *tantalizing* than to be „ kept thus close to the shore without being permitted to „ land,” schrijft WELD, *Travels through N. America*.

§. 92.

Zoo even van den *uitlandschen* wortel der vreemde woorden gesproken hebbende, zou het verkeerd zijn, dit zoo volstrekt op te vatten, als of er geene gemeenschap hoegenaamd bestaan kan; het is slechts, dat wij op die gelijkheid, als verder af liggende, niet letten, wanneer wij het woord als niet vermaagschapt beschouwen. Waar die gelijkheid desniettemin aanwezig is, levert zij eene reden te meer op, om het woord aan te nemen. EN MEN HANDELT DAN ALS IN 'T SMEDEN VAN EEN NIEUW INLANDSCH WOORD. Zoodanige biedt het Latijn, niet minder dan het Grieksch, in menigte aan; en het Latijn noemende, spreekt het van zelf, dat dit ook op de daarvan afgestamde talen roepasfelijk is. Zoo heeft men, toen onze taal zich vormde, zeer goed (van *σινος*, *vinum*,) een *wijn-stok* en bij afkapping een *wijn-gaard*, gezegd, hoewel men thans in het dagelijksche leven, dit laatste, onregelmatig en meer dan wijnstok, voor den rank gebruikt, terwijl men den boom bij behouden heeft in *kersenboom-gaard*, *appelboom-gaard* enz., voor welk laatste het Deensch *aeble-gaard* zegt.

§. 93.

§. 93.

Even goed kan de zamenstelling met een woord van geheel vreemden wortel plaats hebben, *cipresenhof*, *citroenkleur*, mits DAT DIT VREEMDE WOORD, BUITEN DE ZAMENSTELLING, OVERGENOMEN OF AANNEMELIJK ZIJ, EN NIET REEDS VERTOLKT. Niemand zou een *mala-gaard* kennen. Ten tweede, kan geen vreemd voorzetsel, omdat het naar zijn' aard niet in de taal kan overgaan, in geen vreemd naamwoord dat iets algemeen uitdrukt, omdat het vertaalbaar is, (zie §. 72) met een ander zamengesteld worden. Een *para-wind*, *para-zon*, wat zijn dat voor dingen? (zie §. 44).

§. 94.

De gelijkfoortigheid in den *vorm* ontmoet minder zwaarigheid. Hier staan ons voorzetsels en uitgangen ten dienste. En zij zijn onmisbaar, om den aard van het woord, of het een naam of werkwoord is, enz. te bepalen en kennelijk te maken. DE VREEMDE WOORDEN MOETEN NAAR DEZE UITGANGEN EN VOORZETSLS GEVORMD WORDEN.

§. 95.

Uitgangen voor zelfstandigheden, die in vroegeren tijd, dan eens meer naar den aard van onze taal, dan weder meer afwijkende op voorgang van vreemden, gesmeed zijn: *Damascener*, *Moabiter*, *Parijsenaar*, *Voetiaan*, *Gommarist*, *Chinees*, *Japanner*, *Kandtoot*; terwijl men wederom in andere gevallen verkoos den eigennaam aan een tweede zelfstandig woord te knopen: *Franschman*, *Laplander*; ook wel den eigennaam alleen te gebruiken: *Turk*, *Griek*; en dan verkrijgt veeltijds het zelfstandige woord eene bijvoegelijke beteekenis, waar het zelfstandige ding onder verstaan wordt; zoo zegt men van een' Ijslandschen hond, dat het een Ijslander, van een Holsteinsch paard, dat het een Holsteiner is.

§. 96.

Bij de bijvoegelijke naamwoorden, die van geen' eigennaam (zoo als *Chineesch*, *Parijsch*) afgeleid zijn, kan ook de uitgang te pas komen, hoezeer dit in den eersten opslag niet zoo schijnen zou, dewijl het bijvoegelijke iets algemeen aanwijst, en derhalve

ver-

vertaalbaar is. Van 't Latijnsche *icus* zijn op deze wijze vele bijvoegelijke naamwoorden op *isch* gevormd geworden; in onzen tijd heeft men 't ook naar 't Fransch en Italiaansch op *esk* gedaan. Dit is een misbruik. Ten deele laten zich zulke woorden zeer goed vertalen en zijn in onze taal voorhanden: *pittoresk* (schilderachtig, schilderlijk (even als dichterslijk); ten deele, zoo men ze wil of moet behouden, laat een Nederlandsche uitgang er zich even goed aan vast knoopen: romanlijk, romanachtig. Dit behoort men te doen om duidelijk te blijven.

§. 97.

Eene gelijke aanmerking geldt van de uitgangen van de werkwoorden en deelwoorden. (§. 53). Op grond waarvan ik van oordeel ben, dat men ook hier, schoon tegen het thans heerschende gebruik, aan vreemde werkwoorden onzen eigen uitgang *en*, en niet *eren*, moet hechten; en zeggen b. v. van het schedelhuid-afrukken der Amerikaansche Wilden, *scalpen* (met behoud der *c* ter aanduiding van den Engelschen wortel *scalp*, hoezeer dit aan ons *schelp* verwant is).

§. 98.

De Voorzetsels, laatstelijk, hebben wij voor de werkwoorden: *be, ge, ver*, die er denzelfden dienst, als bij onze inlandsche woorden, verrigten.

§. 99.

Door gelijksoortigheid in *regelmaat*, eindelijk, als een derde vereischte, versta ik, DAT MEN, IN DE ZAMENSTELLING NAAR NEDERLANDSCHE VORMEN, OP NEDERLANDSCHE WIJZE TE WERK GA, dat is naar ons taaleigen, en ZICH ZOO MIN, ALS EENE AFWIJKENDE BETEKENIS, EENE AFWIJKENDE SCHIKKING IN DEN ZIN, VEROORLOVE. Hier moeten de schriften der mannen, die onze taal opgebouwd hebben, en haar voor elk' opmerkzamen kennelijke aard, ons geleiden. Laat ik dit, nogmaals, met een voorbeeld ophelderen; waarin 't mij voorkomt dat somtijds gezondigd wordt. De Hoogduitscher zegt *regelmäßig, zweckmäßig*; de Nederlander; hetzelfde bijvoegfel gebruikende, *regelmatig, doelmatig*. Dit is goed. WEILAND omfchrijft de beteekenis in den figurelijken zin: „Dat men maat en regel overeenkomt.”

Der-

Derhalve; zoo als regel, regt, wer, plicht, het afmeten en bepalen. Overal derhalve, waar die metende zelfstandigheid aanwezig is, kan men van deze hare eigenschap, hare regel-, hare doel-matigheid spreken. Maar nu zegt ook de Hoogduitscher *Soldatmäsig*, enz. Ei lieve, wat maat geeft die soldaat? van zijne lengte? van zijne wijze van leven? van zijne soldij? Het gebruik van *matig* is, in zulke gevallen, af te keuren. Vraagt men hoe het dan uit te drukken? Met een' onzer gewone uitgangen: *Soldaatsch*; zoo men niet liever, gelijk wij veeltijds doen, soldaten-houding, soldaten-leven, soldaten-betaling, wil zeggen.

§. 100.

Ziet hier eene, met onze taal strijdige woord-schikking, „*van af* dien tijd.” In eene aanschrijving door een Landsbestuur gedaan, las ik onlangs van eene opgave, welke loopen moest „van af het jaar 1824 en volgende.” Zelfs heet een uitgegeven werk (de verdere titel en het tijdvak schieten mij op 't oogenblik niet te binnen). *Geschiedenis — — VAN AF — tot den tegenwoordigen tijd*. Het zij zoo, dat in sommige gevallen dit *af*, tot geheel aan het

einde van den zin verplaatst, op den titel van een boek en elders, niet sierlijk is, de nieuwe uitdrukking strijdt geheel met ons taaleigen, en zulke opstellers, indien zij zich niet door *depuis* of *inde ab* hebben laten weglepen, of een ongelukkige proef van taalverbetering hebben willen geven, schijnen *van af* hunne kinderjaren, dat is *sedert* zij natuurlijk spreken leerden, te zijn achteruitgegaan. Even zoo goed, ik wil zeggen, even zoo slecht, schrijve men dan, met een wanklinkend Germanismus: „*tot toe* den tijd der spraak-
„verwarring.”

B E S L U I T.

§. 101.

Zoo heb ik dan, naar de mate mijner krachten, de taak afgewerkt, die ik het waagde ter bearbeiding op te vatten. Ik verbergde het voor mij zelf geenszins, dat anderen, meer gevoed met het merg onzer taal, dieper inzicht met helderheid van uitdrukking vereenigende, daarin gelukkiger konden slagen. Maar, terwijl mij dit schroomvallig maakte, was het tevens een prikkel om te beproeven, wat ik zou mogen toebrengen, om den luister van deze taal, in hare buigzame vatbaarheid voor verrijking en ontwikkeling, te doen uitkomen, en deze beminnelijke dochter van den Vaderlandfchen grond, ware 't nood, te verdedigen.

X 5

Met

Met dit oogmerk noodde ik mijne lezers, om een' blik te werpen op den gang der taalvorming in 't algemeen; zoo als de redenering dien leert en de geschiedenis dien staaft. Wij overzagen vervolgens den grond, op welchen onze loot der Duitfche taal ontftond en aanwies, en de tijdperken, die zij van haar uitspruiten tot aan haren tegenwoordigen bloei doorging; en wij wezen, in 't voorbijgaan, eenige mijnen op onzen bodem aan, die, ten deele geopend, niet zonder voordeel nog meer bearbeid, althans onderzocht verdienen te worden.

Na deze voorafgaande befchouwing, beproefden wij het, om naar den leiddraad der ervaring de regelen op te sporen, zonder welke wij ons niet kunnen vleijen het gevondene nuttig te zullen aanwenden, en wij toetsten aan de uitwendige daarin uitgedrukte fchoonheid, nog meer aan de verfcheidenheid, kern en zuiverheid der inwendige waarde, het voorvaderlijk erfgoed.

Na dezen ftap deden wij een' tweeden en ftouteren. Wat wij, tot nu toe, opvatteden of verwierpen, hadden onze vaders gekend. Dat alles oók kennende (zouden wij het al zoo ver gebragt hebben?) zijn wij nog niet verder ge-

gevorderd, dan zij. Maar nu om ons heenziende, van de schemering der middel-eeuwen tot aan den opgaanden dag der XVII. eeuw, van daar voorwaarts tot in de XIX.; welke betrekkingen zijn er niet aangeknoopt, welke nieuwe voorwerpen zijn er niet ontdekt, welke stelsels van wetenschap niet gebouwd! Onze taal moet zich uitbreiden, gelijk onze verstandelijke behoefte. Deze is veel aanmerkeliĳker dan die onzer voorouderen, en, wat men tot het tegendeel bewere, wij zijn daarbij gelukkiger, indien wij haar behoorliĳk te vervullen weten. Met dit oogmerk hebben wij het eigen karakter onzer taal nagegaan, waar het zich naar voegt, welke banden het weigert, hoe het vatbaar is voor de belangrijkste wijzigingen, voor de fijnste ontwikkelingen. En wij hebben uit die beschouwing de regelen afgeleid, naar welke die heerliĳke aanleg te bevorderen en tot volkomenheid te brengen is. Wij deden daarbij eenige bronnen en beken opmerken, welke den rijken stroom hebben doen vloeijen, waaruit onze geschiedschrijvers hunne kracht van voorstelling, onze redenaars hunne welsprekendheid, onze zangers

gers de levendigheid hunner dichtader geschept hebben.

Wij zijn echter niet zoo ingenomen met deze eigen-erfde, dat wij met minachting den nabuur zouden bejegenen, en den vreemden met versnading van ons afstoeten. In het gebied van licht en waarheid, reiken zich allen, wier streven naar derzelver zegeningen heenstrekt, over kloven en zeeën de hand, gelijk alle de pelgrimswegen op de Heilige stad uitloopen. Maar niet ieder een' voegt een zelfde spoor; ook hier viel te onderscheiden, en hebben wij getracht regelen te vinden, om veilig den voortgang te bevorderen, zonder door lokkende klanken te worden weggesleept en op dwaalpaden afgetrokken, of door ijdel roepen tegen gevaar en nieuweid afgeschrikt en terug gehouden van onderzoek.

Het is zoo. De Tijd vormt, en overstuift, en bouwt op de vroegere lava, en speelt met menschelijke begrippen, en, te dikwijls, met menschelijke zekerheid en wetenschap. Zou hij het dan niet met de taal, die hare boodschapster is? zou zij beveiligd blijven voor dien invloed? Dit te verwachten, ware de orde aller dingen miskennen, en het te willen, het he-

hemelsch geschenk verachten. De fakkel der taal zou stilstaan, en de reiziger voortreizen! De taal moet verouderen, en zij doet dit, gedurende elken leeftijd, eenigermate, maar, eerst na verloop van verscheiden geslachten, begint men dit algemeener te bemerken, wanneer de naneef den voorvader moeilijker verstaat, en de voorwerpen ophoudt te kennen, waarover deze spreekt. En hier is het een voorregt, wanneer men, de bekende spreuk verkortende, op de taalvorming deze woorden mag toepassen:

„ Lento gradu procedit, ———

„ Tarditatemque gravitate compensat.”

Wie de hooge waarde van taalkennis en wel bestuurde taalbeoefening heeft leeren inzien, en voor zich levendig gevoelt, zal het dan niet vreemd vinden dat wij daaraan zooveel gewicht hechten, en met ons in den wensch instemmen, dat de Nederlander behoedzaam op de ingeflagen baan voorttrede; aan hem voorzeker voegt het, aan wien, bij een zelfstandig staatsaanwezen, de Voorzienigheid eene taal heeft geschonken, die, hoezeer tot eene kleine oppervlakte beperkt, den vreemden, gelijk in vroeger tijden, ook thans nog noopt om hare

re

re kennis te zoeken, en die aan hare naast-
verwante niets in krachtigen rijkdom noch in
rang van jaren toegeeft.

„ Uw tacl draegt van uw' aert de onloochenbaerfte blijken,

„ Zij is uw eigendom, een ongeleenden fchat.”

WILLEMS.

I N.

I N H O U D.

INLEIDING.

- §. 1. **A**armoede, rijkdom, overvloedigheid, in eene taal.
Oorzaken, gang, hindernissen en grenzen der *taalverrijking*.
- §. 2. Hoe deze bestuurd kan worden?
- §. 3. Door welke middelen? ook door andere dan die in de vraag zijn aangeduid? Het vermenigvuldigen der be-
toekenissen is geen verrijken.
- §. 4. Nadere beschouwing van de drie aangewezen middelen.
- §. 5. Hoe de Nederlandsche taal gevormd en aangegroeid is?
Betrekkingen met de Kelten, Kimbren, Romeinen, Saksen, Friezen, Franken, het middeleeuwsch Latijn, Swabisch, Fransch, enz.
- §. 6. Hoe een *nieuw* woord ontstaat? wat het Nederlandsch
maakt?
- §. 7. Hoe woorden *verouderen*? Dit is niet altijd verarmen.
- §. 8-9. Wat *verwante* en wat *vreemde* talen zijn?

OVER

OVER DE REGELEN VAN TAALVERRIJking.

EERSTE HOOFDSTUK.
OVER HET WEDER INVOEREN VAN VEROUDERDE WOORDEN.

- §. 10. Ten aanzien van het *weder opnemen van verouderde woorden*, staat:
- I. TE ONDERZOEKEN:
- a. OP EN WAAROM ZULK EEN WOORD VEROU-
DERD IS?
- §. 11. Onderfcheid tusfchen verouderen en geheel buit-
ten gebruik zijn.
- §. 12. Binnen welke grenzen Nederlandsche verouder-
de woorden te zoeken zijn?
- §. 13. Tot welk tijdvak dit zoeken zich bepaalt?
- §. 14. Nadere omschrijving van den aangewezen kring.
- §. 15. Tegenwerping tegen dit stellig bepalen beantwoord.
- §. 16. Reden voor het aldus bepalen van het *Klasfi-
ke* tijdvak.
- §. 17. Vele woorden bij de fchrijvers der XVII.
eeuw waren *toen geen verouderde*.
- §. 18. Aanwijzing der bronnen, waaruit men verou-
derde woorden putten kan.
- 1°. Rijm- en dichtwerken.
- §. 19. 2°. Proza-fchriften.
- §. 20. Belang van de *oorzaak* te kennen, *waardoor
een woord verouderd is*.
- §. 21.

- §. 21. Dit heeft plaats:
1°. Naar de uiterlijke *gedaante*.
- §. 22. 2°. In zekere *beteekenis*.
- §. 23. 3°. Door het overbrengen der beteekenis.
- §. 24. 4°. Door het in bijzonderheden befchouwen van eene zaak.
- §. 25. 5°. Door het er uit afleiden van zamengefelde woorden.
- §. 26. 6°. Als het in dezen of genen tongval éverig blijft.
- §. 27. 7°. Als het een bastaard- of vreemd woord is.
- §. 28. *Invloed* van het verouderen der woorden naar hunne *gedaante* en naar hunne *beteekenis*. Derhalve te onderzoeken
- b. WELKE NUTTIGHEID HET WEDER OPNEMEN VAN EEN VEROUDERD WOORD WEBBEN ZOUDE?
- §. 29. Aanwijzing, hoe daarin te werk te gaan, naar den invloed van de *gedaante* der woorden.
- §. 30. Naar den invloed van de *beteekenis* der woorden.
- §. 31. II. a. MEN MOET GEEN VEROUDERD WOORD VERLEVENDIGEN, INDIEN HET OM EENE WETTIGE REDEN IS AFGEKEURD.
- b. HET WEDER IN GEBRUIK BRENGEN MOET KUNNEN WORDEN VERDEDIGD DOOR DE EIGENHEID der beteekenis, DEN ECHT NEDERLANDSCHEN AARD in wortel of vorm, de NUTTIGHEID, DE SIERLIJKHEID.
- §. 32. Men kan het gezegde uitftrekken tot *verouderde fpreekwijzen*.

TWEEDE HOOFDSTUK.

OVER HET SMEDEN VAN NIEUWE WOORDEN.

- §. 33. Ten aanzien van het smeden van nieuwe woorden behoort men:
- §. 34. I. DE BETREKENIS NAAUWKEURIG TE BEPALEN, DIE MEN AAN HET NIEUWE WOORD WIL HECHTEN.
- §. 35. Waarschouwing tegen strijdige denkbeelden.
- §. 36. Waarschouwing tegen het verder mittrekken eener beteekenis.
- §. 37. Het gebruiken van bastaardwoorden bewijst niet altijd de behoefte van een nieuw woord te smeden.
- §. 38. II. ZORGVULDIG TE ONDERZOEKEN, OF DE TAAL NOG GEEN WOORD VOOR DIE BETREKENIS HEEFT.
- §. 39. Gevaar van daarin op vreemde analogiën af te gaan.
- §. 40. Belang van het opmerken der onderscheiden beteekenissen, die één woord in eene andere taal uitdrukt.
- §. 41. Verplichting tot taalkennis — en verantwoordelijkheid — der genen, die een nieuw woord gebruiken.
- §. 42. III. IN HET SMEDEN ACHT TE GEVEN, DAT HET WOORD ECHT NEDERLANDSCH ZIJ.
- a. In AFLEIDING.
- b. In VORM.
- c. In REGELMAAT.
- §. 43. Ontwikkeling van deze vereischten,
- §. 44. In een voorbeeld.
- §. 45. Men moet echter de omzigtigheid niet overdrijven.

- §. 46. Over het missen van de aangewezen vereischten.
- §. 47. Nadere aanmerkingen over de noodzakelijkheid van den aard der taal te kennen.
- §. 48. Over het plaatsen van den klemtoon.
- §. 49. Over de zamengestelde woorden, voorzetsels en uitgangen.
- §. 50. Wijzen van zamenstelling in onze taal.
- §. 51. Met betrekking tot werk- en deelwoorden.
- §. 52. Voordeelen van eenige talen hierin boven de Nederlandsche.
- §. 53. Over de uitgangen der werkwoorden.
- §. 54. Der bijvægelijke woorden.
- §. 55. Der zelfstandige.
- §. 56. Over de regelmatigheid in de geslachten.
- §. 57. Over de verkleinende woorden.
- §. 58. Over de zamenstelling in een' bijzonderen zin.
- §. 59. Over de koppelwoorden, hunne gepastheid of on-gepastheid, en wijze van uitspreken.
- §. 60. Over het in 't oog houden van de welluidendheid.
- §. 61. Over de onregelmatigheid in de zamenstelling van woorden.
- §. 62. Voorbeelden daarvan.
- §. 63. In de zamenstelling van den zin.
- §. 64. Over Barbarismen.

DERDE HOOFDSTUK.

OVER HET AANNEMEN VAN WOORDEN UIT VERWANTE OF VREEMDE TALEN.

- §. 65. Bedenking, hoe een vreemd woord de taal kan verrijken,
- §. 66. Ontwikkeld, en opgelost naar drie onderscheidene kenmerken.

- §. 67. Algemeene regel. HEEFT MEN EEN NIEUW WOORD IN DE PLAATS KUNNEN SMEDEN, DAN MOET MEN HET VREEMDE WOORD LATEN VAREN; doch, INDIEN ZICH HET KENMERKENDE DENKBEELD NIET VOLDOENDE IN ONZE TAAL LAAT OVERBRENGEN, DAN MOET MEN HET VREEMDE WOORD BEHOUDEN.
- §. 68. Voorbeeld van deze laatste wijze van handelen.
- §. 69. Bijzondere regels, welke daaruit voortvloeijen.
- §. 70. a. Woorden van *onverstaanbare* beteekenis; deze kan men NIET OVERBRENGEN.
- §. 71. b. Woorden van *onvollodige* beteekenis; deze is het MOEIJELIJK EN ONDIENSTIG OVER TE BRENGEN.
- §. 72. c. Woorden, die eene tot onderscheidende aanwijzing *voldoende* beteekenis hebben. Deze zijn:
- 1°. *Algemeene* uitdrukkingen. Men behoort DEZE TE VERTOLKEN.
- §. 73. 2°. *Eigennamen* en *soortelijke benamingen*, die voor *eigennamen* gelden, en
- §. 74. 3°. *Eigennamen* waarin niet meer aan de beteekenis *gehecht* wordt, maar de aandacht geheel op het voorwerp overgebracht.
- DEZE BEIDE LAATSTE behoort men TE BEHOUDEN.
- §. 75. Waaruit volgt bij zamentrekking: ZOO DIKWILS EEN INLANDSCH WOORD *alles* AAN DE HAND GEEFT, WAT IN HET UITLANDSCHE LIGT OFGESLOTEN, MOET MEN DIT LAATSTE VOOR HET EERSTE VERWISSELEN; doch, ZOO DIKWILS HET VREEMDE WOORD ZICH DOOR EENE BIJZONDERE *overtreffende* HOEDANIGHEID AANBEVEELT, MOET MEN HET BEHOUDEN.
- §. 76. Aanmerkingen over de nadere regelen deswegens.
- Over de neiging tot gemak. HET OVERTOLLIGE BUITEN TE WERPEN.
- §. 77.

- §. 77. Over de dubbelzinnigheid in vele bestaande woorden.
ER GEEN VOEDSEL AAN TE GEVEN.
- §. 78. Tegenwerping, ten behoeve der bastaardwoorden, getoetst.
- §. 79. DE FIJNERE ONDERSCHIEDING, die in een woord kan liggen, wijsgeerig OP TE SPOREN, EN HET WOORD OVER TE NEMEN, ALS HET EENE BIJZONDERHEID VERDUIDELIJKT.
- §. 80. HET EIGENAARDIGE IN DEN VORM OF KLANK VAN EEN WOORD OP TE MERKEN, EN HET OVER TE NEMEN, ALS HET EEN DENKBEELD BIJZONDER SIERLIJK, OF KRACHTIG UITDRUKT.
- §. 81. Over het *ophouden van voldoende te zijn*, en de behoefte van AANVULLING DOOR EEN NIEUW AANGEKOMEN VREEMD WOORD.
- §. 82. Over het schrijven van vreemde eighnamen naar ons taaleigen.
- §. 83. Over het plaatsen van den klemtoon op vreemde woorden.
- §. 84. Over het aanwenden van woorden *uit verwante talen*, in 't bijzonder.
- §. 85. Waarin taaltakken van elkander afwijken?
- §. 86. MEN MOET ZICH NIET DOOR DE GELIJKLUIDENDHEID TOT HET AANNEMEN VAN EENE VERKEERDE BETEKENIS LATEN VERLEIDEN, OF, OM EEN GERING VERSCHIL IN DEN VORM VAN HET WOORD, EEN VERSCHIL VAN BETEKENIS ONDERSTELLEN, EN DAT HET WOORD REEDS VOORHANDEN IS.
- §. 87. Over het verschil van betekenis, tusfchen het Neder- en Hoogduitsch, in gelijkluidende woorden.
- §. 88. In naar elkander zweemende woorden.
- §. 89. 't Gene ook in meer verwijderde takken plaats heeft.

- §. 90. Bijzonderheid in de Noordsche talen dienaangaande.
- §. 91. Over het aannemen van *vreemde woorden* in 't bijzonder.
Over hunne gedaante en zamenstelling.
- §. 92. In hoeverre er *overeenkomst* zijn kan met **ONZE taal**:
a. *In den Wortel.* Als deze er is, **HANDELT MEN, GE-
LIJK IN 'T SMEDEN VAN EEN NIEUW INLANDSCH
WOORD.**
- §. 93. Als zij er *niet is*, **MOET HET VREEMDE WOORD
BUITEN DE ZAMENSTELLING AANWEMBLIJK ZIJN.**
- §. 94. b. *In de vormen.* Deze moeten zich schikken naar
onze voorzetsels en uitgangen.
- §. 95. Van de uitgangen der **Zelfstandige Naamwoorden.**
- §. 96. Van de uitgangen der **Bijvoegelijke Naamwoorden.**
- §. 97. Van de uitgangen der **Werkwoorden** en **Deel-
woorden.**
- §. 98. Van de voorzetsels voor de **Werkwoorden.**
- §. 99. c. *In de regelmaat,* men moet **DE NEDERLANDSCHE
VOLGEN IN DE ZAMENSTELLING**
- §. 100. 1°. **VAN DE WOORDEN,**
2°. **VAN DEN ZIN.**

§. 101.

B E S L U I T .

Rijm - en Dichtwerken. — Naam.	Tijdvak, Geboorte- en Sterfjaar.	Tongval.
NOYDEKYN. (NOIDEKEN in het H. S. van G. JAN VAN NASSAU, in de K. Bibliotheek.) Den Duitschen CATHOEN.		Vlaamsch.
MAERLANT. (JACOB VAN)	G. 1235. † 1300.	Vlaamsch gemengd met Holl.
STOKK. (MELIS)	1283— 1305.	Holl. op 't laatst Vl.
HEERLU. (JAN VAN)	1293.	Vlaamsch.
KLERCK. (NICLAAS DE) <i>De Kinderen van Limburg.</i> Vertaling van RIJNTJE DE VOS. <i>Zegelijns van Jerusalem.</i> <i>Ferguut.</i> <i>Yswijn.</i> <i>Walewein.</i>	G. 1280. † 1351. 1301.	Brab. Vlaamsch.
ASSENEDE. (BIRK VAN) Vertaling van FLORIS en BLANCEFLOER. Broedel GHERAERT. <i>Grimbergsche Oorlog.</i> Fabelen van YSOPET. HEYNRIC VAN HOLLANT. KAREL en BIEGAST.		Vlaamsch.
VELTHEM. (BODEWIJK VAN) <i>Der leeken Spiegel.</i>	1316. 1330.	Brab. Vlaamsch.
DEKENS. (JOH.) <i>Die Duitse Doctri- maal.</i> <i>Hollandsche Kronijk.</i>	† 1351. 1345. 1360.	Brab. Holl.
HILLEGAARTSBERG. (WILLEM VAN)		Holl.

Rijm- en Dichtwerken. Naam.	Tijdvak, Geboorte- en Sterfjaar.	Tongval.
BAL. (HENRIK)	1441.	Vlaamsch.
WREYT. (JAN of WILLEM DE)	1451.	"
MUNSTER. (DIRK VAN)		"
VILT. (JACOB)	1462.	"
ROVERE. (ANTHONIS DE)	1482.	"
Vertaling van BOËTHIUS.	1485.	"
GOETMAN. (LAMBERT)	1488.	"
ROELANTS. (GERARD)	† 1491.	"
CLAES WILLEMS.		"
BYNS. (ANNA)	{ 1520— 1540.	"
DALE. (JAN VAN DEN)		"
<i>Fondatie van Antwerpen.</i>		"
<i>Spelen van Sinne. (Gentsche)</i>	1539.	"
MUULEN. (ANDRIES VAN DER)	1543.	"
CASTELRYN. (MATTHIJS DE)	1548.	"
MANILIUS. (G.) OF DE MAN	1549.	"
HOUWAERT. (JAN BAPTISTA)	{ G. 1531. † 1586.	"
GHIESTELE. (CORNELIS VAN)	1550.	"
WYENHOVEN. (JAN)	1556.	"
HERPENER. (PETRUS DE)	1556.	"
<i>Spelen van Sinne. (Antwerpsche)</i>	1561.	"
<i>Spelen van Sinne. (Rotterdamsehe)</i>	1561.	Holl.
HAECHT. (WILLEM VAN)	1563.	Vlaamsch.
FRAET. (FRANS)	1564.	"
FRUYTIERS. (JAN)	1565.	"
HEERH. (LUCAS DE)	{ G. 1534. 1565.	"
DATHENUS. (PETRUS)	1566.	"
DEENE. (EDUARD DE)	1567.	"
MARNIX. (PHILIPS VAN)	G. 1538.	"

Rijm- en Dichtwerken. — Naam.	Tijdvak Geboorte- en Sterfjaar.	Tongval.
WYNCK. (KAREL)		
BACKERE. (PIETER DE)		
HOEFNAGEL. (G.)		
MARSELAER. (J. DE)		
NUMAN. (PHILIPS)	† 1617.	Vlaamsch.
VAERNEWYK. (MARCUS VAN)	† 1570.	„
NOOT. (JAN VAN DER)	1574.	„
RYSELE. (COLIJN VAN)		„
MANDER. (CAREL VAN)	G. 1548.	„
	† 1606.	
HEYNS. (PIETER)	1577.	„
COORNHERT. (DIRK V ^o .)	G. 1522.	Holl.
VOORT. (JERONIMUS VAN DER)	1596.	Vlaamsch.
VISSCHER. (ROEMER)	G. 1547.	Holl.
	† 1620.	
SPIEGEL. (HENDRIK LE.)	G. 1549.	„
	G. 1570.	
HEYNS. (ZACHARIAS)	† 1640.	

Gedienstige, Zedekundige en andere Geschriften in onrijm.	Tijdvak.	Tongval.
<i>N. Testament, H. S.</i>	1350.	Holl.
OTTO VAN PASSAU, <i>Boeck des Gulden Tbroens.</i>	1386.	c
SANTUS AUGUSTINUS <i>Hantboeckijn, H. S. Die Getiden van der Toccomat ons Heren, H. S.</i>	14..	c
<i>Passionael Winterstic, H. S.</i>	1468.	c
<i>Bijbel te Delft.</i>	1477.	c
<i>Passionael Winterstic.</i>	1478.	c
<i>Passionael Somerstic.</i>	1478.	c
VELDENAER, (J.) <i>Fasciculus Temporum.</i>	1480.	c
<i>Bijbel te Keulen.</i>	1480.	Neder- rhijnsch.
<i>Dialogus Creaturarum.</i>	1481.	c
BARTHOLOMEUS DEN ENGELSCHMAN.	1485.	c
<i>Profestus Geordineerd op eens Menschen leven, H. S.</i>	1506.	Vlaamsch.
<i>Der onder Vader Collacie.</i>	1511.	c
<i>Vitas Patrum.</i>	1511.	c
<i>Stimulus Divini Amoris, overgezet door Br. L. V. D. HEY.</i>	1511.	c
<i>D'Leven van Sinte Bernart.</i>	1515.	c
ROESMONDT. (GODTSCHALCK)	1516.	c
<i>Den Wijngaert van S. Franciscus.</i>	1518.	c
<i>Bijbel te Antwerpen.</i>	1526.	c
<i>Fasciculus Temporum.</i>	1529.	c
<i>Excellente Chronijke van Brabant.</i>	1530.	c
<i>Edele Chronijke van Vlaanderen.</i>	1531.	c
<i>Die Ghetijden van onser Lieven Vrouwen. Dat Fundament der Christelijcker leere, door MENNO SIMONS.</i>	1533.	c
<i>Distructie van de Stad van Troye.</i>	1539.	c
<i>Distructie van de Stad van Troye.</i>	1541.	c

Godsdienstige, Zedekundige en andere Geschriften in onrijm.	Tijdvak.	Tongval.
<i>Titus Livius.</i>	1541.	Vlaamsch.
JOH. CARIO, <i>Chronijcke.</i>	1543.	c
FUCHS, (LT.) <i>den nieuwen Herbarius.</i>	1543.	c
BUDERE. (JAN VAN DEN)	1548.	c
<i>St. Augustijns Vierige Meditatiën, oft Aandachten.</i>	1551.	c
<i>Dat profijt der Vrouwe.</i>	1556.	c
<i>'t Voyagie van JOOS VAN GHISTELE.</i>	1557.	c
Het N. Testament te Emden.	1556.	Neder-
	1568.	rhijnsch.
<i>De nieuwe Werelt der Lantschappen.</i>	1563.	Brab.
<i>Die nieuwe Chronijcke van Brabant.</i>	1565.	Vlaamsch.
<i>Genealogie der Hertogen van Brabant.</i>	1567.	c
PH. VAN MARNIX, <i>Bijenkorf.</i>	1569.	Holl.
FRUYTIERS. (JAN)		c
COORNHERT. (D. V.)		c
MERULA, vertaling van WILLEBRAM <i>paraphrasis.</i>	1598.	c
Bijbels en Bijbelsche Schriften, aangeh. in LE LONGS <i>Boeksaal.</i>		
<i>De Historie van David Joris wt Holland.</i>	1604.	Groningsch.

Landregten, enz.	Tijdvak.	Tongval.
De Wilkcoeren van Langewolt.	1207.	Groningsch.
Keure van Brussel.	1229.	Vlaamsch.
Verdrag tusschen den Aartsbisschop van Keulen en den Graaf van Gulik.	1251.	
Keure van Middelburg.	1254.	Holl.
Oude Hollandsche Kronijk.	“	“
Land Chartre.	1292.	Vlaamsch.
Keure van Antwerpen.	1300.	“
De Wilkcoeren van Humsterland.	“	Groningsch.
Cortenbergsche Wetten,	1312.	Vlaamsch.
geconfirmeerd.	1332.	
	1372.	
Blijde inkomste van Hertogin JOHANNA.	1355.	“
Octroy van LODEWYK, Graaf van Vlaanderen, aan Gent, enz.	1360.	“
Charters van Brabant.		“
Charters van Vlaanderen.		“
Hollandsche en Zeeuwsche Charters bij VAN MIERIS.		Holl.
Geldersche Landbrieven.	1339.	Neder- rhijnsch.
Friesche Wetten.	1510.	Holl.- -Friesch.
<i>Stadsboek der Stad Groningen.</i>	1528.	Groningsch.
<i>Landrecht van Averissel.</i>	1559.	Overijss.

Zullende men voorts met vrucht vele steden - beschrijvingen kunnen raadplegen.

W E R K E N
D E R
HOLLANDSCHE
MAATSCHAPPIJ
VAN FRAAIE
KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN.
TIENDE DEEL.

TE LEIJDEN, BIJ
D. DU MORTIER EN ZOON.
M D C C C X X X V I I .

I N H O U D.

1. Antwoord op de Prijsvraag:

„ Welk denkbeeld heeft men zich te vormen
„ van de hedendaagsche volksverlichting
„ en haren invloed op de zedelijkheid,
„ bijzonder in ons Vaderland; en welke
„ middelen moet men aanwenden, om de-
„ zelve uit te breiden of te wijzigen?“
door SJOERD EBELES WIELING, bij zijn
leven, Leeraar der Doopsgezinden te
Zaandam.

- ## 2. Redevoering, ten betooge dat de welsprekendheid ten onregte onder de kunsten gerangschikt wordt. *Uitgesproken ter opening van*

I N H O U D.

van de Algemeene Vergadering der Hollandsche Maatschappij van Fraaije Kunsten en Wetenschappen, gehouden te Leyden, op den 24. September 1836, door Mr. J. BAKE.

3. *De Tocht van HEEMSKERK naar Gibraltar, in 1607, door Mr. A. BOGAERS, Advocaat te Rotterdam.*

ANT-